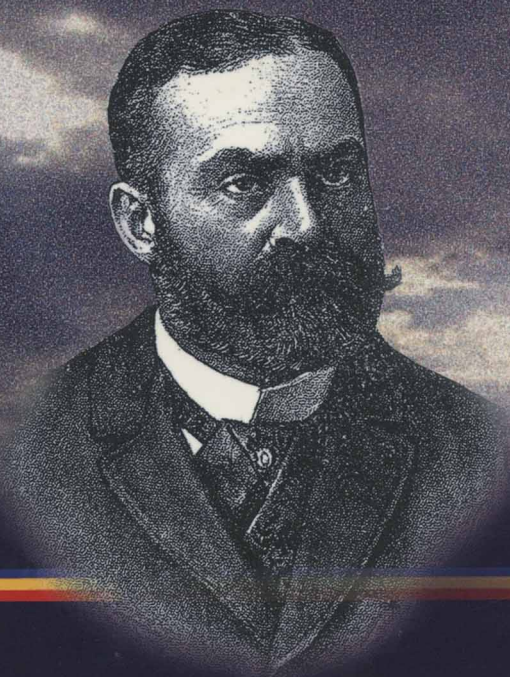

NICOLAE CORDOȘ GELU NEAMȚU

IULIU COROIANU

ÎN VÂLTOAREA VREMURILOR

1847-1927

ARGONAUT

NICOLAE CORDOȘ

GELU NEAMȚU

IULIU COROIANU
ÎN VÂLTOAREA VREMURILOR
1847-1927

NICOLAE CORDOȘ

GELU NEAMȚU

**IULIU COROIANU
ÎN VÂLTOAREA VREMURILOR
1847-1927**

**Argonaut
2006**

Seria :

• Documente • Istorie • Mărturii •

Coordonator: Prof.univ.dr. Nicolae Bocșan

**Lucrare apărută cu sprijinul
AUTORITĂȚII PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CORDOȘ, Nicolae**

**Iuliu Coroianu în vâltoarea vremurilor / Nicolae Cordoș ;
Gelu Neamțu. – Cluj-Napoca : Argonaut, 2006. - 215 p.; 21 cm.**

Bibliogr.

ISBN 978-973-109-014-6

929(Coroianu, Iuliu)

© Argonaut, 2006

Editura ARGONAUT, Cluj-Napoca

0264-425626; 0740-139984; 0746-752191

www.argonaut.ro

e-mail: editura_argonaut@yahoo.com

office@editura-argonaut.ro

Consilier editorial atestat: Emil POP

CUPRINS

Nicolae Cordoș (1938 - 2002)	7
I. Introducere	19
II. Originea, familia, studiile. Începuturile activității de avocat și funcționar, reușitele culturale și economice	27
III. Începutul activității politice	41
IV. Redactorul memorandumului din 1892	75
V. Pe drumul Seghedinului	123
VI. Criza Partidului Național Român. Aportul la revitalizarea mișcării naționale din Transilvania și Ungaria (1895-1905)	173
VII. Sfârșitul	197
Indice	207

NICOLAE CORDOȘ (1938 - 2002)

Mă uit prin fișele sale, prin hârtiile sale dactilografiate sau scrise cu un scris drept, frumos, lizibil, trădând o personalitate puternică, echilibrată și mi se pare uimitor de viu – *scrisul*. El, omul, nu mai este. Dar urmele drumului său se văd în numeroase reviste de specialitate, în bibliografii, dar mai ales în sufletele celor ce l-au cunoscut – apropiați, colegi sau simple cunoștințe.

A fost o înmormântare uimitoare aici în Ardeal. Toate culorile politice și toate națiile ardelen. Și reculegându-mă la mormântul său, mă gândeam că numai un om drept, cu inimă aleasă și cu un suflet generos putea fi atât de iubit și de simpatizat. Îndurerata adunare prin numărul participanților tocmai aceasta o și dovedea. Și era mare lucru deoarece Nicolae Cordoș a avut și un important post de conducere – a fost director al Muzeului de Istorie al Transilvaniei – și nu oricând, ci în vremuri grele și urmând unor mari personalități din domeniul istoriei – Constantin Daicoviciu și Hadrian Daicoviciu. S-a achitat de obligație cu competență și a slujit Muzeul cu demnitate și dăruire. Poate nu e de prisos să o spunem: de la simplu muzeograf până la director al unui mare muzeu s-a ridicat prin propriile forțe. Și a mai demonstrat ceva celor din jurul său, a dovedit că și după ce nu a mai fost director a rămas un om tot atât de corect, serios și demn ca și atunci când a fost director, devenind după 1989 un cercetător deosebit de prețuit, încercând chiar să recupereze timpul și să-și realizeze proiectele de cercetare pe care munca de răspundere și de conducere i le-a încetinit.

Chiar și în ultima noastră întâlnire, în miez de iarnă, în vechiul meu birou de pe Napoca 11, am discutat doar despre colaborări și proiecte de viitor. N-a fost să mai fie.

Noi mai colaborasem în decursul vremii și a fost chiar o colaborare rodnică, de n-ar fi să o menționez doar pe aceea

privind politica de maghiarizare a românilor de către guvernele ungare și pe aceea a contribuției noastre comune la volumul al II-lea din *Istoria României. Transilvania*, vol. II, 1867-1947, Ed. George Barițiu, Cluj-Napoca, 1999.

Cei care l-au cunoscut știu că Nicolae Cordoș a fost și un sportiv de înaltă clasă, apărând nu o dată cu multă dârzenie tricolorul în meciuri remarcabile de rugby, dar ceea ce nu știu cei mai mulți este că între *istorie* și *sport* a avut un moment de răscruce; a trebuit să aleagă ca student aproape terminat – între un examen la David Prodan (la care se cădea pe capete) și un meci de rugby istoric: România-Franța. A ales examenul de istorie. L-a trecut. L-am întrebat dacă nu a regretat alegerea făcută și dacă o consideră – din perspectiva vieții – a fi fost greșită și mi-a răspuns cu sinceritate și cu seninătate – „NU REGRET”.

Indiferent ce profesie urmezi în viață, sportul îți dă incontestabil o bună doză de „noblețe” și acest fapt s-a dovedit și la el – pentru că și ca muzeograf și ca director și ca simplu cercetător al istoriei noastre a avut în el și în rezultatele muncii sale ceva ce nu puteai defini altfel decât *noblețe* – și de ce să n-o spunem (toți suntem oameni), în viața sentimentală a dovedit aceeași noblețe sufletească.

Păcat că n-a apucat să-și scrie „memoriile” după ce a ieșit la pensie, pentru că învățându-se în cercurile mai înalte ale Clujului nostru, știa o mulțime de „istorii” uimitoare, șocante sau amuzante pe care le istorisea prietenilor cu un talent autentic de povestitor.

În ultimii ani mă gândesc tot mai adesea că *istoricii* sunt o castă aparte care (cei mai mulți) ajung să se realizeze destul de târziu, așa că pentru a-și putea finaliza proiectele le trebuie o viață mai lungă și mai liniștită decât a oamenilor obișnuiți, cam de vreo 90-100 de ani, plus încă 5-10 ani pentru memorii, deci speranța lor de viață ar trebui să atingă cam 110 ani. Deocamdată e doar utopie. Dar cine știe ce va aduce viitorul?

Alături de moștenirea genetică (bună sau rea) omului nu-i stau la îndemână decât doar posibilitățile proprii. Și în aceste

condiții, după marele infarct pe care l-a avut cu peste 10 ani înainte de deces, doctorii i-au acordat lui Nae, doar 2-3 luni de viață. De aici încolo a fost voință, autodisciplină, grija familiei și mai presus de toate acestea, grija lui Dumnezeu.

Omul Nicolae Cordoș a smuls pe seama viații mai mult de un deceniu – și încă un deceniu extrem de productiv cum îl înfățișează „Bibliografia selectivă” pe care o prezentăm în anexă. Și s-a frânt în plin avânt – când acumulase o mulțime de cunoștințe și de material, când avea o mulțime de proiecte începute. A murit la o vârstă la care nu se moare și dacă a murit împăcat că a avut o viață plină și frumoasă, s-a dus dintre noi cu conștiința că ar mai fi trebuit să-și încheie alte câteva proiecte. În principal, teza de doctorat, monografia omului politic Iuliu Coroianu. Dar câți dintre istorici au privilegiul de a-și încheia proiectele? Sau să fi fost de vină *scaunul* de Director al Muzeului? Să fi fost o coincidență că directorii anteriori – nu și-au încheiat nici ei proiectele? Sau pur și simplu, un istoric, prin definiție, nu-și încheie proiectele în actuala existență. Și le continuă oare în viața viitoare? Ar fi o mângâiere extraordinară pentru noi istoricii să fim siguri că așa se va întâmpla. Cine știe?

Trebuie să mai subliniem că Institutul de Istorie „G. Bariț” a avut în Nicolae Cordoș de-a lungul anilor un prieten sincer și un colaborator apropiat – a publicat de mai multe ori în anuarul nostru și a colaborat nu numai cu mine, ci și cu colegii Liviu Botezan și Stelian Mândruț. După 1989, modest și la locul său și-a făcut în continuare datoria de istoric onest și nu și-a întors pana pentru a cultiva o „istorie” *antiromânească* așa cum au făcut o mână de nemernici. Faptul dovedește încă odată (și pentru a câta oară!) că acel ce a fost om serios și patriot înainte de 1989 a rămas la fel și după această dată, iar cine a fost lichea înainte de 1989, după, a devenit o lichea și mai mare.

Nicolae Cordoș s-a născut la 10 octombrie 1938 în comuna Întorsura Buzăului, din părinți țărani săraci din comuna Mărgău, jud. Cluj.

Studiile gimnaziale și liceale și le-a făcut la Brașov, absolvind în 1956. Studiile universitare le-a făcut la Cluj ca student al facultății de istorie-filosofie, secția de istorie universală a Universității „Babeș-Bolyai” (1958-1963). În 1963-1964 este instructor sportiv la Clubul „Universitatea” din Cluj, iar la 1 decembrie 1964 este încadrat muzeograf la Secția de istorie modernă și contemporană a Muzeului de Istorie din Cluj. După 9 ani de muncă asiduă prestată cu competență, la 1 octombrie 1973 este promovat în funcția de muzeograf principal.

La înființarea Oficiului Județean Cluj pentru patrimoniul cultural național, Nicolae Cordoș devine șef de secție (în 1 noiembrie 1975) al acestuia, iar pentru calitățile sale de organizator și conducător este promovat în funcția de director adjunct al muzeului în 15 decembrie 1978 și apoi, după aproape opt ani de trudă și subminare a sănătății pentru a afirma muzeul pe plan național și internațional, la 1 iunie 1986, în sfârșit, este avansat la funcția de director. Are și satisfacții ca director deoarece pentru succesele obținute muzeul a fost onorat de către Ministerul Culturii de trei ori cu premiul I (1981, 1987 și 1989) și de două ori cu premiul II (1983 și 1985).

Un muzeograf cu experiență (Ioachim Lazăr, Deva) afirmă că Nicolae Cordoș în calitate de muzeograf s-a preocupat permanent de îmbogățirea, păstrarea și valorificarea patrimoniului secției de istorie modernă și nu numai. În același timp s-a implicat cu toată energia-i caracteristică și în realizarea expozițiilor permanente din cadrul muzeului, a unor expoziții temporare sau itinerante în țară și străinătate.

Aria cercetărilor sale a fost destul de largă, de la muzeografie și până la mișcarea memorandistă și istoria Partidului Național Român din Transilvania, temă la cunoașterea căreia și-a adus cea mai substanțială contribuție. Pagini valoroase și bine documentate a scris N. Cordoș contribuind și la cunoașterea mai detaliată a unor fruntași ai mișcării naționale a românilor din Transilvania, între care îi amintim pe Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Aurel C. Popovici, Iuliu Coroianu și alții.

A participat la alcătuirea a trei importante volume de documente – cel din 1973 „*Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*”, Cluj, Ed. Dacia, 367 p., în colaborare cu Șerban Polverejan, volum ajuns apreciat instrument de lucru pe tema respectivă și care a adus și consacrarea celor doi autori ca istorici profesioniști remarcabili. A participat alături de alți 4 autori și la cele două importante volume de documente „*Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania 1881-1891*”, vol. I, Studiu introductiv de Șerban Polverejan, Ed. Viitorul românesc, 1997, 604 p. (în colaborare cu Ofelia Avarvarei, Ioan Dordea, Lia Dragomir și Ioan Drăgan) și volumul II cu documente din anii 1892-1894, apărut în 1998, 658 p., alături de aceiași patru autori ai volumului întâi.

Studiile și articolele sale apărute în reviste de specialitate depășesc un număr de 70, iar articolele de muzeografie și popularizare a istoriei depășesc și ele jumătate de sută.

La toate acestea se adaugă zeci de simpozioane și sesiuni științifice la care a fost prezent. Și de ce să nu amintim munca anonimă de mai mulți ani și ingrată ca redactor responsabil și membru în colegiul de redacție al revistei „Acta Musei Napocensis” al cărei prestigiu a depășit de mult hotarele țării.

Pentru întreaga sa activitate în domeniul muzeografiei a fost distins, în anul 1971, cu medalia „Meritul cultural”, clasa I, iar ca o recunoaștere a activității sale sportive în domeniul rugby-ului, târziu, dar reparatoriu, a fost declarat *Maestru al sportului*, în 1994. Meritată i-a fost modesta răsplată pe pământ.

Din pur senin, la 23 februarie 2002, tăcut și parcă împăcat cu sine și cu lumea, flacăra viații i s-a stins, fără dureri și lacrimi, fără suspine și regrete, demn și discret, ca un om cu totul rar. Locul său din fața micului birou de acasă a devenit pustiu. Familia îndurerată a rămas să-i ducă amintirea mai departe, iar familia noastră a istoricilor cu această pierdere a devenit mai săracă.

Străfulgerări din flacăra sa creatoare se află în fiecare pagină scrisă de el. A scris onest și cu dăruire într-o epocă pe care mulți o califică a vorbei goale în istorie. A scris cum n-au scris

mulți care astăzi încă tot mai vorbesc și încă marcați de ură și părtinire, pentru simplul fapt că ei n-au fost în stare să scrie corect nici atunci, nici acum.

Opera sa istorică, atâta câtă a fost, stă mărturie că módele în scrierea istoriei vin și trec, dar istoria de calitate rămâne...

În cele ce urmează, noi am încercat să revizuim, să completăm și să finalizăm, pe cât posibil, monografia dedicată lui Iuliu Coroianu care ar fi trebuit să fie lucrarea sa de doctorat, pe care, din păcate, n-a mai apucat să o termine...

GELU NEAMȚU

Dr. Nicolae Cordoș
- Bibliografie selectivă -

1. *Preocupări ale literaturii agrare românești din a doua jumătate a sec. XIX*, în „Acta Musei Napocensis”, III (1966), p. 291-316 (în colaborare cu I. Kovacs);
2. *Problema industrializării în paginile revistei „Economul” din Blaj (1873-1880)*, în „Acta Musei Napocensis”, III (1966), p. 531-535;
3. *Activitatea economică a doctorului Pavel Vasici*, în „Acta Musei Napocensis”, IV (1967), p. 571-580 (în colaborare cu P. Teodor);
4. *Din istoria afișului cinematografic în Transilvania*, în „Caiet de documentare cinematografică”, 1967, nr. 5 (66), p. 88-90;
5. *Străvechi locuitori ai meleagurilor noastre cunoșteau patinele!*, în „Educație fizică și sport”, 1968, nr. 11, p. 56-58;
6. *Contribuția doctorului Pavel Vasici la dezvoltarea educației fizice în Transilvania*, în „Educație fizică și sport”, 1969, nr. 1, p. 48-52;
7. *Un plan de școală românească din anul 1828*, în „Acta Musei Napocensis”, VI (1969), p. 585-591;
8. *„Memorialul” lui George Barițiu referitor la prima cale ferată din România*, în „Apulum”, VII/2 (1969), p. 203-210;
9. *Începuturile reprezentațiilor cinematografice în sud-estul Transilvaniei*, în „Caiet de documentare cinematografică”, 1969, nr. 12 (97), p. 62-70;
10. *Elemente de precinematograf în țările române în prima jumătate a sec. XIX*, în „Caiet de documentare cinematografică”, 1969, nr. 12 (97), p. 71-75 (în colaborare cu D. Mateiu);
11. *Congresul studențimii române din 1909*, în „Cumidava”, III (1969), p. 281-289;

12. *O încercare de colaborare politică româno-sârbă în 1891*, în „Acta Musei Napocensis”, VII (1970), p. 637-649 (în colaborare cu M. Dan);

13. *Un precursor al muzeografiei etnografice românești: Atanasie M. Marinescu (1830-1915)*, în „Revista muzeelor”, VIII (1971), nr. 1, p. 13-14;

14. *Preocupări de organizare a unor reuniuni agricole la românii transilvăneni, în secolul XIX*, în „Terra nostra”, II (1971), p. 335-344;

15. *Ghidul Secției de istorie modernă a Muzeului de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca*: în limba română, Cluj, 1971, 14 p., retipărit în 1977; tipărit și în limbile franceză, germană și maghiară, Cluj, 1973, 16 p. (în colaborare cu E. Glodariu);

16. *Lugojenii și Emanuil Gojdu*, în „Banatica”, I (1971), p. 281-287;

17. *Politica guvernului Bánffy în Transilvania din anii 1897-1898*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XIV (1971), p. 173-193 (în colaborare cu L. Botezan);

18. *Protestul naționalităților din ianuarie 1898*, în „Acta Musei Napocensis”, VIII (1971), p. 661-674;

19. *„Societatea pentru fond de teatru român” și introducerea cinematografului ca mijloc de culturalizare*, în „Centenarul Societății pentru crearea unui fond de teatru român (1870-1970)”, Oradea, 1972, p. 53-56;

20. *Din frământările Partidului Național Român transilvănean în anul 1897*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XV (1972), p. 285-326 (în colaborare cu L. Botezan);

21. *„Țara noastră” – revista „Astrei” destinată publicului sătesc*, în „Sargeția”, IX (1972), p. 262-268;

22. *Memorandul naționalităților (1892-1899)*, în „Acta Musei Napocensis”, IX (1972), p. 255-276;

23. *Consfătuirea confidențială a Partidului Național Român la Timișoara (1901)*, în „Banatica”, II (1973), p. 251-261;

24. *Lilienthal-levelek Martin Lajoshoz*, în „Korunk”, XXXII (1973), nr. 5, p. 790-794 (în colaborare cu V. Meszaros din Ungaria);

25. *Reuniunea sodalilor români din Cluj*, în „Acta Musei Napocensis”, X (1973), p. 389-408 (în colaborare cu E. Glodariu);

26. *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, Editura Dacia, 1973, 367 p. + 10 p. (în colaborare cu Șerban Polverejan);

27. *Frământările din Partidul Național Român transilvănean în anul 1898*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XVI (1973), p. 231-257 (în colaborare cu L. Botezan);

28. *Considerații cu privire la unele manuale de educație fizică din secolul al XIX-lea*, în „Educație fizică și sport”, 1974, nr. 4, p. 62-66 (în colaborare cu T. Corneșanu);

29. *Un profesor clujean – pionier al aeronauticii*, în „Acta Musei Napocensis”, XI (1974), p. 335-352;

30. *Organizarea apărării în procesul memorandist*, în „Banatica”, III (1975), p. 231-248;

31. *Plecarea lui Gustav Augustini de la „Tribuna”*, în „Acta Musei Napocensis”, XII (1975), p. 361-371;

32. *Prima reuniune de agricultură la românii transilvăneni*, în „Acta Musei Napocensis”, XIII (1976), p. 523-536 (în colaborare cu M.M. Jude);

33. *Aspecte ale activității studențimii românești din monarhia austro-ungară pentru realizarea unității naționale (1900-1918)*, în „Ziridava”, VI (1976), p. 231-244 (în colaborare cu E. Glodariu);

34. *Câteva aspecte ale rolului jucat de orașul Deva în viața politică a românilor transilvăneni din ultimii ani ai veacului al XIX-lea*, în „Sargeția”, XIII (1977), p. 405-419 (în colaborare cu L. Botezan);

35. *Turda în mișcarea memorandistă*, în „Potaisa”, 1978, p. 169-176;

36. *Sigilii sătești transilvănene din secolul al XIX-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, XV (1978), p. 467-479 (în colaborare cu M.M. Jude);
37. *Încercări de revitalizare a activității P.N.R. în anul 1899*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XI (1978), p. 209-231 (partea I-a); Ibidem, XXII (1979), p. 227-243 (partea a II-a; în colaborare cu L. Botezan);
38. *Memorandul din 1892 și semnificația lui politică, în Româniile din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 223-276 (volum de studii cu autori colectivi);
39. *Un memoriu din anul 1870 al comunelor din scaunele filiale Săliște și Tâlmaci*, în „Crisia”, 1979, p. 427-449 (în colaborare cu I. Kovacs);
40. *Bibliographische Beiträge zum Thema Geschichte der Rumänisch-Serbisch-Slowakischen Beziehungen von 1821 bis 1918 im Spiegel der Rumänischen Geschichtsschreibung nach 1918* (partea I-a), în „Acta Musei Napocensis”, XVII (1980), p. 811-827 (în colaborare cu S. Mîndruț);
41. *Declarația lui Ioan Rațiu din 23 mai 1894*, în „Potaissa”, II (1980), p. 245-251;
42. *Petiția juriștilor români transilvăneni din 1880*, în „Acta Musei Napocensis”, XVIII (1981), p. 538-544 (în colaborare cu M.M. Jude);
43. *Servicii de instrucție-educație și publicitate în muzeele din Anglia*, în „Revista muzeelor”, 1982, nr. 7, p. 78-85 (cu C. Pop);
44. *Din istoricul elaborării și tipăririi „Replicii”*, în „Acta Musei Napocensis”, XX (1983), p. 187-212;
45. *Politica guvernelor maghiare de deznaționalizare a românilor din Transilvania în perioada 1867-1918*, în „Apulum”, XXVII-XXX (1990-1993), p. 457-492 (în colaborare cu G. Neamțu);
46. *Contribuții documentare referitoare la Emanuil Gojdu și fundația sa*, în „Acta Musei Napocensis”, 26-30, II istorie (1989-1993), p. 573-590 (în colaborare cu M.M. Jude);

47. *The Hungarian Policy of Magyarization in Transylvania, 1867-1918*, Cluj-Napoca, 1994 (în colaborare cu G. Neamțu), 56 p.;

48. *Redactorii Memorandului din 1892*, în „Tribuna”, nr. 17-20 din 28 aprilie – 25 mai 1994, p. 8-9;

49. *Redactorii Memorandului din 1892*, în *Memorandul românilor. Centenar (1892,1894 – 1992, 1994). Contribuții la cunoașterea mișcării memorandiste*, Baia Mare, 1994, p. 28-38;

50. *The Memorandist and the Issue of Political Emigration*, în „Transylvanian Revue”, III (1994), nr. 4, p. 58-75;

51. *Societatea revoluționară română (1893-1894)*, în „Acta Musei Napocensis”, istorie, 31, II (1994), p. 313-321;

52. *Începuturi ale colaborării naționalităților din Imperiul habsburgic (1848-1868)*, în „Restituiri”, III (1995), p. 63-83;

53. *Adunarea generală a alegătorilor români din Transilvania și Ungaria (Sibiu, 16/26 noiembrie 1894)*, în „Acta Musei Porolisensis”, XIX (1995), p. 213-236;

54. *Memorandul din 1892, însemnată acțiune politică în Transilvania în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista Comisiei Naționale a României pentru UNESCO”, 1988, 30, nr. 4, p. 40-47;

55. *Memorandiștii și problema emigrării politice*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai”, Historia, XXXIX (1994), nr. 1-2, p. 149-168;

56. *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, București, Arhivele statului din România, 1995, 606 p. (în colaborare cu încă 8 autori);

57. *Din activitatea organizatorică și de presă a Partidului Național Român (1911)*, în „Acta Musei Napocensis”, istorie, 32, II, 1996, p. 451-457;

58. *Reuniunile sau asociațiile de învățăcei, sodali și meseriași din Transilvania*, în „Apulum”, XXXIII (1996), p. 117-123;

59. *Adevărul despre fondul Avram Iancu (1894-1899)*, în „Restituiri”, V (1997), p. 103-115;

60. *Activitatea lui Aurel C. Popovici de la elaborare la procesul „Replicii”*, în „*Angustia*”, 2 (1997), p. 243-250;
61. *Începuturile activității publicistului și gânditorului politic Aurel C. Popovici*, în „*Apulum*”, XXXIV (1997), p. 475-499;
62. *Din corespondența Vasile Lucaciu – Ioan Rațiu (1894-1896)*, în „*Anuarul Institutului de istorie Cluj-Napoca*”, XXXVI (1997), p. 275-296;
63. *Bibliographische Beiträge zum Thema Geschichte der Rumänisch-Serbische-Slowakischen Beziehungen von 1821 bis 1918 im Spiegel der Rumänischen Geschichte Schreibung nacht 1918 (1980-1995)*, în „*Acta Musei Napocensis*”, istorie, 33, II, 1997, p. 251-270 (în colaborare cu S. Mîndruț);
64. *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania, vol. I (1881-1891)*, București, Ed. Viitorul românesc, 1997, 604 p. (în colaborare cu alți 4 autori);
65. *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania, vol. II (1892-1894)*, București, Ed. Viitorul românesc, 1998, 658 p. (în colaborare cu alți 4 autori);
66. *O încercare de aplanare a crizei Partidului Național Român (1896)*, în „*Acta Musei Napocensis*”, istorie, 35-36, II, 1998-1999, p. 113-121;
67. *Istoria României: Transilvania, vol. II (1867-1947)*, Cluj-Napoca, 1999 (în colaborare cu 44 de autori);
68. *Aurel C. Popovici și „Dezvăluirile” lui din 1896*, în „*Sargeția*”, XXVII/2, 1997-1998, p. 203-230.

I. INTRODUCERE

În istoria românilor transilvăneni, revirimentul înregistrat în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cunoscut sub numele de *mișcarea memorandistă*, constituie fără îndoială cea mai însemnată manifestare politică din perioada cuprinsă între anii 1848 și 1918. Covârșitoarea sa importanță trebuie apreciată în primul rând prin consecințele sale, atât cele imediate – manifestate prin stimularea conștiinței de unitate la întreg poporul român – cât mai ales cele mai îndepărtate, privitoare la constituirea statului național unitar.

Memorandul din 1892, prin totalitatea problemelor pe care le-a ridicat, a acționat în rândul românilor din Transilvania și Ungaria, ca și în sânul Partidului Național Român ca un liant, dar și, ca un factor de selecție. Pentru că așa cum plastic spunea în 1926 Dimitrie Comșa, unul din memorandiști, „Memorandul, această goarnă a desrobirii noastre din jugul sclaviei ungurești”, n-a fost o acțiune de unanimități în opinia publică a tuturor românilor din Austro-Ungaria, pentru că el a avut susținători fanatici, dar și detractori încăpățânați¹. Prin el se vor cristaliza, în decurs de aproape două decenii, atitudini. Prin el se vor afirma unii, urcând cele mai înalte trepte în ierarhia valorilor politico-naționale, după cum alții, depășiți de semnificația reală a acțiunii, vor fi înlăturați de la conducerea vieții politice”.

Printre aceștia, din prima categorie se va număra și *Iuliu Coroianu (1847-1927)*, redactorul principal al *Memorandului din 1892*.

Iuliu Coroianu nu a fost și nici nu este pentru istoriografia română un necunoscut, ci doar un uitat. Prilejuri și îndemnuri pentru a i se consacra un studiu sau o monografie n-au lipsit totuși, mai ales că există materialul necesar unei asemenea opere, știindu-se că în toate colecțiile documentare numele lui figurează alături de cele ale lui Ioan Rațiu, George Pop de Băsești sau

¹ „Telegraful român”, nr. 79 din 15 noiembrie 1926.

Vasile Lucaciu etc. De altfel, figurile conducătoare ale istoriei moderne a românilor transilvăneni sunt așa de strâns legate una de alta, încât fără biografia uneia este greu a cunoaște pe cealaltă, fără cunoașterea epocii întregi e greu a înfățișa viața și activitatea uneia dintre ele.

Ceea ce încercăm în paginile de față, este o monografie istorică, călăuziți de cele spuse de George Barițiu în introducerea la biografia lui Andrei Mureșianu unde consemna că: „A scrie despre viața unui om fără a da lectorilor ocaziunea să pătrundă în reacțiunile sociale, politice și religioase ale timpului său, ar însemna că voiește cineva să le mărginească orizontul așa încât, afară de persoana descrisă, să nu mai poată vedea nimic împrejurul ei și să nu o poată judeca după împrejurările în care se aflase dânsa. Mă voi adopera să nu cad în această eroare; nu voi spune însă decât numai ce știu pozitiv și ceea ce pot documenta, nimic mai mult.”²

Iată o recomandare pe care, cercetând viața și activitatea lui *Iuliu Coroianu*, am ținut să o aplicăm în mod stăruitor, căutând ca o dată cu firul biografiei redactorului principal al *Memorandumului*, să înfățișăm în raport cu acesta și o însemnată parte din istoria Transilvaniei și a românilor de aici.

Iuliu Coroianu, a aparținut acelei elite de simțire profundă și onestă, de acțiuni semnificative prin eficiență și durată, care și-a adus, fără ostentație, contribuția sa valoroasă la afirmarea drepturilor la existență și progres a națiunii române.

Aria pe care avocatul și politicianul *Iuliu Coroianu* a semănat vrednicia faptelor sale a avut, când întindere și ecouri europene, când adâncimi și afectivități locale, cu alternări organice care aveau puncte de sprijin fie în exigențele de apărare și afirmare, deseori dramatice, ale românilor transilvăneni, fie în particularismele profunde de simțire, de gândire și de trăire în orașul de pe Someș.

² „Observatoriul”, 1879, nr. 47-64.

Numele lui, deși nu a cunoscut o largă circulație și nici o carieră spectaculară, *Iuliu Coroianu* a fost totuși în limitele clasei sale burgheze și, ale „legalității positiviste” pe care a invocat-o în toate împrejurările, unul din cei mai îndârjiți adversari ai politicii austro-ungare, militând fără încetare pentru redobândirea autonomiei Transilvaniei și emanciparea poporului român.

Iuliu Coroianu a fost un om de acțiune și mai puțin preocupat de activitatea publicistică, ceea ce a făcut ca faptele și inițiativele lui să nu fie consemnate în cea mai mare parte. Supus apoi unei sistematice acțiuni de discreditare din partea guvernelor ungare pentru a-l compromite, cum vom vedea, boem și cu o cuceritoare mândrie care i-a atras dușmănia și disprețul unora dintre colegii de generație și activitate, n-a avut totdeauna aprecierea cuvenită din partea opiniei publice românești. El era pentru apărarea principiilor și a „concluseror naționale” formulate la Blaj în mai 1848 și la Sibiu în anii 1863-1864, ce preconizau atât recunoașterea Transilvaniei ca teritoriu românesc, cât și dreptul națiunii române de a se organiza politicește și de a dispune singură de soarta ei.

Pe baza acestei activități, ca un reprezentant de seamă al mișcării de emancipare națională a românilor transilvăneni, au existat încercări de prezentare a unor micro monografii despre viața și activitatea lui *Iuliu Coroianu* atât în timpul vieții sale cât și după moarte, ele ajungând până în zilele noastre.

În timpul vieții i-a fost dedicată o succintă biografie ce a văzut lumina tiparului alături de biografiile celorlalți reprezentanți ai Comitetului Central din 1890 a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria (I. Rațiu, G. Pop de Băsești, V. Babeș, E. Brote și V. Lucaciu)³. Urmează articolele și necroloagele apărute cu prilejul morții sale, survenită în anul 1927⁴, cărora li s-au

³ *Un nou pas înainte*, în „Foaia ilustrată”, nr. 3 din 20 ianuarie/1 februarie 1891, p. 22.

⁴ „Patria”, 1927, nr. 65-67, 75; „Românul”, 1927, nr. 1016-1018, 1020-1021, 1031; „Societatea de mâine”, 1927, nr. 13-14.

adăugat prezentările biografice și caracterizările lui E. Boșca-Mălin⁵, Alexandru Vaida Voevod⁶ din perioada interbelică, ca și acelea din zilele noastre ale lui Vasile Lechințan și Gabriela Dănilă⁷.

Dintre aceste încercări biografice nu putem să nu reproducem două din caracterizările ce ni s-au părut cele mai frumoase și mai aproape de adevăr, pe cele ale lui E. Boșca-Mălin și a lui Al. Vaida Voevod. Dintre profețiile visurilor împlinite, cum îl caracteriza E. Boșca-Mălin la 1943, se ridică figura mândră, pasionată și robustă a feciorului Dimitrie din Dorolț și a Iuliei Pop, *Iuliu Coroianu*: „capul cel mai luminat al vremilor de la sfârșitul veacului trecut și începutul celui de azi. Timp de mai bine de o jumătate de veac, el a fost tribun vijelios al ideii naționaliste și implacabil agitator; s-a svârcolit și a luptat ca un torent, revărsându-se în istorie peste temniți și asupriți ...”⁸.

Alexandru Vaida Voevod, tovarăș mai tânăr de luptă și de idei care l-a cunoscut pe Iuliu Coroianu încă din anii copilăriei, îi face acestuia la pregătirea aniversării a 50 de ani de la procesul memorandist, o caracterizare mult mai plastică: „Iuliu Coroianu, cu pieptul său larg de atlet, cu capul de mirabeau bărbos și mustăcios, în mijlocul celor mai emoționate discuții, arunca, din când în când, câte o vorbă enostită, între două fumuri, suflate tacticos, din țigara groasă de foi ..., de statură mijlocie, cap mare, cu zigomate și maxile pronunțate. Trunchiu deosebit de puternic. Herculic. Vocea lină, pronunțarea socotită, afară de cazul când ținea un discurs. Mare șahist. Totdeauna cumpătat. Purta cu predilecție o

⁵ E. Boșca-Mălin, *Amintirea lui Iuliu Coroianu*, în „Curentul”, nr. 5520 din 1 iulie 1943.

⁶ Dr. Alex. Vaida Voevod, *Martiriul memorandist*, în „Gazeta juridică a Transilvaniei”, nr. 5-10 din 30 octombrie 1944, p. 270-271, 292-293.

⁷ V. Lechințan, *Memorandistul Iuliu Coroianu (1847-1927)*, în „Tribuna”, nr. 19 din 14-20 mai 1992, p. 8; G. Dănilă, *Iuliu Coroianu în viața politică românească transilvăneană de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Apulum”, XXXI (1994), p. 401-406.

⁸ E. Boșca-Mălin, *Op. cit.*

brățară, compusă din monede de aur cu efigia *strămoșului nostru Traian*. Pășirea apăsată, atitudinea de grandseigneur în conversația cu maghiarii. Cu glas potolit povestea câte o anecdotă, într-o limbă maghiară perfectă, aromatizată cu idiotisme limbistice și cu localisme, din care se desprindea sarcasm valah, usturător, la adresa ungarilor, terminând de obicei pe românește cu așa vezi, frate-mi-te bun. Virilitatea înfățișării lui, exercita un farmec specific, asupra sexului gingaș. Ca avocat se bucura de mare renume și la clientela lui de aristocrați maghiari”⁹.

La aceste micro-biografii se pot adăuga multele referințe cu privire la activitatea lui *Iuliu Coroianu* din studiile, lucrările monografice și colecțiile de documente etc., care au scos la iveală date noi ce au contribuit la încadrarea corectă a avocatului Coroianu în ansamblul mișcării naționale românești din perioada memorandistă.

Multiplele cercetări efectuate de noi în numeroase arhive, biblioteci, colecții muzeale, în presa timpului, în sânul familiei etc., a făcut să conturăm în ansamblu o personalitate remarcabilă cu lumini și umbre, un bărbat al epocii sale care a stat între frunțașii unei lupte al cărei sfârșit victorios a mai avut satisfacția să-l vadă cu ochii – Unirea Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918.

⁹ Dr. Alex. Vaida Voevod, *Op. cit.*, p. 271, 292-293.

**II. ORIGINEA, FAMILIA, STUDIILE.
ÎNCEPUTURILE ACTIVITĂȚII
DE AVOCAT ȘI FUNCȚIONAR,
REUȘITELE CULTURALE
ȘI ECONOMICE**

Iuliu Coroianu se naște la 14 iunie 1847 în satul Dorolț, jud. Satu Mare ca fiul lui Demetriu Coroianu (1814-1891) și al Iulianei Pop (1820-1863).

Tatăl, învățător, profesor, preot (în Bobota, Dorolț și Silivaș) și protopop în Craidorolț, Tășnad și Santău, a devenit în anii 1850-1873 vicar greco-catolic al Șimleului și apoi canonic capitular în Gherla (1873-1891), unde a avut diverse funcții ca rector al seminarului teologic și președinte al Tribunalului matrimonial sau al Tipografiei diecezane. Născut în comuna Așchileul Mare, jud. Cluj, din părinți Antoniu Coroianu preot și Ecaterina Munteanu, fiica preotului din Noșig, jud. Sălaj. Demetriu Coroianu absolvent al cursului teologic de la Blaj, va profesa aici (1836-1837) avându-i colegi și prieteni pe Simion Bărnuțiu, Aron Pumnul, Timotei Cipariu etc., fiind prezent și la Adunarea Națională din 3/15 mai 1848. De altfel, la moartea lui Simion Bărnuțiu, el a condus ceremonia de înhumare a acestuia din 2 iulie 1864 de la Bocșa Română, ca și acțiunea sălăjenilor de ridicare a unui monument acestui tribun al revoluției române de la 1848/49¹.

Cu înfățișarea de patriarh, înalt, bine făcut, cu o ținută demnă și o expresie de bunătate și inteligență, deși a rămas văduv de timpuriu cu 4 copii. Demetriu Coroianu a avut toată viața lui o „mână largă” și o casă deschisă pentru toată lumea. Dovedindu-se și un temperament politic combativ de bun român, modest și popular, el a fost un zelos sprijinitor al tuturor stăruințelor culturale, bisericesti și politico-naționale românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Modest și popular cum era cunoscut, a

¹ I. Ardeleanu senior, *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni*, Zalău, 1938, p. 97-99; *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, București, 1989; G. Neamțu, *Acțiunea sălăjenilor de ridicare a unui monument la Bocșa în memoria lui Simion Bărnuțiu (1863-1878)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XIV-XV (1990-1991), p. 495-510; *Țara Silvaniei*, Cluj-Napoca, 1996, p. 57-58.

refuzat să promoveze ca episcop, participând însă la toate cauzele naționale, cum ar fi prezența la Conferința de unificare a Partidului Național Român din 1881 sau la răspândirea *Memorandului din 1882* al lui George Barițiu².

Și-a adus contribuția ca membru și apoi președinte la activitatea *Reuniunii învățătorilor români sălăjeni* din Șimleul Silvaniei (înființată la 1 august 1870), fiind și profesor la gimnaziul din localitate. A fost întemeietor și director al primului despărțământ al *Astrei* (1870-1874) de la Șimleu. Cavaler al ordinului Francisc Iosif I, i se confirmă titlul nobiliar de Karulyfalva (Coroieni) și Dragavilma (Wilma Mică) ce le avea familia din secolul al XVI-lea, membru ordinar al *Astrei* și director al despărțământului al XIV-lea al acestei asociații, moare la Gherla în 30 decembrie 1891³.

Mama, Iuliana Pop, o femeie mică de statură, blândă și frumoasă, făcea și ea parte dintr-o familie de preoți, fiică a preotului greco-catolic din Agrișteu, jud. Mureș și nepoată a lui Grigore Pop, protopop în Craidorolț, care a crescut-o după ce a rămas orfană. Moare de timpuriu în noiembrie 1863⁴.

² Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, *fond S. Bărnuțiu*, mss. Sertar 262/2-5, f. 4-8 (vezi mai departe B.C.U. Cluj-Napoca); Biblioteca Academiei Române filiala Cluj, *fond. I.M. Moldovan*, doc. Nr. 2493-2495; *fond G. Barițiu*, doc. nr. 109; 138-139 (vezi mai departe B.A.R. Cluj-Napoca); *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu în zilele de 12, 13 și 14 mai st. n. 1881*, ed. a II-a, Sibiu, 1883, p. 173 (vezi mai departe *Memorial*), vezi și Arh. istorică, *fond. PNR*, doc. nr. 80.

³ I. Muscă, *Despărțământul Șimleu al Astrei – 1870-1918 (organizare, arondări-recomandări)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XVIII (1994), p. 499-500; „Familia”, nr. 52 din 29 decembrie 1891/10 ianuarie 1892; Biblioteca Academiei Române București, mss. rom. 1013, f. 268 (vezi mai departe B.A.R. București); D. Stoica, I.P. Lazăr „Astra” la Șimleu. *Schiță monografică a Sălajului*, Șimleul Silvaniei, 1908; V. Vetișanu-Mocanu, *Cartea Șimleului. Repere istorice și culturale ale vieții românești*, București, 1985.

⁴ I. Ardeleanu senior, *Op. cit.*, p. 98; B.A.R. Cluj, *fond G. Barițiu*, doc. nr. 138.

Iuliu Coroianu face clasele primare probabil prin satele pe unde tatăl său a activat ca preot sau în Șimleul Silvaniei unde Demetriu Coroianu a fost numit vicar, înlocuindu-l pe Alexandru Sterca Șuluțiu devenit mitropolit la Blaj. Urmează aici cursurile Liceului minoriților (romano-catolic) din Șimleu (1854-1859), care și-a deschis porțile între anii 1854-1866 și cu contribuția bănească a lui Demetriu Coroianu care va fi admis să fie printre profesori români ce vor predă la acest gimnaziu maghiar⁵.

Continuă apoi la Liceul piariștilor din Cluj (1859-1867) tot romano-catolic, unde și-a luat bacalaureatul alături de mulți alți intelectuali români din Transilvania ca: Grigore Silași, Matei Nicola, Aurel Lazăr, Grigore Moldovan, Petre Dulfu, Teodor Mihali, Gavrilă Tripon, Aurel Isac etc. Aici, tânărul licean, un elev bun, consecvent și sârguincios, situându-se printre primii 15 din clasă și educat de părinții săi în spiritul rezistenței naționale, activează în cadrul unor societăți mai mult sau mai puțin conspirative⁶.

După mărturisirile lui Francisc Hossu-Longin, elev și el al acestui liceu, încă înaintea anului școlar 1866/67 s-a format aici o societate secretă a tinerimii române din Cluj, denumită „*Sătean*”, a cărui „matador” a fost *Iuliu Coroianu*. Membrii societății depuneau un jurământ ce consta în esență în următorul text (conținut): „să-și iubească națiunea, să-și sacrifice chiar viața, iar pe trădători, dacă se va recere, să-i ucidă.” Salutul membrilor se făcea prin punerea mâinii drepte pe piept în momentul când se întreba „sătean”?, la care dacă se răspundea iarăși cu mâna dreaptă pe piept și se pronunța cuvântul „sătean”, atunci se știa că individul făcea parte din respectiva societate secretă. Deși se urmărea ca societatea să aibă adepți în întreaga Transilvanie, probabil că

⁵ V. Vetișanu-Mocanu, *Op. cit.*, p. 76-77.

⁶ S. Retegan, *Școlarizare și dezvoltare: elevii români ai Liceului Piarist din Cluj între 1850-1910*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj-Napoca”, XXXII (1993), p. 128; G. Dănilă, *Op. cit.*, p. 401-406, sau: Arh. Naț. filiala Cluj, *fond Liceul romano-catolic*, nr. 111, f. 281, 290, 293, 313.

activitatea ei, de frica autorităților ungare a încetat, locul ei fiind luat de o societate culturală, de lectură⁷.

În anul școlar 1866/67 s-a „reconstruit” „*Societatea junimei studioase române din Cluj*”, având ca președinte pe protopopul greco-catolic Ioan Pamfile, iar în comitet pe elevii Vasile Mica (vicepreședinte), Grigore Moldovan (notar), Francisc Hossu-Longin (bibliotecar) și pe *Iuliu Coroianu* (casier) – „student gimnazial în clasa a VIII-a”. Societatea a fost reînviată la stăruințele și conlucrarea protopopului Ioan Pamfile și a capelanului Grigore Chiffa, din ea dezvoltându-se apoi societatea „*Iulia*”.

Ei au organizat serate culturale la cca 2-3 săptămâni odată în casele parohiale ale bisericii greco-catolice din localitate, cunoscute și sub numele de *Casina română* (azi str. Napoca nr. 6-8), cu declamații, cântări naționale însuflețitoare, dansuri etc., devenite aproape singurele distracții ale intelectualității române din Cluj. La o asemenea serată *Iuliu Coroianu* va declama (recita) poezia „Tricolorul” de Ilie Trăilă. Va participa alături de ceilalți elevi și studenți români la organizarea de maialuri, serate și sărbătorirea zilei de 3/15 mai 1848 la *Casina română* sau la alte acțiuni cum ar fi de exemplu apărarea tricolorului românesc arborat la casa lui Ilie Măcelariu de pe strada (Calea) Mănășturului⁸.

După terminarea studiilor secundare, *Iuliu Coroianu* urmează Academia de drept din Oradea înființată la 1788, frecventând aici cursurile învățământului juridic și de științe politice de trei ani (1867-1870), obținând la Universitatea din Budapesta diploma (censura) de avocat. Nu este exclus că în perioada cât a fost student la Oradea, *Iuliu Coroianu* să fi fost membru al „*Societății de lectură a junimii române studioase de la Academia de drepturi*”⁹.

⁷ B.C.U. Cluj-Napoca, *fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 4643, caietul IV („Amintiri din viața mea”), p. 60-64.

⁸ Idem, p. 38-40, 46-47, 57-58.

⁹ Bozóky Alajos, *A Nagyvárad Királyi Akadémia Századas Multja. 1788-tól-1888-ig*, Budapesta, 1889, p. 226-230; V. Faur, I. Fleisz, *Studenții români la Academia de drept din Oradea (1850-1918)*, în „Crisia”, XVII (1987), p. 139;

În anul 1870 este numit jurat la subprefectura urbarială din Șimleul Silvaniei, apoi secretar pe lângă comitele suprem contele Bánffy Bela în comitatul Crasnei (1871). Se va transfera ca funcționar („conciplist”) la Curia regală din Budapesta, fiind ales ulterior subprefect în cercul (plasa) Crasnei, comitatul Crasna (1872-1873). Stăruințele puse de *Iuliu Coroianu* în această ultimă funcție, pentru combaterea epidemiei de holeră din anul 1873 i-a adus după sine „un laudatoriu în scris al Maiestății Sale”. Se stabilește definitiv ca avocat la Cluj în 1874¹⁰, deschizându-și un birou avocațial pe strada Parcului (Sétazéi) la nr. 16, astăzi strada Emil Isac nr. 22, în imobilul în care se află cofetăria “Parc” de lângă Teatrul național și Opera maghiară. Se va remarca aici, ca un avocat bine pregătit, atât în lumea românească de pe ambele părți ale Carpaților, cât și în cea ungurească din Transilvania și Ungaria, având intense legături cu juriști de prestigiu și personalități ca Ionel Grădișteanu, Gheorghe Panu, C.C. Arion, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Take Ionescu, episcopul Aradului Ioan Metianu și apoi mitropolit ortodox al Ardealului etc. în procesele sale ca apărător^{10a}.

În afară de activitatea profesională de avocat începută aici, va participa cu fapta sau cu cuvântul în primele rânduri la viața național-politică, culturală și economică a Clujului, intrând treptat în lupta pentru apărarea drepturilor românilor transilvăneni.

În orașul de la poalele Feleacului, un remarcabil centru politic și cultural al Transilvaniei, intelectualitatea românească tot mai numeroasă în atmosfera de prefaceri a anilor 60-70, se va

E. Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică. 1860-1918*, Cluj-Napoca, 1998, p. 85-90.

¹⁰ *Un nou pas înainte*, în „Foaia ilustrată”, nr. 3 din 20 ianuarie/1 februarie 1891, p. 22; V. Șotropa, *Activitatea desfășurată pe plan social de juriștii transilvăneni până la Unire*, în „Revista română de drept”, 1978, nr. 11, p. 12-18; *Țara Silvaniei*, Cluj-Napoca, 1996, p. 65-66.

^{10a} Muz. ist. Trans., nr. inv. M. 2728, 2749/33, 2774; B.A.R. Coresp. nr. inv. 123354-123358; Arh. Naț., *fond I. Rațiu*, doc. nr. 251/1897; Biblioteca Națională București, mss. nr. 7529.

strădui ca printr-o serie de acțiuni organizate de-a lungul anilor să înjghebeze și o viață social-economică și culturală. Activitatea se va înfiripa destul de timid, dar odată cu înființarea „*Societății junimei studioase române din Cluj*”, a elevilor de la gimnaziul din localitate în anul școlar 1866/67, cum consemnează Fr. Hossu-Longin, viața culturală desfășurată la *Casină* a început să se anime.

Iuliu Coroianu va fi nelipsit de la viața culturală a Clujului, susținând materialicește (financiar) *Casina română* din localitate. La o serbare națională din 28 februarie st. n. 1880 ce avea loc în sala hotelului „Biasini”, unde a participat inteligența română din Cluj („Clasa avocaților și junimea de la universitate”) cu ocazia recunoașterii definitive a independenței de stat a României de către Germania, Anglia și Franța (8/20 feb.) etc., *Iuliu Coroianu*, alături de M.B. Stănescu, V. Almășian și A. Isac după ce au toastat cu însuflețire pentru România liberă și independentă, au expediat o telegramă primului ministru român Ion C. Brătianu cu următorul text: „Din ocaziunea completei recunoașteri a independenței României primească guvernul ei felicitările și expresiunea viei bucurii din partea românilor clujeni întruniți cu scopu de a serba acest act de bun augur pentru singurul viitor al statului român”¹¹.

În 1870 se înființează despărțământul Cluj al *Astrei*¹², iar în cursul anului școlar 1872/73 *Societatea de lectură „Iulia” a junimei române universitare din Cluj*¹³, ele ducând la amplificarea activităților în cadrul societății clujene. Dintre membrii de seamă ai despărțământului Cluj s-a numărat bineînțeles și *Iuliu Coroianu* care pe lângă aceasta a activat și în cadrul centralei, „*Asociațiunii*

¹¹ „Observatoriul”, nr. 16 din 23 februarie/6 martie 1880; E. Glodariu, *Casina Română din Cluj*, în „Acta Musei Napocensis”, 32/II istorie, 1995/1996, p. 297-304.

¹² E. Glodariu, *Despărțământul Cluj al „Astrei” (1870-1914)*, în „Acta Musei Napocensis”, XII (1975), p. 373-386.

¹³ E. Glodariu, *Din activitatea Societății „Iulia” a studenților români la Cluj*, în „Acta Musei Napocensis”, V (1968), p. 239-249.

transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, al cărui membru fondator era¹⁴.

În anii 1895-1897 autoritățile ungurești au încercat să frâneze rolul *Astrei* pentru a putea controla și a elimina dintre activitățile ei, pe acelea care aveau legătură cu aspirațiile politico-naționale. Una dintre acestea era și schimbarea numelui de „transilvană” din titulatura sa, aparent o chestiune de amănunt, fără deosebire de semnificații, dar în realitate se urmărea anularea caracterului național-provincial al *Astrei*¹⁵.

La această măsură au intervenit 12 intelectuali români din Cluj, printre care și avocatul *Iuliu Coroianu* (alături de Al. Bohățel, I. Russu, I. Laslo, V. Almășan, Em. Pop, G. Ilea, A. Truță, B. Podoabă, I. Maniu, N.P. Rațiu și I. Berescu) care în urma unei consfătuiri amănunțite semnează la 8 martie 1897 o declarație în care se pronunță ca toți membrii *Asociațiunii* „în frățească unire să protesteze contra ordinațiunii ministeriale, prin care se încerca strămutarea titlului asociațiunii noastre”. Ei cereau ca adunarea centrală a *Astrei* din 10 martie 1897 de la Sibiu să susțină titlul original neschimbat¹⁶. Lipsa unei unități de vederi în această problemă, când și în sânul Partidului Național Român se manifesta o criză face ca titlul să fie schimbat în „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român”, cu toată intervenția unei comisii de protest la guvernul ungar din care făcea parte alături de A. Mureșianu, D. Ciato, A. Frâncu, G. Tripon, Fr. Hossu-Longin și *Iuliu Coroianu*¹⁷.

Societatea „Iulia” (1872-1884) ce avea ca scop progresul junimii studioase de la Universitatea din Cluj în cultivarea limbii

¹⁴ „Tribuna”, 1885, nr. 188-190. Într-o scrisoare din 11 octombrie 1881 către George Barițiu, Iuliu Coroianu scrie nemulțumit că deși era membru fondator al *Astrei* n-a primit nici un exemplar al periodicului „Transilvania” ce trebuia expedit acestora conform hotărârii adunării generale din 1880 de la Turda (cf. B.A.R. București, mss. rom. 1009, f. 503-504.)

¹⁵ E. Glodariu, *Un moment din viața „Astrei”: modificarea statutelor (1897)*, în „Acta Musei Napocensis”, IX (1972), p. 282-283.

¹⁶ „Tribuna”, nr. 46 din 27 februarie/11 martie 1897.

¹⁷ Idem, 1897, nr. 48-49.

și literaturii române, dar și pentru a cultiva, deștepta și nutri simțul național nu numai în inimile membrilor ei, ci și a extinde aceste obiective la întregul public românesc din Cluj. La ea au aderat și neuniversitari, intelectuali, unii dintre ei membri ai *Casinei române* din Cluj, așa cum a fost și *Iuliu Coroianu*, care în cursul anului 1879 va fi unul dintre președinții acestei societăți, după renunțarea lui Grigore Silași (în urma unui conflict cu rectorul Universității), avându-l alături ca secretar pe Vincentiu Nicoară¹⁸.

Iuliu Coroianu va sprijini material și spiritual această societate. Face totodată apel la toți românii din Transilvania pentru a strânge fonduri în favoarea gimnaziului din Șomcuta Mare, a Școlii greco-catolice din Gherla sau a studenților români de la Universitatea din Cluj sancționați de Consiliul universitar prin anularea stipendiilor, pentru adeziunea lor trimisă lui G. Barițiu și I. Slavici cu prilejul achitării lor în procesele de presă din anii 1884-1885¹⁹.

Unde se punea problema constituirii unor comitete, avocatul *Iuliu Coroianu* era imediat ales, mai cu deosebire în funcția de casier. Așa s-a întâmplat și în cazul „*Reuniunii fondului pentru înființarea unei școli române de fete în Cluj*”, a cărei baze au fost puse la 1873 din inițiativa studenților de la Universitate, ea având în anii 1883-1885 ca președinte pe Alexandru Bohățel, secretar pe Grigore Silași, iar casier pe nelipsitul *Iuliu Coroianu*²⁰.

De aici probabil că lui *Iuliu Coroianu* i-a venit ideea și inițiativa înființării la Cluj a Institutului de credit și economii „Economul”. Acesta a convocat la 13 aprilie 1885 o adunare la

¹⁸ B.A.R. București, mss. rom. 989, f. 277.

¹⁹ „Observatorul”, nr. 53 din 2/14 iulie 1880; „Tribuna”, nr. 93 din 25 aprilie/7 mai 1885; G. Neamțu, *Procesul de presă intentat lui George Barițiu în 1884 pentru „preamărirea” eroilor revoluției populare de la 1784-1785*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XXVIII (1987-1988), p. 311-333; *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania*, vol. I (1881-1891), București, [1997], p. 234-235; 240-249.

²⁰ B.A.R. București, mss. rom. 1016, f. 267-268; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 57 din 12/24 martie 1885.

Casina română din Cluj, „cu scopul de a ne consfătui asupra înființării unui institut de credit și economii spre înaintarea intereselor românești”, pentru a răspunde necesității luptei naționale și sociale a burgheziei românești de a avea o bază materială care să susțină acțiunile economice, politice și culturale. Documentele „Economului” păstrate la Arhivele naționale din Cluj-Napoca atestă că la 1 martie 1886 când preparativele înființării lui erau gata, s-a hotărât convocarea Adunării generale de constituire, care s-a ținut în ziua de 8 aprilie 1886 în localul *Casinei române* din Cluj, alegându-l pe Alexandru Bohățel ca președinte și pe Iuliu Coroianu ca director executiv²¹.

Examinând lista acționarilor de la această bancă, constatăm că la intervenția lui Iuliu Coroianu au răspuns și subscris la acțiuni un număr însemnat de fruntași ai românilor transilvăneni, cum ar fi Vincențiu Babeș, familia Mocioni, ca și arhierii români²². În urma unor neînțelegeri, la 6 noiembrie 1889 Iuliu Coroianu a demisionat din conducerea „Economului”, care ținea ședințele de lucru chiar în casa lui, unde banca avea închiriată o cameră²³, după care s-a mutat în localul său propriu de pe strada Poștei nr. 1, unde se află și astăzi o placă memorială de marmură cu textul următor:

„Economul” institut de credit și economii s-a înființat în 1886.

Casa aceasta s-a edificat în 1896. Fiind în direcțiune:

Alexandru Bohățel președinte.

Membrii: Basiliu Podoabă, director esecutiv.

Ioan Petran

Emeric Pop, avocat

Andrei Truția

Arhitect: Koncz Ernő

²¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 58 din 12/24 martie 1886; B.C.U. Cluj-Napoca, mss. sertar 372/3, doc. 39; N. Trifoiu, *Op. cit.* p. 1584-1587.

²² *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 73-74.

²³ N. Trifoiu, *Op. cit.*, p. 1593-1594; B.A.R. Cluj-Napoca, *fond I.M. Moldovan*, doc. nr. 5772; *Scrisori către Ioan Bianu. Documente literare*, vol. IV, București, 1978, p. 353.

Viața de familie a avocatului Iuliu Coroianu n-a fost însă o reușită, de aici și informațiile documentare destul de lapidare despre căsătoriile sale și urmași, condamnate de contemporanii săi sau trecute sub tăcere chiar de familia sa.

Iuliu Coroianu a avut trei frați și surori, după cum urmează: Clara Coroianu (1842-1929), căsătorită cu dr. Ioan Maniu, magistrat în Șimleul Silvaniei și nepot de soră al lui Simion Bărnuțiu; Lucreția Coroianu, căsătorită cu preotul Ioan Erdélyi din Oradea și Sabin Coroianu (1859-1914), preot, căsătorit cu Emilia Lupu, fata asesorului Teodor Lupu din Gherla^{23a}.

Iuliu Coroianu se căsătorește la 1875 cu Carolina Pop, fiica preotului greco-catolic din Morlaca, jud. Cluj, de care va divorța în 1895. Se va căsători a doua oară în biserica ortodoxă din Sibiu cu fiica mai mică a dr. Ioan Rațiu, Dorina (Tita) Rațiu în august 1897, după o idilă amoroasă începută înainte de a divorța de prima soție (cunoscută și sub numele de Liuca neni) pe când se afla în detenție la Seghedin. Idila și divorțul neacceptate de canoele greco-catolice și de prima sa soție, aduce dezavuarea lui Iuliu Coroianu de către unele personalități ale vieții românești, printre care și a părintelui dr. Vasile Lucaci²⁴. ☞

Căsnicia cu Dorina Rațiu (1872-1904) nu durează decât 8 ani, pentru că ea fiind o fire cam bolnăvicioasă va deceda de timpuriu la 7 iunie 1904, fiind înmormântată lângă tatăl său la Sibiu.

Se va căsători a treia oară cu o ungueroaică, stabilindu-se între anii 1907-1918 la Budapesta, unde va trăi în „mare mizerie”, cum va nota Valeriu Braniște la 20 mai/2 iunie 1918 în amintirile sale de la Seghedin. Cu aceasta se pare că va avea o fiică numită

^{23a} D. Stoica, I.P. Lazăr, *Op. cit.*, p. 149-151;

²⁴ B.A.R. București, mss. rom. 1013, f. 268; Al. Vaida Voevod, *Memorii*, vol. I, Cluj-Napoca, 1994, p. 243; V. Braniște, *Amintiri din închisoare (Însemnări contimporane și autobiografice)*, București, 1972, p. 188; Muzeul național de istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, nr. înv. M. 2723 și (vezi mai departe Muz. ist. Trans.); L. Botezan, *Contribuții la studiul vieții politice a Transilvaniei din anii 1895-1898*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, XIII (1970), p. 231; Muzeul Unirii, V. Lucaci, *Cuvinte din Șișești*, doc. nr. înv. 5222.

Clarica Hóordó, așa cum consemna ea mai târziu (1923) pe verso-ul unei fotografii originale, primită ca suvenir de la tatăl Iuliu Coroianu, ce-i reprezintă pe cei doi la 15 aprilie 1919, pe când copila avea 4 ani²⁵.

Din oferta lui Iuliu Coroianu de la 26 octombrie 1921 către nepotul său Iuliu Maniu suntem în măsură să mai aflăm alte câteva informații prețioase despre această ultimă căsnicie, în care în schimbul averii sale solicita acestuia printre alte clauze următoarele: să-i facă o asigurare în favoarea „copilei mele naturale Clarița” de 100.000 lei, pe care s-o primească la etatea de 18 ani, iar până atunci să primească lunar o rentă de 5.000 lei; dacă fetița lui, Clara, ar muri înainte de împlinirea vârstei de 18 ani, asigurarea să se plătească soției sale; Iuliu Maniu va cumpăra pentru „soția mea Ana Nyári” o moșie de 20-25 iugăre de pământ cu o casă de locuit și eventual edificii secundare necesare, dincoace de Carpați, în valoare de 100.000-120.000 lei, la care se adaugă suma de 20.000 lei pentru mutarea lor²⁶. Nu le mai cunoaștem evoluția celor două ființe după moartea lui Iuliu Coroianu survenită la 29 martie 1927. Evenimentele politice interbelice și perioada comunistă au așternut uitarea asupra lor.

²⁵ V. Braniște, *Op. cit.*, I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902)*, Sibiu, 1928, p. 21; Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *Corespondență I (scrisori primite, 1866-1895)*, București, 1994, p. 325.

²⁶ Muz. ist. Trans. nr. înv. M. 1614.

III. ÎNCEPUTUL ACTIVITĂȚII POLITICE

Exponent de seamă al intelectualității românești din Transilvania, *Iuliu Coroianu* a început să lucreze din răsuputeri cu întregul entuziasm. Armele sale au fost pledoariile de avocat, informația largă, de natură istorică și economico-socială, logica impecabilă și puterea de concretizare în forme și concluzii care să se impună prin capacitatea de exprimare a năzuințelor și drepturilor unui popor oprimat. Pus în situația de inferioritate față de intelectualitatea altor naționalități din Transilvania, supus cenzurii dualiste și multiplelor persecuții, Iuliu Coroianu a găsit totuși mereu forțe noi în spiritul ideilor pașoptiste, conștient de rolul istoric al poporului român.

Specializat în procesele de regroupare urbarială, de despărțire a terenurilor agricole ce reveneau foștilor iobagi conform legii agrare din 1848, și a patentelor din 1853-1854, de cele ale nobilimii maghiare, Iuliu Coroianu se afirmă ca unul din cei mai distinși avocați din Transilvania în celebrul proces al țăranilor din Toplița Română împotriva familiei Urmanczy^{1a}.

Parlamentul și guvernele maghiare după pactul dualist din 1867, au târăgănat rezolvarea tuturor problemelor legate de pământ, cu scopul de a menține rămășițele raporturilor vechi, în favoarea gospodăriilor mari ale claselor dominante, obișnuite cu munca gratuită a țăranilor și prestată cu inventarul propriu al acestora. O atare măsură preconizată de mării proprietari subzista tocmai în proiectul de lege inițiat în 1880 de guvernul maghiar, care amenința „pe țăranul român cu pierderea ultimei bucățele de pământ ce a mai putut scăpa de nefasta epocă a proceselor urbariale”¹.

Această intenție n-a rămas neobservată de către intelectualitatea românească. Majoritatea ziarelor românești au luat

^{1a} Vezi *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 76; T. Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă. Corespondența politică (1887-1901)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 135.

¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 33 din 24 aprilie/6 mai 1880.

poziție în paginile lor cu privire la problema agrară, însemnând că țăranul român din Transilvania a fost lăsat la bunăvoința celor ce aveau interesul și puterea de a-l despuia². Organele legislativo-administrative din țară n-au fost niciodată binevoitoare cu țăranul român, el fiind împroprietărit numai pe jumătate, ceea ce îl va împinge într-un șir de procese urbariale cu foștii proprietari, din care mai bine de 20.000 își așteptau rezolvarea. Spiritul de intoleranță, de persecuție, de exploatare a țăranilor nu numai români, acea lăcomie de a le răpi toate drepturile civile și politice, naționale și sociale, de a-i restrânge din toate drepturile lor, se mai vedea și după 32 de ani de la desființarea iobăgiei, ba chiar și mai târziu, cum constata Iuliu Coroianu într-o scrisoare către un coleg avocat din 17 iulie 1904, care susținea un asemenea proces³.

Apariția proiectului noii legi agrare din 1880 a determinat intelectualitatea română din Transilvania să ia o atitudine hotărâtă față de prevederile legii și să protesteze contra noilor încercări de oprimare social-economică. Iosif Sterca Șuluțiu (bazat pe experiența de 28 de ani, 14 ani ca funcționar administrativ și 14 ani ca judecător) face apel la intelectualitatea românească, întrebându-se că dacă nu cumva cei aproape 100 de avocați români⁴, dintre care mulți au studiat cu banii adunați de la poporul român în diverse fonduri, „să mai facă și ei ceva pentru el”, susținuți chiar și astăzi în calitate de avocați tot de aceștia. În final el propune ținerea unei conferințe a avocaților români cunoscuți ca apărători ai țăranilor, care „ar da cel mai bun material la un memorandum, și credem că ar și avea rezultat bun”⁵.

² Idem, 1880, nr. 23, 26, 28; „Telegraful român”, 1880, nr. 29-30, 33-34, 37, 47-51; „Observatoriul”, 1880, nr. 12-16, 27, 33-37; „Amicul familiei”, 1880, nr. 12-13; „Transilvania”, 1874, nr. 20-21.

³ N. Cordoș, M.M. Jude, *Petiția juriștilor români transilvăneni din 1880*, în „Acta Musei Napocensis”, XVIII (1981), p. 537-538; Muz. ist. Trans., nr. înv. M. 2782 a.

⁴ Numărul real al avocaților români din Transilvania și Ungaria era la 1884 de 179 (cf. „Observatoriul”, 1885, nr. 12-13).

⁵ „Observatoriul”, nr. 16 din 23 februarie/6 martie 1880.

Venind în întâmpinarea acestuia, la 28 martie 1880 avocații români din Cluj au convocat o consfătuire la care au fost invitați toți juriștii români din Transilvania, având ca scop precizarea atitudinii lor față de proiectul de lege amintit. Consfătuirea a dezbătut proiectul de lege, stabilindu-se motivele și principiile care să servească de bază la redactarea unui proiect de memorandum. Au fost prezenți la Cluj în numele a 34 avocați un număr de 10, printre care Aurel Isac, Partenie Cosma, Ioan Rațiu și Iuliu Coroianu care își va face astfel debutul în viața politică a Transilvaniei.

La această conferință s-a ales o comisie din care făcea parte Iuliu Coroianu care trebuia să întocmească proiectul de memorandum ce urma a fi dezbătut în cadrul unei conferințe a tuturor juriștilor români interesați de soarta țăranilor transilvăneni a căror existență era periclitată de amintitul proiect de lege. Pentru acest scop, președintele și notarul consfătuirii de la Cluj, Ioan Rațiu și Aurel Isac, sunt însărcinați să convoace prin intermediul presei și al corespondenței pentru data de 11 aprilie 1880 conferința avocaților români la Sibiu, care să ia în dezbateră proiectul de memorandum întocmit la Cluj⁶.

La Sibiu, în zilele de 11-12 aprilie 1880, în localul *Astrei* se desfășoară lucrările avocaților români din Transilvania. Au participat 29 de avocați români cu drept de vot, printre care și Iuliu Coroianu, ales în biroul de lucru ca secretar alături de Partenie Cosma.

La primul punct al ordinii de zi se dă citire procesului verbal al consfătuirii de la Cluj și a proiectului de memorandum elaborat de avocații clujeni și prezentat aici de Iuliu Coroianu ca unul din referenții săi, servind ca bază de discuții în dezbaterile acestei conferințe. În urma celor prezentate, conferința hotărăște ca din sânul ei să se aleagă o comisie de 9 membri care până la ședința de a doua zi să dea forma definitivă a proiectului de

⁶ Idem, nr. 24 din 22 martie/3 aprilie 1880.

memorand. Din această comisie făcea parte bineînțeles și Iuliu Coroianu.

A doua zi, în 12 aprilie 1880, după mai multe ore de dezbateri, proiectul de memorand primește forma definitivă, hotărându-se ca textului să i se dea forma unei petiții adresate parlamentului de la Budapesta, pentru ca acesta să respingă proiectul de lege amintit și să țină seama de cererile expuse în petiția jurisconșuților români din Transilvania. Cu redactarea definitivă și înaintarea petiției parlamentului ungar a fost însărcinat biroul conferinței⁷.

Cu scopul de a informa atât publicul român, cât și deputații parlamentari despre cuprinsul petiției, conferința din Sibiu a decis ca textul să se tipărească și să se difuzeze în limbile română și maghiară, traducerea ei în limba statului încredințându-se lui Partenie Cosma, Iosif Sterca Șuluțiu și Iuliu Coroianu. În cele din urmă, petiția a fost tipărită în limbile română, maghiară și germană, textul maghiar fiind expedit spre publicare tuturor ziarelor ungurești din Cluj și Budapesta și, adusă la cunoștința membrilor parlamentari în 20 aprilie 1880, care o înaintează comisiei sale juridice spre raportare la proiectul de lege amintit⁸. Textul petiției a fost publicat în cursul lunii aprilie 1880 însă numai de zierele românești din Transilvania și apoi de Partenie Cosma în binecunoscuta sa lucrare consemnată la nota de mai sus, ce cuprindea întreaga problematică agrară a zilei⁹.

În pofida eforturilor depuse de juriștii români în motivarea petiției lor, legea agrară după proiectul deputatului maghiar din Cluj, Bokross Elek, a fost adoptat de parlamentul de la Budapesta la 8 iunie 1880 cu unele modificări aduse, ce vizau probleme de amănunt și nu de esență cum se cerea în petiție.

⁷ Idem, nr. 27 din 2/14 aprilie 1880; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 28 din 6/18 aprilie 1880.

⁸ P. Cosma, *Datele referitoare la regularea de posesiune în Transilvania și părțile adnece*, Sibiu, 1880, p. III-V, XXI-XXII.

⁹ „Telegraful român”, 1880, nr. 47-51; „Gazeta Transilvaniei”, 1880, nr. 36-39; „Observatoriul”, 1880, nr. 33-37; P. Cosma, *Op. cit.*, p. 1-24.

Participând la această acțiune de respingere a unei viitoare legislații „draconice”, deși nereușită, Iuliu Coroianu, în limitele democrației liberale s-a dovedit a fi în același timp și un fervent apărător al țărânimii, rezolvarea problemei agrare ocupând un loc aparte, distinct în activitatea sa de avocat, ceea ce se va vedea și în conținutul *Memorandului din 1892*^{9a}.

La 4 martie 1869 adunarea inteligenței române din Cluj și comitatul Cojocna duce la crearea unui club electoral, avându-l în frunte pe Anania Trombițaș. El va milita acum, ca și în anii următori pentru susținerea tacticii pasiviste, în a cărui activitate se va încadra ulterior și avocatul Iuliu Coroianu, ca urmare a hotărârii Conferinței de la Miercurea (7-8 martie 1869) unde s-au pus și bazele Partidului Național Român din Ardeal¹⁰.

În toamna anului 1880 și la începutul anului 1881 au fost elaborate și date publicității mai multe proiecte de program și luări de poziții privind procesul de organizare politică a forțelor românești. În 17-19 octombrie 1880 are loc la Sibiu o conferință restrânsă la care au luat parte o seamă de fruntași ai mișcării românești din Banat și Transilvania, prezent fiind și Iuliu Coroianu, unde se va adopta textul unei hotărâri care recunoaște necesitatea, utilitatea și posibilitatea constituirii unei organizații politice viitoare. În cadrul ei ca și a celei din 23 octombrie 1880 s-au detașat două tendințe: una mai radicală, reprezentată de George Barițiu, Aurel Mureșianu, Francisc Hossu-Longin și Iuliu Coroianu, care porneau în elaborarea programului național de la revendicările pașoptiste și așezau la loc de frunte recâștigarea autonomiei Transilvaniei, respingând pactul dualist; și o altă tendință, mai moderată, reprezentată de adepții lui Partenie Cosma care se pronunțau pentru participarea la alegerile parlamentare¹¹.

^{9a} N. Cordoș, *Memorandul din 1892 și semnificația lui politică, în România din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)*, Cluj-Napoca, p. 263-266.

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, 1869, nr. 16-17.

¹¹ Muzeul Județean Brașov, *Arh. Mureșenilor*, doc. nr. 89; *Memorandul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, ed. a II-a, București, 1994, p. 245-

Pe temeiul acestor hotărâri a fost convocată Conferința generală a alegătorilor români din 12-14 mai st. n. 1881 ce avea să dezbată: atitudinea alegătorilor români față de apropiatele alegeri parlamentare; organizarea Partidului Național Român; stabilirea unui program comun de acțiune a românilor din Transilvania și Ungaria. Prezent ca delegat din partea organizației comitatense a Clujului, alături de dr. Aurel Isac, Iuliu Coroianu își va aduce aportul substanțial la stabilirea programului și a tacticii Partidului Național Român¹².

Luând cuvântul în prima ședință de dimineată a delegațiilor ardeleni din 12 mai 1881, Iuliu Coroianu¹³ face o prezentare istorică a celor 1.200.000 suflete românești din Transilvania, care totdeauna au avut conștiința de sine și nu au uitat niciodată că sunt „fundamentul popoarelor locuitoare în această patrie”.

Începând cu „descălecatul națiunii române” la anul 105 după Hristos, odată cu legiunile romane conduse de împăratul Traian, în al doilea război dacic, Iuliu Coroianu grăbește cu câteva secole formarea poporului român, făcând o trecere în revistă până la zi a suferințelor îndurate de „prima naționalitate dintre toate câte locuiesc în această patrie, nu numai pe baza dreptului gintelor și al naturei, ci și pe baza dreptului de prima ocupare, *jus primae occupationis*”. Afirmând că vindecarea durerii poporului român poate veni numai de la dinastie (pe care a apărat-o încă de la 1686), arată că acesta a pretins totdeauna drepturi naționale, pentru că, a știut că nu ca indivizi, ci ca națiune a fost apăsată.

Dovedindu-se un foarte bun cunoscător al istoriei națiunii române, el arată că în perioada cuprinsă între 1437 și 1848 cea mai tristă și mai funestă pentru independența națională română, lupta românilor a fost zadarnică și fără nici un rezultat. Românii au fost despuiați prin legile feudale de toate postulatele dreptului,

247; Ș. Mihăilescu, *Transilvania în lupta de idei*, București, 1996, p. 110; I. Georgescu, *George Pop de Băsești. Șaizeci de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 51-53.

¹² *Memorial*, p. 165; B.A.R. Cluj-Napoca, *fond P.N.R.*, doc. nr. 131-133, 143.

¹³ *Memorial*, p. 189-194; „Telegraful român”, nr. 56 din 14 mai 1881.

pierzându-și „aristocrația, care sub feudalism era chemată să ducă facla umanității și să apere sâmburele național”. Pomenește de toate încercările și speranțele românilor care nu s-au realizat din lipsa elitei intelectuale, a „bărbaților de știință și influență”, exemplificând cu: adunarea convocată de mitropolitul Atanasie la 4 septembrie 1700 pentru unirea cu biserica Romei, prin care se spera ca românii să nu mai fie socotiți de tolerați ai patriei; de încercarea lui Inocențiu Micu Clain la anii 1743-1744 care însuflit de zelul său național vrea ca națiunea română și religia sa să fie recunoscute deopotrivă cu celelalte națiuni și religii ale patriei; de articolul III din legea Mariei Tereza din 1744 care recunoaște poporul român, dar neaplicat de cele trei națiuni recepte; de cererile episcopilor români Ioan Bob și Gherasim Adamovici, rămase fără rezultat la curtea împăratului Leopold al II-lea.

Ajungând la anii de după Revoluția de la 1848/49, Iuliu Coroianu constată că românii au ajuns iarăși la o stare liberă, putând face mai mult pentru a-și reaminti trecutul strălucit al strămoșilor și a se cultiva și consolida, și a pretinde partea ce li se cuvine, deși statul unguresc „nu ne întinde mâna ca să ne putem cultiva naționalmente”. Ajunge astfel la concluzia că românii au dacă nu în proporție cu numărul său totuși cel mai mare număr de bărbați diplomați, o inteligență impunătoare (în sensul educației școlare).

Iuliu Coroianu precizează mai departe, că la 1863 când împăratul a subscris în trei limbi în articularea naționalității române, care n-a fost ștearsă prin decret până la 1881, ci pusă la păstrare „*ad acta*”: „și eu sunt de ferma convingere, că dacă națiunea română avea un tact mai impunătoriu în conduita sa politică, și dacă era consolidată, legea nu s-ar fi pus ad acta și nu s-ar fi decretat nici uniunea Transilvaniei fără ascultarea și consimțirea națiunii noastre, prin urmare nu ar fi izbutit nici legea separată electorală pentru noi, nici celelalte legi, care ne fac și ne decretează singur numai de cetățeni ai patriei ungurești și nimic alta.”

Iuliu Coroianu susține mai departe că dacă românii vor stărui strajnic umăr la umăr pentru realizarea programei naționale

din 3/15 mai 1848 și bazându-se pe legea din 1863 sancționată de împărat, își vor putea „pretinde drepturile care ne compet ca unei națiuni ca atare”. Aceste drepturi să nu fie însă cerșite pentru că națiunea își are drepturile sale de la Dumnezeu și nu de la mila asupritorilor zilei, deoarece ele „se pot lua prin forța brutală pe un timp oarecare, dar nu se pot nimici nici într-un caz, pentru că ele sunt răsărite într-una zi cu nașterea popoarelor și sunt legate de acestea ca umbra care deși în întunericul nopții se face nevăzută, se culcă cu noi și la raza soarelui ne petrece până la mormânt”.

Militează pentru o organizare care să ducă la o activitate serioasă în toate afacerile naționale, să se lucreze fără șovăire, umăr la umăr în a respecta programa și „conclusul” Adunării Naționale de la Blaj de pe Câmpul Libertății. Cere ca românii să nu se mulțumească cu soarta existentă pentru că de la „domnii zilei” nu vor căpăta respect, amicitie sinceră, frățietate sau egală îndreptățire și nici prin trimiterea a 5-7 deputați în parlamentul de la Budapesta, ci numai „prin prudență politică”. Pentru realizarea ei, Iuliu Coroianu îndeamnă la solidaritate, sinceritate și loialitate între toate forțele naționale, cu o conclucrare unanimă, neobosită ca și generația de la 1848 de pe Câmpul Libertății de la Blaj, unde ea a jurat „că va fi una și nedespărțită în lupta și năzuința pentru înaintarea binelui națiunii”.

În 1861 națiunea română a depus un alt jurământ, consemnând într-un protocol că: „Afurisit va fi acela care se va mai încerca a strica legătura frățească între frații de un sânge, făcând distincțiune de confesiune în cauze naționale politice”. Iuliu Coroianu cere în continuare menținerea și subscrierea la jurămintele părinților, dar și unul nou în care să se declare sărbătorește „că noi primim solidaritatea întru toate afacerile noastre politice naționale, apoi consolidați să ne organizăm pentru toate afacerile noastre, care se referă la interesul comun al națiunii române”.

Pentru ca să se dea expresie a acestor fapte naționale, Iuliu Coroianu vine cu ideea ca românii transilvăneni „să ne punem într-un memorandum toate motivele procederei noastre, descriind într-aceea toate nedreptățile ce ni s-au făcut nouă prin uniune –

prin neconsiderarea noastră, și toate câte ni se fac în toate ramurile”. După modesta lui părere, Coroianu vede la acest memorandum să fie înaintat „atât la *Maiestatea Sa Împăratul cât și la dietă, precum și să fie publicat în toate foile publice ale popoarelor civilizate și cu influență în Europa*”. Până când românii vor lupta ca să-și câștige drepturile și să fie considerați ca „factori ai statului”, Coroianu îi îndeamnă să lucreze permanent pe toate terenurile de acasă, în comune, districte și comitate pentru a „ajunge cât mai cu grabă la limanul dorit”.

Pe baza acestor motive expuse mai sus, Iuliu Coroianu face în finalul ei următoarele propuneri conferinței:

1. Considerând că programa „sa politică primită în anul 1848 pe Câmpul Libertății”, întărită prin jurământ, a fost recunoscută de toți fiii națiunii române, care „corespunde dreptelor postulate” chiar și între împrejurările de astăzi, cere conferinței ca aceasta să fie considerată programul românilor transilvăneni și a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria;

2. Adunarea să declare că până când națiunea română „nu va fi împărtășită cu toate drepturile care le-a avut și i se cuvin” și nu va fi recunoscută ca națiune de sine stătătoare, ea să nu participe prin deputații săi la lucrările parlamentului de la Budapesta, pentru că ar fi zadarnic și „contrarie cu ținuta politică de până aci, ba chiar în contra programei adiționale din 1848”¹⁴;

3. Să protesteze contra tuturor nelegiuirilor care s-au făcut și să fac zilnic națiunii române din imperiul austro-ungar pentru a fi cunoscute de întreaga lume civilizată;

4. Conferința să-și aleagă un comitet de 9 membrii, sub conducerea prezidiului adunării¹⁵.

Conferința prin glasul lui Ioan Lengheru, Ioan Rațiu, Aurel Mureșianu, Elie Măcelariu și Rubin Patița decide ca propu-

¹⁴ În legătură cu propunerea de pasivitate, Iuliu Coroianu va fi atacat de presa maghiară (cf. „Telegraful român”, nr. 56 din 14 mai 1881).

¹⁵ *Memorial*, p. 169-170, 193-194; B.A.R. Cluj-Napoca, *fond. P.N.R.*, doc. nr. 131, 133, 143-144, Aceste propuneri au fost trimise și în scris de Iuliu Coroianu lui George Barițiu (cf. B.A.R. București, mss. rom. 977, f. 45).

nerile lui Iuliu Coroianu să fie analizate de ardeleni, fie să fie transpuse comisiei de 30 (în care a fost ales și el) și care va urma să definitiveze rezoluția conferinței¹⁶. Unele propuneri din expunerea lui Iuliu Coroianu au fost însușite de Comisia de 30 și se regăsesc în programul și acțiunile Partidului Național Român, cum ar fi: revendicarea autonomiei; încetarea oprimirii naționale și a tendințelor de maghiarizare și prin revizuirea legii naționalităților; realizarea solidarității și unității mișcării naționale prin constituirea Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria; menținerea tacticii pasiviste pentru românii din Transilvania; alegerea unui Comitet Central al P.N.R. compus din 9 membri. Adunarea, la intervenția Comisie de 30 acceptă propunerea lui Iuliu Coroianu, votând textul compunerii unui „memorand explicativ, detaliat în cauză și îi va da cea mai extinsă publicitate”, de care să se ocupe și să-l elaboreze Comitetul Central al Partidului Național Român.

Cu întocmirea acestui memorand, cunoscut în publicistica istoriografică română sub numele de *Memorial*, Comitetul Central îl va împuternici pe Vincențiu Babeș, care din diverse motive (boală, timpul oportun, originea slavă-latină etc.), a tergiversat elaborarea lui¹⁷.

De această tergiversare a redactării *Memorialului* se îngrijorează și Iuliu Coroianu care într-o scrisoare din 11 octombrie 1881 adresată lui George Barițiu, nu din interes privat ci îndemnat de „cauza noastră comună”: „Vă rog umilit ca un român și care are la inimă cauza națiunii sale, să vă interpuneți cu toată autoritatea cunoscută pentru ca comisiunea esmisă să-și împli-

¹⁶ *Memorial*, p. 174, 194-197.

¹⁷ V. Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1993, p. 22-25; *Memorandumul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, ed. a II-a, București, 1994, p. 248-256; B.A.R. Cluj-Napoca, *fond P.N.R.*, doc. nr. 4, 145, 148, 155. T.V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VII, p. 32, E. Dăianu, *Ardealul în avangarda renașterii naționale*, Cluj, 1939; I. Georgescu, *Op. cit.*, p. 56-57; G. Cipăianu, *Vincențiu Babeș (1821-1907)*, Timișoara, 1980, p. 54-57.

nească datorită a cărei amânare și până aci compromise încâtva cauza națională”¹⁸.

În 12 octombrie 1881 George Barițiu îi răspunde pe larg lui Iuliu Coroianu, noi cunoscând câte ceva din conținutul ei numai din returnarea scrisorii lui Coroianu, datată Cluj la 19 octombrie 1881. În această corespondență adresată, „ante luptătorului națiunii noastre”, Iuliu Coroianu mărturisește cu câtă durere și neliniște sufletească cugetă la citirea sincerelor deslușiri făcute de George Barițiu cu privire la situația *Memorialului*¹⁹.

După deciziile viguroase luate în conferința națională din 12-14 mai 1881 și așteptarea presei europene „ca cele ce le-am făcut să le și adevărim”, cum scrie Iuliu Coroianu: „iată [că] noi stăm sub jugul interesului propriu și a ideilor singuratice atunci când este momentul suprem pentru realizarea ideii, să ia cunoștință Europa despre starea noastră aproape nemaisuportabilă. Ce ironie din partea acelor bărbați față de cauza sfântă națională”²⁰.

În această epistolă, Coroianu îl informează pe George Barițiu că „cu poșta de azi Eu, Alesiu Pop și dr. Isac ca delegați am repezit magnificului presidiu una interpelare în cauză”, și că în aceeași dată (în realitate 20 octombrie st. n. 1881), au expediat câteva epistole private pe la câțiva delegați din alte localități pentru ca să facă și ei asemenea acțiuni.

Încheie corespondența, rugându-l insistent pe Barițiu să apere interesele națiunii române, „și să nu lăsați a se târăgăna cedarea memorandumului mai departe”, promițându-i că-l va sprijini cu bani, probabil pentru tipărirea documentului²¹.

În corespondența lui Francisc Hossu-Longin de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, am regăsit epistola avocaților clujeni Iuliu Coroianu, Aurel Isac și Alesiu Pop din 20

¹⁸ B.A.R. București, mss. rom. 1009, f. 503-504.

¹⁹ Idem, mss. rom. 1009, f. 507-509.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

octombrie 1881 în care solicitau acestuia să intervină și el la Comitetul Central al Partidului Național Român pentru urgentarea pregătirii și publicării *Memorialului* votat în Conferința din 12-14 mai 1881²².

Nerăspunzând invitației Comitetului Central ca până la 1 februarie 1882 Vincentțiu Babeș să elaboreze *Memorialul*, această sarcină va fi preluată de George Barițiu care în cursul lunii mai 1882 va anunța că proiectul este gata, tipărirea lui efectuându-se în octombrie 1882 (ediția a I-a), cu titlul: *Memorial compus și publicat din însărcinarea conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu în zilele de 12, 13 și 14 mai st. n. 1881*.

Memorialul redactat de George Barițiu este actul de acuzare al poporului român împotriva dualismului austro-ungar și a politicii sale de deznaționalizare și asuprire a popoarelor oprimate. El urmărea subminarea sistemului dualist însuși și, prin aceasta, viza dezmembrarea monarhiei austro-ungare, pentru că „națiunea românească niciodată și în nici-o împrejurare nu se va putea împăca cu ea, ci va insista cu perseverență demnă de bărbați fermi și totodată de cetățeni leali, pentru exactă, sinceră și bine garantată a programei sale cuprinse în cele nouă puncte comunicate la locul său”²³. *Memorialul* a fost cea dintâi publicație politică transilvăneană larg difuzată peste hotare care a cunoscut un incontestabil succes, pentru că George Barițiu depășind tradiția, a întocmit un act adresat nu împăratului și nici guvernului maghiar, ci opiniei publice din țară și străinătate, fiind considerat pe drept cuvânt ca un precursor al *Memorandului din 1892* și ca o veritabilă prefață a mișcării memorandiste²⁴.

²² B.C.U. Cluj-Napoca, *Coresp. Fr. Hossu-Longin*, vol. II, f. 15-16; Gh. I. Bodea, C. Fodor, C. Vajda, *Cluj pagină de istorie revoluționară. 1848-1971 (Oameni, fapte, locuri)*, Cluj, 1971, p. 111.

²³ *Memorial*, p. 113-114.

²⁴ *Memorialul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, ed. a II-a, București, 1994, p. 256-264.

Iuliu Coroianu va saluta cu bucurie apariția de sub tipar a *Memorialului*, scriindu-i la 15 octombrie 1882 lui George Barițiu că dorește să primească contra cost la Cluj câteva exemplare. El remarcă că se vor găsi oameni care nu vor agreea *Memorialul*, dar îl roagă pe Barițiu să nu se sinchisească de această împrejurare „pentru că noi cei mulți care vă cunoaștem strălucitul trecut și inimă singură română, îl primim acela de un talisman pentru națiune, și mai ales pentru tinerimea noastră română, - fiind convinși ab ante cetirei aceleia că este un op al oglindei adevărului”²⁵.

George Barițiu îi va răspunde la 16 octombrie 1882 lui Iuliu Coroianu, trimițându-i un număr de 50 exemplare din *Memorial*, acesta din urmă efectuând răspândirea și vânzarea lor, el contribuind, de altfel, anterior (iulie 1882) și la strângerea contribuției benevole din partea inteligenței române din Cluj, pentru tipărirea *Memorialului* și reînnoirea abonamentului la ziarul „Observatoriul”²⁶.

Anul 1883 aduce o stare de agitație printre români iscată de tendința guvernului ungar de a știrbi autonomia bisericii românești și a școlilor sale confesionale. Discuțiile din parlamentul ungar asupra proiectului de lege privind instrucția în școlile medii al cărui autor a fost ministrul cultelor și instrucțiunii publice, baronul Agoston Trefort, a alertat și conducerea Partidului Național Român. Decizia guvernului, confirmată de parlament a introdus controlul statului în școlile confesionale românești, profesorii români fiind obligați să cunoască limba maghiară după ce urmau să fie examinați în fața unor comisii guvernamentale²⁷.

Alături de alte orașe ca Brașov, Sibiu, Blaj, Deva, Făgăraș, Abrud etc.^{27a} și la Cluj clubul electoral al comitatului va

²⁵ B.A.R. București, mss. rom. 1010, f. 160-161.

²⁶ Idem, f. 160; Idem, mss. rom. 977, f. 274; B.A.R. Cluj-Napoca, *fond PNR*, doc. nr. 32, 80, 200, 213.

²⁷ *Memorandul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, ed. a II-a, București, 1994, p. 263.

^{27a} „Telegraful român”, nr. 23 din 26 februarie/10 martie 1883.

organiza la 1 martie 1883 o adunare de protest a alegătorilor români din localitate contra proiectului de lege amintit. La această adunare, avocatul Iuliu Coroianu a vorbit despre lucrările conferinței naționale din 12-14 mai 1881 și a propus o rezoluție primită cu aplauze de cei prezenți. Adunarea și-a exprimat apoi părerea de rău asupra proiectului de lege cu privire la școlile medii și a decis să-i roage pe episcopii și mitropoliții români ca aceștia să activeze pe toate terenurile posibile în a reuși să înlăture proiectul respectiv. Alexandru Bohățel, președintele Clubului electoral, a închis apoi adunarea printr-o vorbire frumoasă, consemnând că „patria numai atunci va fi fericită, când toate naționalitățile vor lucra mână în mână și își vor respecta drepturile.”

Rezoluția adunării de la Cluj, prezentată de Iuliu Coroianu consemna: „Adunarea consimte cu toate decisiunile adunării generale a reprezentanților alegătorilor români ținută în Sibiu în 12-14 mai 1881; consimte întru toate și cu cele expuse în Memorialul edat prin Comitetul Central permanent electoral din Sibiu; primește ca punct de mănecare programa națională română satorită în acea adunare, și executarea aceleia pe toate terenele o concrede biroului. Totodată spre scopul executării aceleia toți membrii acestui club electoral din comitat se declară unanim solidari. Cu această ocaziune adunarea se află în plăcuta pozițiune a putea exprima mulțumita și recunoștința sa către Comitetul permanent central electoral din Sibiu și îndeosebi distinsului membru ...²⁸ pentru fatigiile energioase dezvoltate întru executarea deciziunilor adunării generale”.

Asemenea manifestații nu au fost aprobate de către mitropolitul Miron Roneanul, episcopul Ioan Mețianu și un număr de 5 deputați români guvernamentali din parlamentul de la Budapesta, motiv pentru care raporturile acestora cu conducătorii mișcării naționale se vor înăspri. Clubul electoral al Clujului și al

²⁸ Rezoluția sau redacția evită să dea numele membrului, care ar putea fi președintele Partidului Național Român sau autorul *Memorialului din 1882*, George Barițiu, pentru a-l feri represalile de autorităților maghiare.

comitatului Cojocna din care făcea parte bineînțeles și Iuliu Coroianu, va respinge acuzațiile acestora printr-o declarație din 24 aprilie st. n. 1883, dată publicității²⁹.

O asemenea manifestație va mai avea loc și câțiva ani mai târziu, în anul 1891, când conducerea Clubului electoral român al comitatului Cojocna convoacă la 17 februarie st. n. 1891 pe alegătorii români din cercurile electorale ale Clujului și Gilăului la o adunare generală în localul *Casinei române* din localitate. Ordinea de zi a adunării fixată pentru data de 26 februarie st. n. 1891, ora 11 și consemnată de Alexandru Bohățel ca președinte și dr. George Ilea ca secretar ad-hoc era următoarea:

1. Reorganizarea Clubului electoral;
2. „Declarațiune” referitoare la proiectul de lege pentru azilele de copii;
3. „Eventuale propuneri”³⁰.

Întrunirea de protest „a inteligenței și a poporului de rând” în contra proiectului de maghiarizare a azilelor de copii, la care au participat peste 600 de persoane s-a extins în afara *Casinei române* ea desfășurându-se în aer liber, în curtea bisericii greco-catolice din Cluj. În absența lui Al. Bohățel, întrunirea a fost deschisă de avocatul Iuliu Coroianu, ales președinte al adunării, care va preciza pentru început că: „românii nu sunt inamici ai maghiarilor și nici nu voesc a-i scurta în drepturile lor, care le compet pe baza numărului lor adevărat ... Poporul român, conștient de sine și de drepturile sale naționale, ca un popor autohton în această patrie străbună, în toate timpurile și-a pretins partea sa din drepturile publice, și-a pretins recunoașterea sa ca națiune compunătoare de stat și în toate timpurile a luptat pentru o cultură specifică românească și pentru drepturi naționale”³¹.

²⁹ „Observatoriul”, nr. 14 din 19 februarie/3 martie 1883.

³⁰ „Tribuna”, nr. 31 din 8/20 februarie 1891.

³¹ Idem, nr. 43 din 22 februarie/6 martie 1891; „Gazeta Transilvaniei”, 1891, nr. 36 și 42.

Iuliu Coroianu, continuă să arate că inaugurarea sistemului dualist a exclus poporul român de la posibilitatea exercitării drepturilor sale politice: „Aceste dispozițiuni, fiind cel mai cardinal drept al românilor, deja recunoscut și prin legea de naționalitate, de unde a urmat că poporul român s-a aflat și se află exclus într-o formă nenaturală de la posibilitatea exercitării drepturilor sale politice. Legile egalei îndreptățiri admit la început posibilitatea respectării liberei dezvoltări naționale pentru poporul român, precum și posibilitatea participării națiunii române la viața publică oficioasă din stat, - praxa vieții însă i-a deziluzionat cu desăvârșire. De aici neîndestulirea generală a românilor și o ținută, deși nu dușmănoasă și răuvoitoare față cu guvernul și cu națiunea maghiară, dar totuși de astfel de natură, care tinde cu energie să apere pe poporul român de desnaționalizare”³².

Trecându-se la primul punct al ordinii de zi, o Comisie de propuneri formată din Iuliu Roșescu, Ioan Hossu-Longin și Augustu Cosma (fețe bisericești), se ocupă de reorganizarea Clubului electoral al comitetului Cojocna, adunarea validând pe următorii: Alexandru Bohățel - președinte de onoare; Iuliu Coroianu-președinte; George Ilea - secretar I; Vasile Podoabă-secretar II; membrii pe Gr. Silași, V. Almășanu, Em. Pop, T. Roșescu, A. Isac, I. Laszlo, Șt. Galea și L. Baldi (toți din Cluj), I. Pop (Gilău), A. Cosma (Feiurd), I. Hossu-Longin (Cojocna), T. Ceortea (Cojocna), I. Blaga (Ghiriș) și I. Peteanu (Mărișel)³³.

La punctul doi al ordinii de zi, avocatul dr. George Ilea, secretar ad-hoc al adunării ține și el un discurs frumos, după care supune aprobării celor prezenți proiectul de rezoluție prin care se condamnă legea azilelor de copii (a Kisdedóv-urilor), „un nou mijloc de suprimare contra celui mai sacru drept al părinților”³⁴. Cu acest prilej un grup de studenți universitari maghiari au atacat

³² „Tribuna”, nr. 43 din 22 februarie/6 martie 1891.

³³ Idem, 1891, nr. 43-45; „Gazeta Transilvaniei”, 1891, nr. 36, 40, 42, 45.

³⁴ „Tribuna”, nr. 44 din 23 februarie/7 martie 1891; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 40 din 20 februarie/4 martie 1891.

huliganic, cu pietre, adunarea și manifestația românilor, el fiind în cele din urmă înlăturat de forțele polițieneste³⁵.

Adunarea de la Cluj din 26 februarie 1891 se va încheia printr-un discurs excelent întru apărarea cauzei românilor transilvăneni, prin care Iuliu Coroianu se va manifesta cu sufletul setos de dreptate, prin vorbirea deschisă, energică și curajoasă care-l caracterizau, născute din cunoașterea valorii sale proprii: „Această adunare este mixtă – a inteligenței și a poporului de rând, care într-o simțire și un glas se declară organelor sale ca factor național aici, în comitat și oraș, precum și asupra proiectului de lege al azilelor de copii”³⁶.

Luând de jos piatra ce fusese aruncată de huliganii maghiari la masa prezidiului, Iuliu Coroianu concluzionează astfel: „Iată simbolul amicitiei, frățietății și al recunoașterii egalei îndreptări ce ni se dă nouă românilor cu mână dușmănoasă din partea confrăților noștri maghiari, - de la acei compatrioți, pe care străbunii noștri i-au primit în mijlocul lor și cu care au jurat la Așchileu frățietate³⁷, de la acei confrăți ai noștri, cu care într-o mie de ani umăr la umăr am apărât acest pământ sacru contra dușmanilor din afară, și ne-am dat brațele și munca noastră spre consolidarea unei vieți comune. Dar să nu ne irităm, domnilor și fraților, să ne ținem cumpătul, căci doară vor fi între membrii familiei națiunii maghiare și mai generoși și mai pricepuți; să nu ne lăsăm a fi conduși de patimi niciodată, ci să fim mândri că și față cu asemenea atrocități și injurii ni-am știut păstra cumpătul, împlinindu-ne datoriile naționale și patriotice. Că nu sunt atâtea stânci în toți munții maiestoi ai Transilvaniei, din care să se poată

³⁵ „Tribuna”, nr. 37-39; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 36 din 15/27 februarie 1891.

³⁶ „Tribuna”, nr. 44 din 23 februarie/7 martie 1891; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 45 din 26 februarie/10 martie 1891.

³⁷ Iuliu Coroianu se remarcă aici ca un bun cunoscător al cronicii anonime *Gesta Hungarorum*, redactată la sfârșitul sec. al IX-lea și începutul sec. X, evenimentele tratându-le și în conceptul-tipărit al *Memorandului* (vezi B.C.U. Cluj-Napoca, *fondul Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1, Documente deosebite nr. 1, p. 2).

sfârâma atâți bolovani, și nu atâtea mâini în lume, ca să-i arunce aceia asupra capetelor noastre, de care noi ne-am intimidat atunci, când ne apărăm cele mai cardinale drepturi de cetățeni și de patrioți, și care să ne abată de la pretinderea drepturilor noastre inalienabile naționale. Aici în orașul Cluj 7000 de români, avem dreptul de a ne simți acasă, și precum în trecut, așa și pe viitor tot aici la vetrele noastre ne vom declara asupra cestiunilor atingătoare (privitoare) la viața noastră publică”³⁸.

Pentru curajul și bărbăția sa, Iuliu Coroianu și soții de luptă vor fi salutați printr-o telegramă de cca 200 de studenți universitari din București care îi consideră „martiri ai cauzei naționale”, ce reînvie „cu mândrie virtutea antică”³⁹.

Prin întemeierea primului cotidian „Tribuna”, la 14/26 aprilie 1884 și venirea lui Ioan Slavici la Sibiu, între acesta și Iuliu Coroianu se va stabili o apreciată colaborare și prietenie, justificată și de corespondența dintre cei doi. Iuliu Coroianu îl ține la curent cu informații despre viața național-culturală din Cluj, trimițându-i unele dintre ele pentru a fi înserate în paginile „Tribunei”, în care consemnează: cuvântările de la unele serbări și concerte locale; despre intenția inteligenței române din Cluj de a-l sărbători pe George Barițiu împreună cu cei de la Sibiu prin înființarea unui Comitet de 5 membri din care făcea parte și Iuliu Coroianu⁴⁰; sumele de bani strânse și trimise pentru jubileul lui Barițiu; reînnoirea abonamentului la „Tribuna” și felicitări pentru schimbarea formatului ziarului care a devenit mai impunător; idei și materiale documentare pentru a fi prelucrate de Ioan Slavici în „Tribuna”; informații de la Universitatea din Cluj și din presa maghiară care atacă pe români; informații despre procesul de presă al lui Ioan Slavici din 1888, condamnarea și detenția la Vaț; despre imposibilitățile sale materiale care nu-i permit să cumpere

³⁸ „Tribuna”, nr. 44 din 23 februarie/7 martie 1891; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 45 din 26 februarie/10 martie 1891.

³⁹ „Românul” din 19 februarie/3 martie 1891.

⁴⁰ *Jubileul lui Barițiu*.

acțiuni la „Tribuna” și deci nu poate intra în direcțiunea *Institutului Tipografic* conform statutelor dacă nu este acționar; observații citite la conținutul unor articole din paginile „Tribunei”; invitații la Cluj⁴¹, saluturi de solidaritate și solicitări de păreri și propuneri⁴².

Începându-și activitatea într-o vreme când avocații și ziaristii români se aflau în fruntea mișcării naționale, Iuliu Coroianu va fi un apărător excelent în procesele de presă ale cotidianului „Tribuna” din Sibiu, devenit ulterior organ al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria. În primele cinci procese de presă ale „Tribunei”, februarie 1885⁴³; ianuarie și mai 1886⁴⁴; noiembrie 1886⁴⁵; aprilie 1888⁴⁶, Iuliu Coroianu i-a apărat pe Ioan Slavici, Cornel Pop-Păcurar și pe Septimiu Albini, primul director și ultimii doi redactori responsabili ai respectivului ziar⁴⁷.

Ca urmare a unor probleme profesionale iscate între „Tribuna” și „Gazeta Transilvaniei”, Iuliu Coroianu împreună cu Alesiu Pop și Aurel Isac și în numele publicului românesc din Cluj și împrejurimi, întocmesc la 13 martie st. n. 1885 o adresă colectivă de sistare a conflictului respectiv. Asemenea adresă a fost trimisă canonicului și vicarului greco-catolic Ioan Micu Moldovan la Blaj, „Tribunei”, „Telegrafului român” și „Gazetei Transilvaniei”, concluzionând: „că nicicând în viața națiunii

⁴¹ B.A.R. București, S 22(1-8)/XXXII; *Scrisori către Ioan Biamu. Documente literare*, vol. IV, București, 1978, p. 302.

⁴² Cu prilejul unei asemenea invitații pentru prezența lui Ioan Slavici la Cluj în anii 1885-1886, probabil și pentru prezența sa la procesele de presă ale „Tribunei”, Iuliu Coroianu îi va dezvălui acestuia că sub pseudonimul de Boșcu, pe care tribunistii doreau să-l aducă la Sibiu, se ascundea de fapt George Coșbuc, fiul preotului din Hordău (cf. I. Slavici, *Amintiri*, București, 1967, p. 135).

⁴³ „Tribuna”, 1884, nr. 175; 1885, nr. 19.

⁴⁴ Idem, 1885, nr. 295; 1886, nr. 99-102, 115-116.

⁴⁵ Idem, 1886, nr. 263-264, 266.

⁴⁶ Idem, 1887, nr. 268; 1888, nr. 77, 86-87, 89; *Scrisori către Ioan Biamu. Documente literare*, vol. IV, București, 1978, p. 302; D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968, p. 320-324.

⁴⁷ P. Marcea, *Ioan Slavici*, București, 1965, p. 88-97.

române din această țară n-am avut mai mare lipsă decât în împrejurările de azi, ca să apărem toți și întru toate solidari. Solidaritatea ne este p'aici unica armă și putere, cu care mai impunem”⁴⁸.

Străduințele lui Iuliu Coroianu ca și a altor intelectuali români pentru o împăcare a tuturor grupărilor „ca să facem împreună o treabă” importantă cum cere și Vasile Lucaciu, n-au fost înțelese de tribuniști și în special de Ioan Slavici. În corespondența din 1889 către Ioan Bianu, Ioan Slavici îl caracterizează pe Coroianu că este un naiv de care profită multă lume, dar îl și condamnă că are legături cu George Barițiu, Partenie Cosma, Banca „Albina”, Consistoriul ortodox (reprezentat de mitropolitul Miron Romanul) etc. și că nu l-a apărat pe Septimiu Albini în procesul de presă cu Partenie Cosma, plecând din Cluj⁴⁹. Îl include pe Iuliu Coroianu, greșind categoric, cum vom vedea mai târziu, fără o judecată cinstită la justa lui valoare, în gruparea adversară tribuniștilor, din care nominalizează pe Vincențiu Babeș și Aurel Mureșianu⁵⁰. De aici se pare că s-a transmis în unele cercuri politice din România impresia că Iuliu Coroianu nu este devotat cauzei naționale, cochetând cu gruparea moderată. Corespondența lui Iuliu Coroianu, bibliotecarul Academiei Române și omul de legătură cu cercurile politice din România, în special cu Partidul Național Liberal, cu Iuliu Coroianu, este edificator în acest sens.

Prietenia lui Iuliu Coroianu cu Ioan Bianu nu știm de când datează, cert este că încă din 1887 avocatul clujean îl ținea la curent pe Bianu cu acțiunea lui ca apărător al lui Vasile Lucaciu, informându-l de șicanele și terorismul ungarilor ajuns la culme pe toate terenurile „ca să ne intimideze pe toți care suntem români de inimă – ca să ne lăsăm poporul care se încrede în noi să-l poată ei

⁴⁸ B.A.R. Cluj-Napoca, *fond I.M. Moldovan*, doc. nr. 2498.

⁴⁹ Procesul P. Cosma cu tribuniștii, vezi broșura.

⁵⁰ *Scrisori către Ioan Bianu. Documente literare*, vol. IV, București, 1978, 317, 342, 357-360; „Tribuna”, nr. 61 din 16/28 martie 1889.

seduce și amăgi, - și să-l poată maghiariza”. Mărturisește lui Ioan Bianu că „lupt însă cu conștiința dreptului meu și al neamului meu!”, cu grijă și bună credință, cumpătat și cugetând la tot pasul pe care-l face⁵¹.

În corespondența cu Ioan Bianu, Iuliu Coroianu e interesat și de lăsamântul lui Simion Bărnuțiu, bucurându-se că cele rămase după Bărnuțiu și aduse de la Iași, au ajuns la Biblioteca Academiei Române, rugându-l să-i trimită un exemplar din inventarul acestuia. Ioan Bianu îi va comunica, e drept numai după trei ani (la 14/26 aprilie 1890) că cele rămase după răposatul Simion Bărnuțiu, în special cărți, au fost expediate într-o ladă prin poștă la Cluj, cu gândul ca ele să fie donate unei biblioteci ori altei instituții, în înțelegere cu Ioan Maniu, nepotul lui Bărnuțiu, și cumnatul lui Coroianu. Manuscrisele lui Simion Bărnuțiu (13 la număr) vor fi ridicate de asemenea de la București, de Iuliu Coroianu, de abia în 3/16 noiembrie 1900, el semnând de preluare chiar pe scrisoarea din 1890⁵².

Informat greșit despre comportamentul lui Iuliu Coroianu în călătoria pe care o face în vara anului 1889 în Transilvania și neprimind răspuns la câteva din scrisorile sale, ca neîmplinire a unei datorii față de el, Ioan Bianu îi scrie acestuia la 10 noiembrie 1889 „nu spre a-ți da vr'un sfat, nici pentru a-ți cere vre-o explicație, dar numai spre a-ți deștepta luarea aminte și a-ți înmospăta în memorie câteva lucruri de interes”⁵³.

Scrisoarea aceasta ca și ciorna de răspuns a lui Iuliu Coroianu din 20 noiembrie st. n. 1889, ambele inedite, problemele dezbătute de cei doi corespondenți, ar merita ca și multe din pasajele care au fost redactate de aceștia, să vadă lumina tiparului⁵⁴.

„Tu ești un cap bun – continuă Ioan Bianu epistola, intrând în miezul dezbaterii ce vrea s-o lămurească – și-mi place a

⁵¹ BAR București, S 40 (1-4)/CDXCVI.

⁵² Idem, S 40 (1-2)/CDXCVI; S 29/CDXCII.

⁵³ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2775.

⁵⁴ Idem, nr. înv. M. 2775 și 2775 a.

crede că ți-ai păstrat toată *independența* și libertatea de acțiune în treburile de interes public ale românilor din Ungaria.

Ești om cu trecere, cu autoritate și de aceea ai și datorii mari și răspunderi mai mari decât alții. Dacă n-ar fi fost între noi o *legătură* ca cea care a fost și eu socotesc că este încă și va mai fi – nu ți-aș scrie astăzi.

Am citit broșura publicată de Cosma și eu n-am văzut încă atâta perfidie și atâta mișelie grămidită morman în aproape 200 de pagini. În asemenea vei fi citit-o și vei judeca lucrurile spuse în această broșură⁵⁵.

Multe m-au suprins în această broșură.

1. Ceea ce văd la p. 165 că între tine și Cosma ar fi legături de dependentă așa încât să-ți fi subordonat participarea la Institutul tipografic la participarea lui Cosma⁵⁶. Nu știu nimic de existența unor așa legături și-mi pare rău că nu am știut.

2. M-a suprins curajul cu care Cosma sfidează opinia publică bazată pe sute de fapte despre purtarea mitropolitului din Sibiu, și scrie laudele nemărginite aduse mitropolitului la p. 139. Citind această pagină mi-am adus aminte de cele ce mi-ai povestit tu și Lucaci la Sibiu în vara anului 1887, când după o convorbire cu Cosma mi-ai spus (și mai ales tu) că Cosma a plâns și s-a jeluit de nedreptatea ce i se face de a fi identificat cu purtarea mitropolitului, care este un destrăbălat și cheltuitor peste măsură, și că guvernul unguresc îi dăduse o subvenție extraordinară și secretă de 2400 fl. pe an, dar că i-a tăiat-o, și că el Cosma de

⁵⁵ Vezi broșura.

⁵⁶ În cursul anului 1888 Ioan Slavici îi va solicita lui Iuliu Coroianu să devină acționar la *Institutul tipografic* din Sibiu prin cumpărarea a 5 acțiuni. Iuliu Coroianu va răspunde lui Ioan Slavici la 3 iunie 1888 că datorită marilor cheltuieli pe care le-a avut în anii 1887-1888, nu are posibilitatea cumpărării acestor acțiuni și în consecință, conform statutelor de funcționare el nefiind acționar, nu poate fi numit în direcțiunea *Institutului tipografic*. (cf. BAR București, S 22 (8)/XXXII). Va fi ales însă în 1890 în direcțiunea „Tribunei” la propunerea lui Eugen Brote (Ș. Polverejan-N. Cordoș), *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973, p. 141.

multe ori trebuie să dea mitropolitului – bani, 400, 500 fl., ca să facă față cheltuielilor lui nemăsurate.

Așa stând lucrul – cum poate el să mai scrie cum scrie??

3. Proști trebuie să creadă pe români dl Cosma când își exprimă la p. 168 perfida însinuare că „Tribuna” ar sta pe aceleași baze cu dl. Tisza, și că persecuțiunea ei de cătră guvern ar fi o enigmă.

4. Te rog să-ți aduci aminte de cele petrecute și vorbite între noi 4 și să judeci purtarea dlui Brediceanu față cu legătura avută; și să vezi dacă nu aveam dreptate să fim foarte rezervați.

5. Adu-ți aminte de conversația avută de tine cu Babeș la tine acasă – despre progresarea culturală a românilor și de un *ajutor* venit de departe. Compară acestea cu agitația rusească explodată aici 1 ½ [o lună] jumătate în urma acelei conversații; compară apoi între-altele ultimele atacuri ale „Luminătorului” îndreptate în contra României și mai ales a oamenilor de stat liberali a lui Brătianu și în special în contra regelui nostru. Dacă vei gândi bine la acest *lanț* de fapte vei putea vedea într-o lumină adevărată învierea surprinzătoare a naționalismului mitropolitului – care fusese îndulcit cu o subvenție secretă de guvernul unguresc. Îmi pare rău că nu te-am văzut astă vară căci multe am fi avut de vorbit și de discutat împreună.

M-ar dura foarte ca tu să te rătăcești, să fii amețit de zgomotul naționalismului nesincer și de contrabandă al unor oameni pe care de altfel bine îi cunoști cât prețuiesc și cât sunt de buni români în inima lor.

Mi-ar face o mare plăcere dacă ți-ai da osteneala să mă lămurești în câteva asupra părerilor tale în această privință.

Eu te salut în cea mai frățească dragoste. Al tău Ioan”⁵⁷.

Nu considerăm oportun a mai face comentariul acestei scrisori pentru că problemele aduse în discuție sunt cunoscute de istoriografia memorandistă și credem că Iuliu Coroianu în

⁵⁷ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2775.

răspunsul său către Ioan Bianu le-a lămurit pe deplin, noi văzând în el și o perfectă autocaracterizare a avocatului clujean:

„Scumpe frate Ioane!

La scrisoarea ta ddto 10 nov. iată ce-ți răspund.

Eu de când am ieșit în arena luptei politice, nici barem una dată nu am nici cugetat la aceea ca să mă alipesc în lucrarea noastră politică națională de careva clică, cu atât mai puțin de careva persoană. Alipit-am fost și sum însă cu trup și suflet de partida care conclucră sincer spre realizarea dorințelor și justelor aspirațiuni a scumpei noastre națiuni.

Am fost contrar hotărât și sum până în ziua de azi tuturor tendințelor de sciziuni între fiii națiunei noastre, ce se explică prea ușor chiar prin ținuta mea arătată mai nainte, care satisface dorințelor și validitatetea drepturilor naționale prin unirea noastră și a puterilor noastre a tuturora pentru unul și același scop – le pune mai sincer în perspectivă.

Iată motivul ținutei mele în vremea când s-a înființat Institutul tipografic în care trebuie să-ți spun sincer că pe acele timpuri nu vedeam altceva decât o piedică în realizarea Atheneului român care decisă Comitetul național de al înființa. Ei, pe acele timpuri Cosma era ne atacat de mine, și nu-i cunoșteam decât partea bună, - deși nici chiar azi – rămâne între noi – eu nu-l cred așa rău precum îl zic mulți.

Te asigur însă că nici când nu am fost și nu sum nici într-o legătură pendentă de el și nici el de mine, - nici nu avem nici-o vorbă în cele politice laolaltă; - pe când de altă parte vei recunoaște că un naționalist adevărat nu poate să fie în acel cerc în care nu încăpea din *motive nedecarate* președintele celui club național care avea menirea să execute dorințele întregii națiuni exprimate în programa din anul 1881 în adunarea din Sibiu. Iată explicarea – care nu mi-ai cerut privind, - de aceea ca la frate – *cu care sum legat în cele mai sincere și adânci criterii a vieții mele ca român adevărat* – și le dau de bunăvoie.

Trebuie să-ți spun, că și față de „Tribuna” sum independent, - pentru că nu voiam să fiu legat nici acolo, de o parte, - era de alta ținuta lui Slavici față de noi 4 inși când cu ocaziunea adunării Asociațiunii din Sibiu mi-a cuprins niște rezerve față de acest om, care a aflat cu cale a dispărea din Sibiu pe timpul când sta că aveam să ne organizăm laolaltă.

Încât însă acest ziar a servit cauza noastră, eu totdeauna l-am sprijinit, și am stat cu el și, în fața juriului din Cluj cu 2 români.

De prezente însă nu-mi pot explica despre cele ce le știi și tu cum de între membrii Institutului tipografic în direcțiunea lui este bine văzut Babeș, - și nu aceia care să vor potrivi cu Slavici și politica lui aceia, care nu s-a arătat a fi aderenți aceluși partid român care lucră în scopul politiceii apusene europene, inaugurată de marele Brătianu – și, care o cred și eu de bună.

Broșura lui Cosma nu o consider de un act important, și, nu de act politic, ci de o declarație și critică personală, prin care dorește a se reabilita, - și așa cred [...] ⁵⁸

Dovada activității sale ca unul din cei mai buni avocați români transilvăneni, o vom vedea însă în procesele politice ale lui Vasile Lucaciu cu autoritățile ungurești unde Iuliu Coroianu va fi apărătorul său.

Reîntors acasă de la a treia Conferință națională a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria (9 iunie 1887), unde Vasile Lucaciu a fost ales în Comitetul Central, el va convoca oamenii cercului electoral Baia Mare la o conferință pentru ziua de 9 iulie 1887 în comuna Tăuții de Sus (comitatul Sătmarului). Aici Vasile Lucaciu a făcut un expozeu politic asupra rezultatelor conferinței de la Sibiu, dând totodată îndrumări românilor din această circumscripție electorală privind atitudinea ce trebuia s-o adopte ei în cazul alegerilor de deputați din 17 iulie 1887, ca și în lupta de apărare a intereselor naționale. Atitudinea curajoasă a lui Vasile Lucaciu n-a rămas însă neobservată de

⁵⁸ Continuarea și sfârșitul scrisorii ciomă lipsește (vezi Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2775 a).

autoritățile ungurești care, în 26 august 1887 îl arestează preventiv 35 de zile și după ce-l anchetează la Satu Mare îl trimit în judecată, sub învinuirea de agitație politică contra statului și națiunii maghiare⁵⁹.

Cu toată intervenția lui Iuliu Coroianu ca apărător la Satu Mare și Budapesta, cum mărturisește acesta lui Ioan Bianu după circa o lună de la arestarea sa (28 septembrie 1887), n-a reușit să-l elibereze imediat pe Vasile Lucaciu, pentru că ungurii: „cei de la noi de la putere unul ca altul cred pe Vasiliu de unu conspiratore cu Rusia și cu iredentiștii din România contra statului, și cred că fiind deținut vor putea ceva scoate la iveală”. Remarcând că ungurii îi cred „de filoruși” pe toți românii, Iuliu Coroianu îi scrie mai departe lui Bianu, afirmând că „deși tu frate știi prea bine că noi toți românii suntem adevărați patrioți și oameni care năzuim spre libertate egală îndreptăție și spre adevărata cultură”. Nu uită însă să-i ceară celui care din țară aduna fonduri pentru mișcarea națională transilvăneană, să-i trimită ceva bani ca speze pentru procesul lui Vasile Lucaciu⁶⁰.

Procesul lui Vasile Lucaciu s-a judecat peste doi ani la Tribunalul din Satu Mare în 4-9 iulie st. n. 1889, avându-l ca apărător tot pe Iuliu Coroianu. În cele din urmă, Lucaciu este achitat deoarece comiterea infracțiunii nu a putut fi dovedită (9 iulie 1889), confirmată de curtea de apel de la Budapesta în 7 martie 1890⁶¹. Discursul de apărare al lui Iuliu Coroianu din 26 iunie/8 iulie 1889, publicat în paginile ziarelor românești, va fi tipărit și într-o broșură în limba maghiară cu o prefață scrisă de avocatul clujean⁶². În acest cuvânt înainte, Iuliu Coroianu justifică

⁵⁹ Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor, Cluj-Napoca, 1988, p. 22-24.

⁶⁰ B.A.R. București, S 40 (1)/CDXCVI.

⁶¹ „Tribuna”, 1889, nr. 145-146, 149-152; Arh. Naționale București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 240/1889, f. 1.

⁶² „Tribuna”, 1889, nr. 220-222, 224-226; Coroianu Gyula, *Védbeszéd melyet a Dr. Lukács László ellen izgatás vétségéért folytatba tett ügyben a Szathmári Királyi törvényszék előtt 1889. Iulius hó 8-án teriesztelt elő*, Kolossvár, 1889.

tipărirea discursului său de apărare din 8 iulie 1889 în procesul lui Vasile Lucaciu de la Satu Mare, ca o necesitate solicitată de cercurile politice și sociale din țară. Chemat să-și facă datoria de avocat și străduindu-se să respecte adevărul în acest proces pur politic, Iuliu Coroianu laudă și recunoaște cu franchețe-a-i caracteristică, că prin sentința de achitare a lui Vasile Lucaciu, Tribunalul din Satu Mare a rămas în slujba dreptății curate și adevărate, nelăsându-se influențat de naționalismul șovin maghiar.

Până la al doilea proces politic al lui Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu revine din nou într-un alt proces de presă al „Tribunei” de la Sibiu, apărându-l pe Septimiu Albini (septembrie 1890), solicitând la 27 august 1890 lui Ioan Rațiu convocarea ședinței Comitetului Central al Partidului Național Român pentru zilele de 11-12 septembrie la Cluj, în vederea discutării apărării jurnalisticii române⁶³.

Noile împrejurări politice cauzate de acțiunea memorandistă au determinat oficialitățile ungare să pornească o întregă și îndelungată campanie de punere sub acuzare pe cale judecătorească și clericală a capilor mișcării memorandiste. Din pleiada de luptători pe tărâm național, Vasile Lucaciu a fost vizat din nou.

După întoarcerea de la Viena unde Vasile Lucaciu făcuse parte din delegația memorandistă (mai-iunie 1892), conform principiilor sale democratice, acesta a convocat pe 6 iulie 1892 o conferință la Șișești. În manifestul-convocator, lansat la 2 iulie 1892, Vasile Lucaciu preciza scopul acesteia: a aduce la cunoștința poporului (masei de țărani și a inteligenței din cercul electoral Baia Mare), rezultatul înaintării *Memorandului* la Viena și atitudinea ce urmează a fi luată față de samavolniciile autorităților maghiare la Turda, Șimleul Silvaniei și Arad. Adunarea convocată n-a avut loc, deoarece pretorul cercual Alexandru Schmidt a dizolvat-o, cu toate protestele miilor de oameni prezenți, motivând că programul conferinței e de natură politică. Față de această

⁶³ „Tribuna”, 1890, nr. 202-203; T. Pavel, *Op. cit.*, p. 139-140; *De la Promunciament la Memorand 1868-1892*, București, 1993, p. 353.

măsură samavolnică, Vasile Lucaciu a trimis la 7 iulie 1892 ministrului de interne ungar o scrisoare de protest împotriva ideii deznaționalizării forțate a poporului român.

Pentru cele de mai sus, autoritățile ungare dezlănțuie un nou atac împotriva lui Vasile Lucaciu, acuzându-l în două procese judecătorești: unul pentru ofensă adusă guvernului și națiunii maghiare, iar al doilea pentru ofensă adusă pretorului din Baia Mare, fixate să aibă loc la 12 noiembrie st. n. 1892, la Curtea cu juri din Debrețin⁶⁴. Totodată, guvernul a intrat în complicitate cu episcopul gherlean Ioan Szabo și împreună au pus la cale suspendarea, la 6 septembrie 1892 a lui Vasile Lucaciu din postul de paroh al Șișeștilor.

Suspendarea lui Vasile Lucaciu a produs o mare consternare în mijlocul poporului român, nu numai din Transilvania. Împotriva acestui act samavolnic s-au organizat întruniri de protest, s-au trimis telegrame și moțiuni de solidarizare cu Vasile Lucaciu, de condamnare a episcopului de Gherla. Comitetul Central al Partidului Național Român, prin George Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali, Gavrilă Barbul, Ludovic Frâncu și Nicolae Hossu lansează la 12 septembrie 1892 o circulară adresată clerului, inteligenței și tuturor românilor spre a merge în semn de solidaritate cu Vasile Lucaciu, la o întrunire publică organizată la Șișești în 20 septembrie 1892⁶⁵.

Actul de acuzare al procuraturii din Debrețin socotește că invitația convocatoare a adunării de la Șișești din 2 iulie 1892 a lui Vasile Lucaciu, conține contrar legislației în vigoare crima de agitare la ură contra națiunii. La cererea lui Iuliu Coroianu, ales din nou ca apărător de Vasile Lucaciu, instanța va face o traducere românească a acuzației, care dovedindu-se incorectă va fi contestată de avocat. Atacând apoi punct cu punct în limba

⁶⁴ *Românii la Debrețin sau condamnarea Dnului Dr. V. Lucaciu*, Sibiu, 1892, p. 5-9.

⁶⁵ *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, București, 1989, p. 245-246; *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj-Napoca, 1988, p. 33-38.

maghiară, timp de o oră și jumătate, acuzațiile procurorului suprem din Debrețin, dr. Cserna Vincze, Iuliu Coroianu deliberează: „E de altfel surprinzător și în alte împrejurări ridicol chiar, că guvernul în loc de a căuta pe autorii brutalităților și actelor vandale din Turda, Șimleu și Arad și în loc de a-i pedepsi cum merită, se pune și ia la goană pe bărbații care pentru salvarea onoarei acestui stat s-au ridicat și au taxat de asiatice fapta acelor vandale haite”, pentru că Vasile Lucaciu prin convocarea sa „nu a agitat în contra nici unei națiuni”. A exemplificat cu vandalisme de la Turda asupra familiei dr. Rațiu, aducând și fotografiile originale despre urmările acțiunii, afirmând că nici un individ din cei făptași n-a fost prins sau dat în judecată. Autoritățile maghiare temându-se de excese și revolte populare, au uitat, zice Coroianu, că românii niciodată nu s-au dedat la fapte ilegale, exemplificând cu ordinea și disciplina din desfășurarea Adunării naționale din 1848 de la Blaj⁶⁶.

Iuliu Coroianu remarcă și partea politică a procesului, ne aducând însă în discuție caracterul autohton al popoarelor din monarhie, deoarece „viața națională în prezent nu se sprijină pe drepturile istorice, ci tocmai pe puterea de care dispune și cu care se manifestă acum simțul național”. În legile fundamentale ungurești, afirmă Coroianu, nu apare nicăieri că în țară au fost „cuceritori și cucerii” și cu toate că în trecut nu s-au dat semne pentru o viață națională mai intensă, soarele sfânt al libertății de la 1848/49 a strălucit și pentru popoarele din patrie.

„Principiile moderne ale Apusului, - continuă Iuliu Coroianu – cuceririle moderne au străbătut din Apus și spre partea de răsărit a Europei. Astfel și noi, cești de aici, am prins dor de comoara cea mai mare a vieții: libertatea, independența a ajuns și aici la expresie, conștiința națională a deșteptat la viață și pe naționalitățile de aici, porțile iadului, ale Labirintului în a cărui întuneric zăceau popoarele din patria noastră, s-au deschis, au

⁶⁶ *Românii la Debrețin sau condamnarea Dlui Dr. V. Lucaciu*, Sibiu, 1892, p. 12-20.

îndemnat la emanciparea sufletească, și materială”. Același foc sacru care încălzindu-le piepturile, a dat putere maghiarilor să fie primii care au proclamat libertatea și independența națională, ridicând armele pentru apărarea lor, „ne-a încălzit și pe noi, ne-a chemat la putere națională pe noi nemaghiarii nu mai puțin ca pe D-voastră”⁶⁷.

Înflăcărat, dârz și intransigent, Coroianu afirmă că românii n-au încetat nici ei a-și pretinde îndată drepturile lor pentru că „de mii de ani” ei și-au păstrat limba, obiceiurile și caracterul special al vieții lor sociale. Deși exista legea naționalităților (XLIV/1868), constată Coroianu, pentru români s-au făcut lucruri foarte puține, confirmate de altfel de multele memoriale pe care ei le-au înaintat Tronului de la anul 1866 înapoi: Memorande în care spun că se simt neîndreptățiți, deoarece până ce pe de o parte în lege au înscris drepturile ce li se compet, pe de altă parte acele drepturi în realitate sunt călcate; loviți se simt apoi, că deși veacuri de-a rândul Ardealul a stat separat de Ungaria, s-a făcut unirea într-un chip ce nu corespunde câtuși de puțin principiilor liberale și de echitate; nedreptățiți și loviți se mai simt mai ales că nu li se garantează o justiție și administrație cum ar trebui, și că după pactul de la 1868 [1867] în Ardeal s-a menținut și se menține o lege electorală și de presă necomparabil mai severă decât cea din Ungaria”⁶⁸.

„Gravaminele noastre cele mai principale, - continuă Coroianu analiza situației național-politice a românilor transilvăneni – sunt cele ce izvorăsc din călcarea legii egalei îndreptățiri care a ajuns literă moartă. Ba fiecare guvern a progresat atât de mult în nesocotirea acestei legi, că azi iată, am ajuns să vedem cum în cercurile politice maghiare se discută pe față dacă nu ar fi mai bine să se șteargă cu desăvârșire această lege”⁶⁹.

⁶⁷ *Idem*, p. 20-22.

⁶⁸ *Idem*, p. 22-23.

⁶⁹ *Idem*, p. 23-24.

Iuliu Coroianu respinge acuzația procurorului suprem că românii ar fi înapoiți, explicându-i acestuia că poporul știe de ce merge după preoți, țărani fiind conștienți de naționalitatea lor și cunoscând bine pe cei ce le vor fericirea. Îi aduce la cunoștința procurorului „că noi am dat României nu mai puțin decât 6700 tineri cu învățătură, care aici nu puteau să trăiască, deoarece regimul pe care procurorul îl servește, a închis pentru noi toate căile vieții noastre publice”. El descrie în culori vii goana pe care guvernul maghiar a întreprins-o contra românilor cu carte, arătând că dacă țărănimea este înapoiată, cauza nu este indolența ei, ci asuprirea sistemului actual de guvernare⁷⁰.

În partea a doua a procesului, după luarea de cuvânt pentru apărare a lui Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu revine cu o nouă replică la atacul procurorului, precizându-i că activitatea părintelui nu are un caracter revoluționar, „ci este o luptă legală în mijlocul unui popor de ordine”, dar care se împotrivesc asimilării. Înainte de a-și încheia cuvântarea, Iuliu Coroianu îl întrebă pe procuror că de ce atacă *Memorandul românilor*, când aici este vorba de procesul lui Vasile Lucaciu, solicitându-i că dacă crede de cuviință, să facă separat procesul *Memorandului*; ceea ce după cum se știe s-a și întâmplat doi ani mai târziu.

În finalul replicii, Iuliu Coroianu cerând achitarea lui Vasile Lucaciu, atrage atenția procurorului și autorităților maghiare, lansând un avertisment ce dovedește că nici el nu va înclina niciodată steagul credințelor sale în fața adversarilor neamului său: „Să nu credeți, că bângând în temniță pe dr. V. Lucaciu, aveți să omorâți în noi un sentiment, o idee ce veșnic are să trăiască. Ideea națională are să trăiască și după ce veți întemnița pe Lucaciu. Închis, el, alți zece ori o sută, au să se expună pentru aceleași principii, pentru același ideal”.

Cu tot adevărul și dreptatea care erau de partea sa, Vasile Lucaciu va fi condamnat de Curtea cu jurați din Debrețin la un an închisoare de stat, 500 fl. amendă și 49 fl. cheltuieli de judecată.

⁷⁰ *Idem*, p. 25-26.

La petiția-cerere de anulare a sentinței, redactată de Iuliu Coroianu la 14 noiembrie 1892, Curtea de apel de la Budapesta răspunde însă defavorabil⁷¹.

La 27 ianuarie st. n. 1893, lui Vasile Lucaciu i s-a intentat un nou proces la Satu Mare pentru acuză la adresa guvernului maghiar în legătură cu declarația sa făcută la 24 mai 1892 din incidentul cu dinamită asupra locuinței notarului din Firiza ce a avut loc la 5 mai 1892. Apărat iarăși de Iuliu Coroianu în acest nou proces politic, pledoaria lui cu argumente, cucerește sala, fără deosebire de naționalitate, ceea ce va face ca maghiarii să-l numească „liferant de martir”. Va fi condamnat la 2 luni închisoare și 50 fl. amendă, cu tot protestul apărătorului său, sentința fiind cumulată cu cea de la Debrețin, Vasile Lucaciu ajungând prin unificarea lor la o condamnare de 13 luni închisoare ordinară⁷². Eliberat din închisoare la 7 februarie 1894, avocatul Iuliu Coroianu împreună cu studenții români, sârbi, slovaci și a unor reprezentanți ai inteligenței române (Aurel Vlad, Vasile Mangra, Iuliu Maniu, Valeriu Braniște etc.), vor organiza la Budapesta a doua zi după eliberarea lui Vasile Lucaciu o întrunire de satisfacție cu cântece, urale și cuvântări la adresa lui⁷³.

⁷¹ *Idem*, p. 49-51, 56-60; „Tribuna”, 1892, nr. 243-248.

⁷² „Tribuna”, 1893, nr. 12-13, 16-17, 111, 113.

⁷³ *Idem*, nr. 16-19.

IV. REDACTORUL MEMORANDULUI DIN 1892

Inaugurarea dualismului austro-ungar din 1867 a constituit o puternică lovitură pentru românii din Transilvania, dar și pentru interesele majore ale națiunii române în totalitatea ei. Transilvaniei i-au fost răpitate acum și ultimele resturi de autonomie. Era o desconsiderare a tuturor drepturilor naționale câștigate de români, care compuneau majoritatea precumpănitoare a Transilvaniei.

După proclamarea dualismului, românii, stăpâni de drept ai străvechiului teritoriu al Transilvaniei se vor vedea lipsiți de cele mai elementare drepturi, prigonți, nedreptățiți și neascultați în justele lor cereri, batjocoriți și umiliți cu fiecare an tot mai mult de brutala politică de deznaționalizare forțată. Toate pârgھیile de care dispunea statul: administrația, justiția, biserica, școala, armata, poliția, politica economică, precum și o serie de măsuri abuzive, represive și de intimidare au fost utilizate de către politicienii maghiari în vederea deznaționalizării grabnice a românilor și a tuturor celorlalte naționalități nemaghiare. Agravarea și intensificarea politicii de oprimare națională au determinat, în mod firesc, o reactualizare a programului revoluției de la 1848, o reluare a luptei pentru revendicările nesatisfăcute și, totodată, o reafirmare a vechilor postulate de egalitate, libertate și unitate națională¹.

Conștienți de drepturile și perspectivele viitorului lor, românii transilvăneni au respins și combătut fără șovăire formula dualismului, continuându-și fără preget lupta pentru autonomie și egalitate în drepturi cu celelalte naționalități din imperiu, luptă pe care au considerat-o drept etapă premergătoare, necesară în condițiile de atunci, a desăvârșirii unității naționale.

Revendicarea autonomiei Transilvaniei era principala stavilă în fața tendințelor de deznaționalizare forțată și a constituit arma de căpetenie pentru apărarea ființei naționale a românilor din

¹ N. Cordoș, *Memorandul din 1892 și semnificația lui politică, în România din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)*, Cluj-Napoca, 1978, p. 223-224.

acest teritoriu. „Concesiunile ce noi le cerem, pentru că le reclamă trecutul și interesele de viață ale românilor – consemna organul de presă al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria – trebuie să fie astfel încât să ne dea garanții că, obținându-le, ne este asigurată existența și dezvoltarea națională românească ... [iar] autonomia Transilvaniei ne oferă deplină garanție că vom fi puși la adăpost contra *Kultur – egylet – urilor, a unităților culturale, a statului național unificat* și care mai sunt lozincile maghiarizării, și vom avea puțința de a ne apăra naționalitatea față cu despotismul guvernelor ...”².

Reprezentanții politici ai românilor transilvăneni vor ajunge la convingerea că orice încercare de conlucrare cu guvernul și parlamentul de la Budapesta, pe baza egalității naționale, devenise imposibilă, puternicii zilei urmărind fără șovăire deznaționalizarea românilor. În această situație, ei vor decide ca această constatare, redactată sub forma unui amplu protest, să fie adusă la cunoștința lui Francisc Iosif, dar nu în calitate sa de rege al Ungariei, ceea ce ar fi însemnat o recunoaștere a „uniunii” și a dualismului, ci în aceea de împărat al Austriei și mare principe al Transilvaniei³. Se sconta pe un răsunset deosebit al unui asemenea gest politic, trecându-se peste capul guvernului maghiar, ceea ce va constitui o dezavuare fățișă a dualismului, contestându-i astfel și legalitatea.

În epoca modernă, românii din Transilvania și Ungaria au recurs în mai multe rânduri la elaborarea unor documente politice, care înaintate la Viena, Curții imperiale, devin treptat o formă practică de luptă pentru emanciparea națională și socială. Aceste acțiuni exprimă într-o anumită măsură atitudinea de lealitate și legalitate pe care mișcarea națională a românilor din Transilvania și Ungaria a adoptat-o față de dinastie, „nu de dragul dinastiei, ci pentru că interesele lor o cereau aceasta”, ca Partidul Național Român să nu se abată de pe drumul justiției, adevărului și

² „Tribuna”, nr. 4 din 5/17 ianuarie 1892.

³ Idem, nr. 76 din 2/15 aprilie 1892.

dreptății, folosind mijloacele constituționale și democratice în atingerea scopurilor, evitând iredentismul⁴.

Memorandul din 1892, ca și întreaga mișcare memorandistă pe care de fapt a generat-o, n-a fost o acțiune de unanimități în opinia publică a tuturor românilor din Austro-Ungaria. Cu toate acestea, ea n-a fost nici o mișcare singulară, fără precedent și fără analogie în viața românilor din aceste teritorii, ci ea făcea parte dintr-un vechi flux și reflux al valurilor istorice de mai multe secole.

Politica petiționară (a jalbelor) către Tron, reînnoită din ciclu în ciclu ca un suprem refugiu, cu toată dezastruoasa experiență multiseculară, neascultată, putea să fie o politică de umiliri inutile, dar în fond era o politică de mare îndrăzneală, de provocare, prin antrenarea unor mase de oameni din ce în ce mai numeroase în mișcarea național-politică a românilor transilvăneni⁵.

Ideea acestui nou „memorand curat politic” pe care îl propunea și Iuliu Coroianu, la Conferința națională a partidului din 12 mai 1881, revine la Conferința din 1884, elaborarea lui fiind reluată și materializată în conferința partidului din anii 1887, 1890 și 1892. Alcătuirea și înaintarea *Memorandului* la Tron va deveni în această perioadă o sarcină de prim ordin în activitatea Comitetului Central al Partidului Național Român, un adevărat deziderat național, care va domina întreaga viață politică românească, iar prin preocupările pe care le degaja și care se extindeau an de an, în rândurile mulțimilor, chestiunea lui va contribui nemijlocit la radicalizarea luptei de eliberare națională și socială a românilor din Transilvania și Ungaria⁶. Acum s-a ridicat o nouă

⁴ O. Boitoș, *Activitatea lui Slavici la „Tribuna” din Sibiu*, Cluj, 1927, p. 9; K. Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, Cluj, 1992, p. 76.

⁵ S. Bocu, *Vichentie Babeș și vremea sa*, [Timișoara], 1934, p. 13-14; I. Clopoșel, *Procesul de presă al „Memorandului” în „Societatea de Măine”*, nr. 11 din 1934, p. 159-160.

⁶ S. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 31-47; N. Cordoș, *Redactorii Memorandului din 1892, în Memorandul românilor. Centenar (1892, 1894-1992, 1994). Contribuții la cunoașterea mișcării memorandiste*, Baia Mare, 1994, p. 28-38.

generație de oameni politici, ca Eugen Brote, Ioan Slavici, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Septimiu Albini, Aurel C. Popovici etc., aceștia trăind realitatea vie a opresiunii naționale, acțiunile lor vor gravita aproape în întregime în jurul întocmirii și înaintării *Memorandului*.

Conferința națională din 1-3 iunie 1884, întrunită la Sibiu s-a desfășurat sub semnul unei intensificări evidente a mișcării naționale. Raportul privitor la activitatea Comitetului Central în ultimii trei ani (1881-1884), raportul Comisiei de 30, ca și proiectul de rezoluție votat în unanimitate, acordă importanța cuvenită problemei, intensificării activității propagandistice de informare a opiniei publice europene. Pentru executarea programei și pentru conducerea activității politice adunarea numește din sânul ei un Comitet Central de 12 membri (G. Barițiu-președinte, A. Trombițaș-secretar, V. Babeș, C. Brediceanu, P. Cosma, G. Pop de Băsești, N. Costea, I. Rațiu, V. Romean, I. Streca-Șuluțiu, I. Popescu și Iuliu Coroianu): „însărcinându-l a face între marginile legilor tot ce va afla de lipsă și folositor, atât cu privire la alegerile dietale proxime, cât și față cu alegerile municipale, și peste tot pentru apărarea cauzei și în străinătate”⁷. Această încheiere, adoptată în ședința din 3 iunie 1884 de Conferința națională, cuprinde prima hotărâre oficială a organului suprem al Partidului Național Român, din care va lua ființă *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria*.

Prima ședință a Comitetului Central nou ales are loc chiar în ziua închiderii conferinței – 3 iunie 1884. În această ședință se decide, în conformitate cu sarcinile trasate conferinței, „elaborarea unui memorandum curat politic, destinat anume pentru politicienii neromâni din patrie și străinătate, în care să se descrie situațiunea politică de nemaisuferit a națiunii române din țările coroanei Sfântului Ștefan”⁸. Cu elaborarea noului memorandum „strict politic” va fi însărcinat din nou Vincențiu Babeș, dar chestiunea

⁷ T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 200-201.

⁸ *Idem*, p. 330.

oportunității și greutatea de a afla omul care să-l elaboreze în final sau oricare ar fi fost motivele întârzierii acțiunii, face ca în cadrul Comitetului Central al Partidului Național Român problema alcătuirii *Memorandului* să nu se mai discute până în 1887. Sfârșitul anului 1884 marchează, deci, o primă fază a genezei *Memorandului din 1892*, în care, din însărcinarea Conferinței naționale a partidului se preconiza alcătuirea unui „memorand curat politic”, destinat opiniei publice și nu împăratului, care să descrie situația politică a națiunii române din Austro-Ungaria⁹.

Reprezentant al Clujului la Conferința națională din 1884 a Partidului Național Român, Iuliu Coroianu va fi ales în comisia de 30 unde au avut loc multe discuții aprinse cu privire la programul partidului și forma sa, colaborarea cu partidele guvernamentale, problema celorlalte naționalități asupra, a *Memorandului*, menținerea pasivității generale, votul universal, autonomia țărilor locuite de români, etc. Ca o apreciere a meritelor sale, la această conferință va fi ales pentru prima dată ca membru al Comitetului Central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, alegerea repetându-se și la celelalte conferințe din 1887, 1890 și 1892¹⁰. Preocupările sale din această perioadă (1884-1886), vor atrage atenția colaborării la un plan de organizare a Partidului Național Român¹¹.

Conferința națională din 7-9 mai 1887 se înscrie printre evenimentele de mare însemnătate din istoria luptelor politice ale românilor transilvăneni. Dominată de cele două mari hotărâri adoptate în cadrul ei: declararea pasivității generale și înaintarea

⁹ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 99-102; I. Moga, *Tribuniștii și mișcarea memorandistă*, în „Gând românesc”; 1934, nr. 5, p. 265-268; I. Slavici, *România din Regatul ungar și politica maghiară*, București, 1892, p. 22, 25; T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 327-330; G. Cipăianu, *Op. cit.*, p. 58-60; E. Micu, *Aurel Mureșianu și Memorandul*, în „Gazeta Juridică a Transilvaniei”, nr. 5-10 din 30 octombrie 1944, p. 360.

¹⁰ B.A.R. București, mss. rom. 977, f. 407-419; B.A.R. Cluj-Napoca, *fond P.N.R.*, doc. nr. 124-126, 128, 130, 149; T.V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 201, 347, 427, 504.

¹¹ *Corespondența lui Vinčențiu Babeș*, vol. II, Cluj-Napoca, 1983, p. 116.

Memorandului la Tron, această conferință va dinamiza și impulsiona întreaga politică a românilor.

În raportul Comisiei de 30, prezentat de Vincențiu Babeș și apoi în proiectul de rezoluție votat în unanimitate, se precizează limpede la punctul 4 (9 mai 1887) că, „Comitetul ales de către acea conferință fu însărcinat, ca să cuprindă într-un memorial bine motivat și explicativ cu temeuri luate din *starea actuală* a lucrurilor... prin mijlocirea unei deputațiuni la prea înalta cunoștință a Coroanei în scopul de a fi apreciată după cum merită ea și nu după cum o denunță contrarii”. Spre executarea programei partidului și a „concluseror” conferinței, Comitetul Central era împuternicit a face tot ce crede de cuviință „pentru luminarea opiniei publice din țară și străinătate, în care privință se recomandă cea mai vie și neadormită activitate”, obligându-se a publica separat actele conferinței, „iar la timpul său după înaintarea Memorandului, tipărirea acestuia”¹².

Spre deosebire de anul 1884, acum, printre destinatari îl găsim, alături de „opinia publică din țară și străinătate”, formulă nelipsită în nici una din hotărârile luate de la 1881 încoace – pe împărat. Se ajunge la o nouă fază a genezei actului, în care problema este pusă fără echivoc, clar și răspicat de forul politic suprem al românilor: *Conferința națională*. De acum înainte, alcătuirea și înaintarea *Memorandului* devine o sarcină de prim ordin în activitatea Comitetului Central un adevărat deziderat național, care, vreme de cinci ani, va domina întreaga viață politică românească¹³.

În aceeași zi cu încheierea lucrărilor conferinței, la 9 mai 1887 se întrunește sub președinția lui George Barițiu în prima sa ședință, noul Comitet Central, care, dând glas hotărârilor luate în

¹² *De la Pronunțament la Memorand. 1868-1892*, București, 1993, p. 347-348; T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 346-347, 352, 405.

¹³ T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 341-342; G. Cipăianu, *Op. cit.*, p. 61-66; I. Slavici, *Românii din Ardeal*, București, f.a., p. 121.

ajun „ca biroul să adune material pentru compunerea memorandului”, însărcinează biroul ca timp de o lună, până la a doua ședință, „să adune material și să prezinte un proiect de memoriu”. Biroul, compus din cei trei membri domiciliați în Sibiu (G. Barițiu, E. Brote și I. Slavici) încredințează lui Ioan Slavici misiunea de „preparare a unei schițe de memorandum scurt”¹⁴.

Redactorul „Tribunei” se achită conștiincios de această sarcină întocmind un proiect de memorandum care a fost prezentat membrilor Comitetului Central în ședința plenară a acestuia din 30-31 iulie 1887. Ca acest prilej, după ce în prealabil a fost multiplicat în 11 exemplare, proiectul a fost distribuit membrilor comitetului ca să-l studieze și să facă completări pe marginea lui, urmând ca în ședința din 30 august 1887 de la Sibiu cu prilejul adunării generale a *Astreii*, să se stabilească textul definitiv al *Memorandului* ce va fi înaintat Tronului. Dar în urma conflictului cu Vincențiu Babeș, Ioan Slavici îi va comunica înainte de 30 august 1887 lui George Barițiu că se retrage din Comitetul Central al Partidului Național Român, urmând a părăsi și Austro-Ungaria, ceea ce face ca nici proiectul întocmit, ce îi va fi înapoiat să nu se mai discute¹⁵.

La ședința din 30 august 1887, după retragerea lui Ioan Slavici, Comitetul Central încredințează elaborarea unor noi proiecte de memorandum lui Aurel Mureșianu și Iuliu Coroianu. Fiecare dintre ei urma să prezinte până în luna decembrie 1887

¹⁴ T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 405; I. Moga, *Op. cit.*, p. 268; I. Slavici, *Românii din Regatul ungar și politica maghiară*, București, 1892, p. 25; Idem, „*Tribuna*” și *tribuniștii*, București, 1896, p. 42; *De la Pronunțiament la Memorand. 1868-1892*, București, 1993, p. 327; „*Tribuna*”, nr. 174 din 4/16 august 1891.

¹⁵ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 103-110; I. Moga, *Op. cit.*, p. 268-269; I. Slavici, *Op. cit.*, Idem, *Românii din Ardeal*, București, f.a.p. 121; B.A.R. București, Coresp. nr. 52.343; S 3(1)/XXXII(2); „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 75 din 3/16 aprilie 1902. Proiectul de memorandum redactat de Ioan Slavici a fost publicat de: E. Glück, N. Roșuț, *Aradul în mișcarea memorandistă*, vol. II, 1976, p. 40-48; *De la Pronunțiament la Memorand. 1868-1892*, București, 1993, p. 329-340.

câte un proiect. Ele urmau să fie discutate împreună într-o ședință plenară a comitetului¹⁶. Prezent la această ședință, de aici își va începe Iuliu Coroianu odiseea (plină de obstacole, dezamăgiri, iluzii, dar și de satisfacții politice) ca redactor principal al *Memorandului din 1892*, cel mai cutezător act de acuzare adus de românii transilvăneni regimului dualist austro-ungar.

Din mărturisirea lui Iuliu Coroianu către Ioan Slavici din 3 iunie 1888, rezultă că a existat o comunitate de idei între ei și că în vara și iarna anului 1887, lucrând 3 luni și jumătate la redactarea *Memorandului* nu a putut conferi cu alți frați din țară pentru realizarea lui, sperând că el se va realiza în cel mai apropiat viitor¹⁷.

În realitate, Iuliu Coroianu va avea pentru început dese întâlniri și consultări legate de aspectele juridice ale *Memorandului* cu Alexandru Bohățel (1816-1897), avocat, o personalitate național-politică și culturală, de prim rang, fost deputat de Hațeg, Chioar, Sibiu și Cluj în Dietele Transilvaniei și ales căpitan suprem (prefect) al districtului grăniceresc Năsăud (1861-1876) „asistase la elaborarea proiectului Memorandului de către Iuliu Coroianu, la Cluj, în casa bunicului său Alexandru Buhățel, unde aveau loc dese întâlniri și consultări legate de aspectele juridice cuprinse în actul politic ce avea să declanșeze ampla manifestare românească cu efecte pe plan intern și extern”¹⁸.

În a doua jumătate a lunii februarie (probabil 19-20) 1888 Iuliu Coroianu îl anunța personal pe George Barițiu, președintele Partidului Național Român, că „este gata cu proiectul său de memorial destinat a se subșterne maiestății sale monarhul nostru” și că prin urmare ar fi bine să se convoace Comitetul Central

¹⁶ A.A. Mureșianu, *Documentele procesului Memorandului*, în „Țara Bârsei”, 1933, nr. 6, p. 494; Idem, *Documente pentru istoria Memorandului*, în „Transilvania”, 1929, nr. 4-5, p. 342-343.

¹⁷ B.A.R. București, S 22(8)/XXXII.

¹⁸ Dr. Alex. Vaida Voevod, *Martirul Memorandist*, în „Gazeta Juridică a Transilvaniei”, nr. 5-10 din 30 octombrie 1944, p. 270-271; L. Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Cluj, 1993, p. 28.

pentru a-l asculta, a face observații și modificări, căci și așa timpul este înaintat și termenul prevăzut inițial pentru terminarea și prezentarea proiectelor expirase în decembrie 1887. George Barițiu îi scrie lui Aurel Mureșianu în 4 martie 1888 rugându-l să urgenteze redactarea proiectului și după o prealabilă înțelegere cu Iuliu Coroianu, să-l anunțe îndată ce vor fi gata amândoi cu proiectele, pentru a convoca comitetul. Aprobând această hotărâre a lui George Barițiu, Ioan Rațiu (care era în corespondență cu președintele partidului), îi va comunica același lucru și lui Iuliu Coroianu¹⁹.

Întârzierea lui Aurel Mureșianu, determină intervenția la 12 mai 1888 a unui grup de fruntași români din Cluj (Gr. Silași, Em. Pop, V. Atanasiu, I. Roșescu, A. Truția, G. Pop, B. Podoabă) în frunte cu Alexandru Bohățel, președintele clubului electoral din comitatul Cojocna, care îl sprijinise, cum am văzut, pe Iuliu Coroianu în munca de redactare, solicitând lui George Barițiu convocarea cât mai grabnică a Comitetului Central pentru dezbateră și adoptarea Memorandului „acum mai mult politic”, a cărui timp oportun a sosit și de a chibzui ulterior pașii, necesari subșternerii „prin o deputațiune și Maiestății Sale”. Semnatarii țin a preciza că „după cum suntem, bine informați - unul dintre domnii membri ai Comitetului Central, încredințat cu conceperea deja amintitului Memorand [fără a consemna numele lui Iuliu Coroianu], este deja de luni de zile gata cu lucrarea sa” și au și făcut „printre românimea mai fruntașă” de la Cluj o colectă de peste 200 florini pentru tipărirea textului sau pentru alte cheltuieli²⁰.

Întârzierea lui Aurel Mureșianu îl frământă și pe dr. Ioan Rațiu care la 18 mai 1888 îl întreabă pe George Barițiu că „oare în caz, că Mureșianu timp mai îndelungat nu va fi gata cu elaboratul, n-ar trebui să ne adunăm și să luăm în dezbateră conceptul lui

¹⁹ A.A. Mureșianu, *Op. cit.*, p. 343; E. Micu, *Op. cit.*, p. 365-366; K. Hitchins, L. Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861-1892)*, Cluj, 1970, p. 245-246.

²⁰ *De la Pronunciament la Memorand. 1868-1892*, București, 1993, p. 345-346.

Coroianu?” Nu cunoaștem ce i-a răspuns Barițiu, dar cert este că dr. Rațiu i-a scris imediat lui Iuliu Coroianu că el este de părere să se întâlnească în cauza *Memorandului* în 5 august 1888 la Abrud cu ocazia serbărilor *Astreii*²¹.

Deși se pare că proiectul lui Aurel Mureșianu a fost gata în 3/15 august 1888, Comitetul Central nu se va întruni până la sfârșitul anului din motive necunoscute (probabil din cauza solici-tării demisiei lui George Barițiu), de abia în 22-25 decembrie 1888, la propunerea lui George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu și Ioan Rațiu²².

Întrunit sub președinția lui George Barițiu, Comitetul Central discută în primele două zile – după citirea integrală de către autor – proiectul de memorial întocmit de Iuliu Coroianu, pe care apoi i-l înapoiază pentru ca să-l „prelucre” pe baza observa-țiilor făcute și apoi să fie din nou prezentat „membrilor spre subscriere”, conform punctului IV al procesului verbal. Sosit mai târziu la ședință, în 24 decembrie 1888, dr. Aurel Mureșianu își prezintă și el proiectul său de memorial. După lecturarea celor două proiecte Comitetul Central, remarcând „că în ambele proiec-te sunt depuse aceleași puncte de vedere și sunt pătrunse de aceeași idee”, își exprimă dorința, „ca autorii să combineze împreună lucrările sale, și să se învoiască asupra combinării ambelor lucrări așa, ca din considerarea lor să rezulte unul cât se poate de perfect”²³.

Recomandarea Comitetului Central nu duce însă la nici un rezultat. Chiar în aceeași zi, Aurel Mureșianu, după ce citește elaboratul lui Iuliu Coroianu, constată că „fusiunea” dintre cele

²¹ *Idem*, p. 246-248.

²² E. Micu, *Op. cit.*, p. 367; *Idem*, „*Gazeta Transilvaniei*” și *Memorandul*, în *130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania*, Brașov, 1969, p. 164; A.A. Mureșianu, *Op. cit.*, p. 344-345, Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 110-113; K. Hitchins, L. Maior, *Op. cit.*, p. 245-247; E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 135.

²³ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 112.

două proiecte, date fiind deosebirile esențiale, este imposibilă²⁴. În consecință, Aurel Mureșianu va susține ca fuziunea să aibă la bază lucrarea sa, încercare nereușită pentru că persoanele prezente n-au acceptat propunerea. În această situație, Aurel Mureșianu se retrage din ședință și părăsește Sibiul în aceeași zi, comunicând lui George Barițiu în scrisoarea compusă în drum spre Brașov și expediată din gara Copșa Mică că așteaptă decizia Comitetului, sperând că acesta va alege dintre cele două proiecte pe cel mai coresponzător. Reluându-și lucrările a doua zi, în 25 decembrie 1888, Comitetul hotărăște ca urmare a declarației lui Vasile Lucaciu, pe baza învoirii celor doi autori, ca „Iuliu Coroianu să prelucre Memorialul său conform decisului de sub p. IV al acestui protocol”²⁵.

Nemulțumit de ședința Comitetului Central din 22-25 decembrie 1888 și de formularea din procesul-verbal cum că el ar fi cedat în favoarea lui Iuliu Coroianu, dr. Aurel Mureșianu le va comunica lui George Barițiu și Ioan Rațiu nemulțumirea sa, așteptând o nouă hotărâre a Comitetului. El spera ca pe baza unui program, Comitetul să stabilească numai un singur autor care să fie însărcinat a compune proiectul *Memorandului*. Retragerea lui George Barițiu din funcția de președinte la ședința din 22-25 decembrie 1888 și venirea la conducerea Comitetului Central a dr. Ioan Rațiu face ca proiectul lui Aurel Mureșianu să nu mai fie deocamdată adus în discuție. Textul acestuia, intransigent în energia exprimării și neprelucrat în sinceritatea directă la adresa cercurilor guvernamentale budapestane și a împăratului, a rămas în manuscris până când a fost parțial publicat de V. Munteanu și I. Gergescu și integral de Emil Micu²⁶.

²⁴ Un an mai târziu (4 iunie st. n. 1890), Aurel Mureșianu declară însă că nu îi e cunoscut cuprinsul textului lui I. Coroianu și că nu și-a putut exprima vederile sale înaintea Comitetului Central (T. Pavel, *Op. cit.*, p. 190-191).

²⁵ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 113.

²⁶ *Idem*, p. 114-115; T. Pavel, *Op. cit.*, p. 185-188; I. Georgescu, *Aurel Mureșianu*, 1938; V. Munteanu, *Originile Memorandului*, în „Adevărul”, nr. 13654 din 26 iunie 1928; E. Micu, *Aurel Mureșianu și Memorandul. Contribuții la istoricul*

Absent de la ședința Comitetului Central din 22-25 decembrie 1888, dr. Ioan Rațiu va fi înștiințat pentru început asupra mandatului primit de a prelua conducerea Partidului Național Român de Iuliu Coroianu prin scrisoarea din 27 decembrie 1888, în care acesta îi preciza și de însărcinarea primită de definitivare a textului și de traducerea în limba germană a proiectului de memorandum²⁷.

Singurul însărcinat cu redactarea *Memorandului*, va rămâne de acum înainte numai Iuliu Coroianu, urmând „ca luând în considerațiune observările făcute de membrii Comitetului, să-l prelucre din nou și după aceea să-l prezenteze membrilor spre subscriere”²⁸.

Înainte de a se fi hotărât definitiv asupra demisiei sale din fruntea Comitetului Central, George Barițiu adresează lui Ioan Rațiu și Iuliu Coroianu la 1/13 ianuarie 1889 un apel prin care îi roagă să sprijine realizarea hotărârii adoptate în ședința plenară a Conferinței electorale române din 9 mai 1887 privind elaborarea memorandumului ce urma a fi înaintat împăratului pentru a face cunoscută starea reală a românilor transilvăneni. Comunicându-le că „acel operat mare și greu este precum știți, gata de a fi înaintat”, le cerea celor doi fruntași români ca pe lângă cunoștințele lor să binevoiască a face apel la patriotismul cunoșcuților și amicilor lor spre realizarea scopurilor sus-numite, iar rezultatele (se referea și la „spese, fără de care nu se poate face nici un pas înainte”) să fie comunicate președintelui²⁹.

Iuliu Coroianu se apucă de treabă cu pasiunea și dârzenia ce-l caracteriza și la 12 ianuarie st. n. 1889 i se adresează lui Vincențiu Babeș și prin el lui Alexandru Mocioni, cu rugămintea ca aceștia să revadă și ei textul conceptului de memorandum „pentru

Memorandului, Brașov, 1942, p. 29-60; Idem, *Aurel Mureșianu și Memorandul*, în „Gazeta Juridică a Transilvaniei”, nr. 5-10 din 30 octombrie 1944, p. 379-411.

²⁷ T. Pavel, *Op. cit.*, p. 132.

²⁸ Ș. Polverejan, *Op. cit.*, p. 112.

²⁹ *De la Pronunciament la Memorandum. 1868-1892*, București, 1993, p. 347-348; „Tribuna”, nr. 7 din 11/23 ianuarie 1889.

că doresc să fie o expunere corespunzătoare” pentru toți românii din Ungaria și Transilvania. Iuliu Coroianu sugerează chiar o consfătuire comună la care să participe Al. Mocioni, V. Babeș și V. Lucaciu după ce proiectul va fi „gata definitiv” în vreo 10-15 zile, prin care cei patru politicieni „să convenim ca să-l cetim, și să-l studiați, și să fiți buni a vă da părerea”³⁰.

Iuliu Coroianu, va mărturisi tot în această scrisoare către Vincențiu Babeș, că „un om fără trecut – precum sunt și eu – cunosc fazele vieții politice naționale din cetit, și-mi fac concepțiile conform priceperii individuale”, ajungând la convingerea că pentru triumful cauzei naționale românești, ar fi mai bine ca noul an să aducă în primul rând „încredere și reciproca iubire frățească nouă între noi”³¹.

La 16 ianuarie 1889 dr. Ioan Rațiu îi va solicita și el lui V. Babeș și Al. Mocioni să intre în Comitetul Central, prezența lor fiind necesară de a se alătura efortului celorlalți membrii în acțiunea de pregătire a *Memorandului*, deoarece el trebuia să poarte girul și să întrupeze înțelepciunea tuturor reprezentanților de seamă ai poporului român, pe care dr. Rațiu și Iuliu Coroianu nu o pierdeau din vedere³².

Acest schimb de epistole s-a soldat pare-se cu o reîntrunire la 9 februarie 1889 la Budapesta, convocată de Iuliu Coroianu la 29 ianuarie 1889. Discuțiile purtate de I. Coroianu, V. Lucaciu, Al. Mocioni și V. Babeș s-au purtat în jurul textului *Memorandului*, care după Alexandru Mocioni „e bine să fie gata și să se aștepte cu el momentul binevenit”³³.

În consecință, Iuliu Coroianu îi comunică dr. Ioan Rațiu la 20 aprilie 1889 că: „Sunt de părere și eu că nu mai putem sta fără

³⁰ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 115-117; *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 74-76.

³¹ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 116.

³² G. Cipăianu, *Op. cit.*, p. 66.

³³ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 117-118; *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 75-76; „Tribuna”, nr. 163 din 23 iulie/4 august 1891.

o lucrare energetică și demnă. Vă stăm la dispozițiune cu toate de ce dispun spre a salva cauza națională. Memoriul este definitiv compus, nu mai am ce strămuta în el, decât [că] ar fi lipsa ca să ne coadunăm în ședința Comitetului, să-l votăm după ce va fi încă odată desbătut, apoi să ne întregim și să ne vedem de parale și lucru. Așa nu mai merge! Timpul este chiar favorabil acum, când sunt de a se face mari strămutări în guvern pentru viitor. Te rog ca să ne convoci imediat, ori aici la Clusiu ori la Turda, ar fi bine pe la 20 mai, ori mai iute”³⁴.

Însuflețit să vadă realizate „aspirațiile și dreptele postulate naționale, pentru care jertfim și suferim de așa îndelungat timp” - Iuliu Coroianu revine cu o nouă scrisoare la 25 aprilie 1889, încurajându-l pe dr. Rațiu să convoace Comitetul Central pentru a face și ei tot ce este posibil în a „învia și geniul neamului românesc din amorteala-i apatică milenară și prin fulgere și trăznete ar călca pe asupra năvălitorilor drepturilor firești și naționale, apoi ar da viață adevărată neamului nostru care o merită”³⁵.

Doctorul Ioan Rațiu, luându-și în primire funcția de președinte interimar al Partidului Național Român, convoacă la 9 mai 1889 pentru data de 18 mai st. n. 1889 la Turda, ședința membrilor Comitetului Central pentru „consultare și dezbateri asupra aceluia memorial, pentru statorirea lui definitivă”, așa cum îl rugase Iuliu Coroianu. Cu toată vâlva ce o va face această convocare în sânul elitei politice românești din Transilvania și Ungaria, întrunirea Comitetului Central de la Turda s-a amânat, Iuliu Coroianu scriindu-i la 22 mai 1889 lui I. Rațiu că regretă că la acea ședință nu a putut termina „cu afacerea Memorandului”. Pe Iuliu Coroianu îl mângâia unica speranță, că totuși, nu se va amâna prea mult până-l va face. Dar speranțele lui Coroianu nu s-au mai realizat în cursul anului 1889 pentru că dr. Rațiu era cu

³⁴ T. Pavel, *Op. cit.*, p. 133.

³⁵ *De la Pronunțament la Memorand. 1868-1892*, București, 1993, p. 350-351; T. Pavel, *Op. cit.*, p. 134-135.

gândul mai mult la restabilirea solidarității mișcării naționale care să întrunească azeziunea acțiunii memorandiste³⁶.

La sfârșitul anului 1889 Iuliu Coroianu împreună cu George Pop de Băsești mai fac o încercare, organizând o consfătuire frățească a sălăjenilor și chiorenilor, ținută la Băsești în 27 decembrie 1889, care aprecia că „a sosit timpul suprem pentru înaintarea acelu Memorial”, solicitând președintele Ioan Rațiu ca să-și îndeplinească mandatul³⁷.

În corespondența cu Vincențiu Babeș de la începutul anului 1890, Iuliu Coroianu revine ideii de solidaritate în mișcarea națională, străduindu-se să-i atragă din nou pe bănățeni în Comitetul Central, iar pe Alexandru Mocioni chiar în fruntea partidului. Comunicându-i lui Babeș că românii din mai multe părți „ne iuțesc” ca să fie înaintat „Memorialul al cărui text deja adunarea comitetului l-a primit definitiv” și deoarece de la aceea adunare și până la zi s-au întâmplat multe evenimente, Coroianu precizează: „se înțelege de la sine că va mai fi de adaos, șters și cores ici-colea, și încă în primul rând de mine căruia i s-a dat și această sarcină din partea comitetului. Așa eu în zilele procsime gat ale unele corecturi”. Îi pare bine că Al. Mocioni și V. Babeș se interesează mult de această cauză, sperând că prin venirea bănățenilor în Comitetul Central crede că e timpul unei acțiuni „serioase și ponderoase” de a înainta *Memorandul la monarh*³⁸.

Vincențiu Babeș îi va răspunde lui Iuliu Coroianu, evitând problema *Memorandului*, că în urma convorbirii lui și a lui George Pop de Băsești cu Alexandru Mocioni, acesta le-a precizat

³⁶ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 119-123; T. Pavel, *Op. cit.*, p. 135-137; Arhivele Naționale București, *fond I. Rațiu*, dosar nr. 141-144, 240/1889; „Tribuna”, nr. 163 din 23 iulie/4 august 1891.

³⁷ T. Pavel, *Op. cit.*, p. 206-207.

³⁸ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 124-125; *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 77-78; Arhivele Naționale București, *fond I. Rațiu*, dosar nr. 28/1890.

că „eu sunt de fapt între voi și cu voi; nu cereți însă de la mine ... acum să intru și nominal... în Comitet și să iau prezidiul căci nu este încă timpul”. Alexandru Mocioni propune să fie incluși în Comitetul Central Vincentiu Babeș și Coriolan Brediceanu, el mărturisind că va sprijini partidul ori de câte ori va fi nevoie³⁹.

Cea mai veche formă a textului, cunoscută nouă, și care ni s-a păstrat din acești ani (1887-1889), o constituie conceptul-manuscris depus la Biblioteca Academiei Române în mapa purtând titlul „Manuscriptul Memorandului – proprietatea lui Traian Erdélyi-1894”⁴⁰. Examinând documentul, constatăm că de fapt el este format din cinci părți. La începutul manuscrisului este legat textul *Memorandului* oficial sub formă de broșură tipărit în 1892. Urmează apoi manuscrisul propriu-zic grupat în patru părți (f. 1-50; f. 51-94; f. 95-123; f. 124-133) a căror texte au fost scrise pe o jumătate de pagină de mai mulți caligrafi sau tineri practicanți (rămași anonimi) din Cancelaria avocațească a lui Iuliu Coroianu de la Cluj. Conceptul-manuscris cuprinde un material documentar istoric și juridic, citând fapte, acte și legi din secolul al IX-lea de la venirea ungarilor în Transilvania și până la anul 1892. Înșiruirea enunțiativă a faptelor din perioada tratată, confirmă competența autorului sau a autorilor, pe lângă textul de bază regăsindu-se și adnotările lui Iuliu Coroianu (în limba română și maghiară), Vasile Lucaciu, A. Poppu⁴¹, Cassiu Maniu⁴² și a unor necunoscuți⁴³. De la această primă formă a *Memorandului* (dacă este adevărată), este posibil să fi existat și alte ciorne-

³⁹ A. Caciora, N. Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol. I, Arad, 1978, p. 170; T. Pavel, *Op. cit.*, p. 98-100; Arhivele Naționale București, *fond I. Rațiu*, dosar nr. 28 și 54-55/1890.

⁴⁰ B.A.R., București, mss. rom. 5664.

⁴¹ Avocatul clujean Alesiu Pop singurul care-și consemnează numele pe textul conceptului-manuscris (B.A.R., București, mss. rom. 5664, f. 109, 112, 122).

⁴² Nepotul de soră al lui Iuliu Coroianu (B.A.R., București, mss. rom. 5664, f. 126-129).

⁴³ B.A.R., București, mss. rom. 5664.

manuscris cu intervențiile membrilor Comitetului Central în cadrul dezbaterilor individuale sau colective asupra documentului.

La 19 februarie st. n. 1890 la Cluj, se întrunește într-o altă ședință Comitetul Central, având ca scop „întregirea” comitetului și problema definitivării *Memorandului* („a se satori definitiv și memorialul cu a cărui elaborare ne-a însărcinat conferința din urmă a alegătorilor români”). Discuțiile purtate aici au dat câștig de cauză grupării memorandiste în contra voinței lui Aurel Mureșianu și a lui Coriolan Brediceanu care au încercat să zădărnicească (obstrucționeze) înaintarea *Memorandului*. Comitetul Central s-a pronunțat: „pentru așternerea memorandului acum. Textul (50 coli de hârtie scrisă!) este satorit, și are să se puriseze și traducă în limba germană până la 30 martie a.c., la care zi comitetul se întrunește în ședință la Pesta, pentru a-l subscrie și a stabili modalitatea așternerei, eventual a-l și așterne”⁴⁴.

Până atunci, proiectul de Memorand la care text au intervenit Ioan Rațiu, George Pop de Băsești și Aurel Mureșianu tocmai la această ședință (așteptându-se și intervenția lui Vincentiu Babeș în sensul revizuirii textului, acum absent), rămânea la Iuliu Coroianu, care urma să-l pună la dispoziția fiecărui membru din comitet pentru a-l studia și să-și facă eventuale propuneri. Fondurile bănești de compunere a *Memorandului*, copierea, tipărirea lui și alte acțiuni urmau a se stabili la propunerea lui Iuliu Coroianu. El se „plângea” de altfel aici că timp de 7 luni a jertfit pentru cauza *Memorandului* și că a avut o pagubă la Cancelaria lui de avocat în sumă de 3000 florini, la care se adăuga și activitatea de apărător în procesul lui Vasile Lucaciu, pentru care a stat 28 de zile la Budapesta⁴⁵.

⁴⁴ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 126-129; *Scrisori către Ioan Bianu. Documente literare*, vol. IV, București, 1978, p. 364, 367.

⁴⁵ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 130-133. Pe Iuliu Coroianu îl vom regăsi de altfel și în acțiunea de colectare de fonduri pentru activitatea Partidului Național Român (memorand, imobil, presă, procese etc.) împreună cu dr. Ioan Rațiu (vezi T. Pavel, *Op. cit.*, p. 132, 135-137, 140-143; Arhivele Naționale București, *fond I. Rațiu*, dosar nr. 332/1890).

După întrunirea de la Cluj, Iuliu Coroianu îl anunță pe Vincențiu Babeș că va sosi la Budapesta în 10/22 februarie 1890 „ca să convenim” asupra textului Memorandului și „să facem ceva să se deslușească mințile, și să calmeze inimile oamenilor”, călătorie ce o face și în luna martie, de unde îl anunță pe dr. Ioan Rațiu că ședința preconizată pentru 30 martie 1890 nu va putea avea loc, Al. Mocioni și V. Babeș fiind plecați de acasă. În înțelegere, „cu dl. referinte al Memorialului” dr. Rațiu amână ședința Comitetului Central pentru 8 aprilie st. n. 1890 care să aibă loc tot de la Budapesta, dar cu toate acestea ea n-a adus rezultatul scontat, discutarea, subscrierea și înaintarea imediată a *Memorandului*⁴⁶.

Conștiența de riscul ce-l prezenta amânarea acestei acțiuni și frământați de justificate îndoieli privind propriile lor forțe, gruparea memorandistă intensifică legăturile cu oamenii politici din București, considerați de pe acum „statul major” al întregii mișcări. Cu prilejul „vizitei” la București, de la sfârșitul lunii mai 1890, Iuliu Coroianu (însoțit de Vasile Lucaciu)⁴⁷ va duce și textul *Memorandului*, pe care, după mărturisirea lui (Coroianu), urma să-l prezinte frunțașilor politici de acolo, printre care Mihail Kogălniceanu, Dimitrie A. Sturza, Ion C. Brătianu, precum și regelui Carol I, la care se adaugă (la indicația lui Eugen Brote), Ioan Bianu și Ioan Slavici – cei doi ardeleni care în înțelegerea cu guvernanții de la București au transmis sugestiile lor, așa cum reiese din documentele cercetate.

Faptul câștigă o semnificație deosebită, punând în lumină intenția de sincronizare a acțiunilor din Transilvania și România,

⁴⁶ T. Pavel, *Op. cit.*, p. 138; *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 78-79; G. Cipăianu, *op. cit.*, p. 67-68.

⁴⁷ Numiți de Aurel Mureșianu „frații siamezi”, „frați dioscuri”, „frați de cruce cu Slavici-Brote” sau „cei doi matadori ai campaniei” tribuniste și ai acțiuni memorandiste „vanitoși cum erau, se găseau iarăși în elementul lor” („Gazeta Transilvaniei”, 1902, nr. 75, 95, 152). Din corespondența lui Ioan Slavici către Ioan Bianu, se pare că Iuliu Coroianu și Vasile Lucaciu au preconizat să plece la București și la începutul anului 1889 (vezi *Scrisori către Ioan Bianu. Documente literare*, vol. IV, București, 1978, p. 317).

părerile acestora trăgând greu în cumpănă la redactarea finală a documentului. De altfel, la consemnarea unuia din cei trei fruntași politici (Mihail Kogălniceanu, Ion C. Brătianu sau Dimitrie A. Sturdza), Ioan Bianu transmite la 23 decembrie 1890/4 ianuarie 1891 conducătorilor mișcării memorandiste, sugestiile cu privire la conținutul actului: „Am vorbit cu bătrânul despre plimbarea la Hofburg. Este cu totul de părerea noastră: da, da! Numai cu scrisoare cu rost nu cu cazanie: să se lase pentru alte treburi „Unio trium nationum” și „Tripartitul lui Verböczy” și altele de acel calibru. Să fie vorbă scurtă despre nepotrivirea între starea *de drept și cea de fapt* de astăzi; apoi despre viitor”⁴⁸.

Politicienii români, la curent cu situația politică din Europa și mai ales din Imperiul habsburgic, considerau însă că „acum” momentul nu ar fi prielnic a se putea face ispravă cu hârtia cea mare”. Această sugestie, completată, desigur, cu cele primite personal de Iuliu Coroianu în urma călătoriei sale în România, contribuie totuși la o urgentare a lucrurilor. În înțelegere cu Iuliu Coroianu, Ioan Rațiu fixează (trimițând și convocatoare) ca proxima ședință a Comitetului Central referitoare la „subscrierea și subșternerea memorialului, care, după părerea mea, fără periclitarea cauzei noastre naționale, nu se mai pot amâna”, să aibă loc la Cluj în 8 iunie st. n. 1890. Tot cu această ocazie urma a se stabili și modalitățile acțiunii „care după subșternerea memorialului trebe să urmeze imediat”⁴⁹.

După o informație târzie din 13/25 ianuarie 1895 a lui Vincentiu Babeș reiese că ședința Comitetului Central din 8-9 iunie 1890 de la Cluj a discutat într-adevăr decizia asupra *Memorandului*, timpul și modul prezentării lui la Coroană. Iuliu Coroianu și Vasile Lucaciu sprijiniți de George Pop de Băsești vor pleda încă de la început cu insistență ca *Memorandul* așa cum e, fără de nici o întârziere să se prezinte împăratului la Viena în mod solemn printr-o delegație destul de numeroasă ca să bată la

⁴⁸ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 133-136, 149.

⁴⁹ *Idem*, p. 137-141.

ochi și să nu poată fi ignorată de jurnalistică sau de Coroană și nici să nu fie împiedicată în calea ei de guvernul maghiar. Alți trei membrii (probabil V. Babeș, C. Brediceanu și A. Mureșianu) opinau că textul *Memorandului* deși fusese redactat la Budapesta în 8 aprilie 1890, nu este destul de complet și nici stabilit definitiv deoarece un vot formal asupra cuprinsului lui nu se făcuse din partea Comitetului Central. În consecință, ei cereau ca textul *Memorandului* să fie completat și după aceea să se vorbească de modul și timpul prezentării sale. Vincențiu Babeș considera în plus că nu avea importanță decisivă cum va fi sau nu va fi stilizat *Memorandul*, ci decisive vor fi împrejurările sau momentul prielnic („oportunitatea politică”) al prezentării documentului. Prezentarea *Memorandului* acum, când împăratul stă constant sub influența Budapestei, nu ne-ar face nici un bine, ci din contră ne-ar agrava situația provocând răzbunarea puternicilor zilei și luarea altor măsuri punitive, conchidea Vincențiu Babeș. În final, voturile fiind împărțite, a rămas ca președintele, dr. Ioan Rațiu să decidă. Rezumând motivele pro și contra, a recunoscut că ele sunt deopotrivă de grave și că nu-și poate lua răspunderea asupra uneia dintre cele două păreri și a urmărilor sale. Din considerațiuni că afacerea cu *Memorandul* de ani de zile agită și neliniștește spiritele românilor transilvăneni și ea trebuie să dispară odată de pe ordinea de zi a partidului, dr. Rațiu crede totuși a fi mai util cauzei române ca el să fie dus la Viena fără întârziere⁵⁰. Pentru aceasta însă, deși la 11-12 septembrie 1890 la Cluj a mai avut loc încă o ședință a Comitetului Central, convocată de dr. Ioan Rațiu și semnată alături de el și de Iuliu Coroianu ca membru în comitet, președintele partidului va amâna executarea până la Conferința națională din 27-28 octombrie st. n. 1890⁵¹.

⁵⁰ Arhivele Naționale Cluj-Napoca, *fond. V. Babeș*, pachetul VI, nr. 62.

⁵¹ B.A.R. București, mss. rom. 989, f. 402; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 142-143; T. Pavel, *Op. cit.*, p. 139-140; *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 209; „Tribuna”, 1890, nr. 219.

Atitudinea fermă adoptată de memorandiști la ședințele Comitetului Central din acești ani (1889-1890), impune grupării Babeș-Mocioni o atitudine mai conciliantă. În acest sens, Vincențiu Babeș propune prin Eugen Brote (la sfârșitul lunii iunie 1890) alcătuirea unui „memorand țapăn, care să nu se aștearnă Coroanei, ci să se publice cu motivarea pentru ce nu se așterne Coroanei”⁵².

Iuliu Coroianu mai intransigent și convins că trebuie să-și facă datoria față de „neamul nostru, care este doritor a vedea și ști ce s-a făcut și cum stăm”, îl îndeamnă pe dr. Rațiu la 10 octombrie 1890 să acționeze cu fermitate: „Eu sunt de părere că a sisit supremul timp spre a pune cauza [*Memorandului*] la votul general [al Conferinței naționale], și aceasta cu atât mai vârtos că Comitetul, tot din motivul ținutei alor doi oameni, de ani de zile n-a mai putut esecuta principalul lucru care i-a fost concrezut”. În același sens i-a îndemnat pe George Pop de Băsești și pe aderenții partidului din Gherla, Dej, Bistrița, Năsăud, Abrud și de pe Someș⁵³.

Președintele partidului dr. Ioan Rațiu, deschide Conferința națională din 27 octombrie st. n. 1890 cu următoarea informare: „Conferința generală din 1887 ne-a însărcinat cu elaborarea unui memorial, care să cuprindă în sine toate gravaminele poporului român, și cu subșternerea lui la preainaltul Tron, arătând totodată și cauzele, cari ne-au silit și ne silesc încă a observa față de legislațiunea țării pasivitatea decretată. Din raportul comitetului d-voastră veți vedea motivele, cari ne-au reținut până astăzi în a satisface acestei însărcinări”⁵⁴.

Raportul prezentat de Vasile Lucaciu precizează că: „Memorialul prevăzut în punctul 4 al rezoluției conferinței generale a partidului național român este redactat, conform instrucțiunilor precizate în punctul amintit, și a fost revăzut, cenzurat în mai multe ședințe ale comitetului, astfel, că textul statorit al acelu

⁵² Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 141.

⁵³ T. Pavel, *Op. cit.*, p. 141-143.

⁵⁴ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 401-402.

memorial, prin ajutorul domnului Iuliu Coroianu, este pus astăzi la dispoziția onoratei conferențe în ce privește procederea ulterioară în cauza memorialului”⁵⁵. În concluzie, pentru că interesele naționale ale românilor se aflau într-o situație gravă care cereau folosirea unor mijloace cu mult mai eficiente pentru apărarea lor, Comitetul Central nu s-a angajat la această luptă mai intensivă fără a „cere sfatul, încuviințarea și solemna promisiune de o conlucrare rezolută.” Comitetul Central „n-a mai simțit necesitatea, nici oportunitatea, de a urma conform însărcinării primite de la conferința din 1887 în privința subșternerii memorialului la locul destinațiunii sale, fără ca să ne ceară sfatul și dispozițiunile ulterioare în cauza aceasta”⁵⁶.

Raportul Comisiei de 30 (din care făcea parte și Iuliu Coroianu) prezentat conferinței în 28 octombrie st. n. 1890 de Vincențiu Babeș, aduce și el la cunoștința celor de față: „că acest memorandum este compus, revăzut, transformat astfel, încât acum poate fi privit ca stabilit definitiv. Dar fiind gata, comitetul s-a întrebat, dacă în fața celor ce se petrec pe fiecare zi este consult, ca fără privire la împrejurări, acel memorial să fie prezentat înaltului Tron? Și aici s-a născut îndoiala, pentru că s-a văzut cu alte ocazii, cum plânsorile, cari nu au fost sprijinite de factorii puternici, nu au fost luate în considerațiune. Și astfel comitetul a crezut, că prin prezentarea memorandumului, în loc să se ușureze lucrul, s-ar îngreuna situațiunea, căci memorandumul fiind privit ca un fel de denunțare la Tron a faptelor înaltului ministeriu, nu va contribui a îmblânzii pe aceia, în contra cărora se ridică plânsoarea. Avându-le acestea în vedere, comitetul a stat locului și a crezut, că va fi bine să ceară sfatul adunării generale în această privință. După combinarea tuturor împrejurărilor, comisiunea a ajuns la părerea, că dispozițiunile în privința memoriului hotărât la 1887 să rămână, dar să se ceară de la adunare aprobarea

⁵⁵ *Idem*, p. 406; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 237 din 21 octombrie/2 noiembrie 1890.

⁵⁶ T.V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 411.

neprezentării memorandumului la Maiestatea Sa, încercându-se mai nainte a lumina opiniunea publică, a câștiga sprijinul bărbaților patrioți buni, cari știu să cuprindă interesele patriei din punct de vedere mai înalt decât din punct de vedere mărginit al interesului de rasă, a pregăti astfel calea și apoi numai după lămurirea opiniunii publice și după modificarea spiritului amărât în contra poporului român să se procedeze la subșternere!⁵⁷

Pentru ca să nu-i irităm și mai mult pe domnii de la putere, continuă Vinčențiu Babeș, solicită să nu se meargă „cu plânsori asupra lor la timp nepotrivit”, susținând în primul rând publicarea *Memorandumului* pentru luminarea opiniei publice asupra stării și a pretențiilor noastre, el urmând a fi înaintat împăratului la timpul oportun⁵⁸.

În final, Conferința generală a Partidului Național Român decide la punctul IV: aprobând „motivele pentru care Comitetul nu a aflat până acum de oportun a subșterne memorandumul la înaltul Tron. Totodată, cu considerare la situațiunea ce s-a agravat, conferința generală întregește Comitetul Central la numărul de 25 membri, și-l însărcinează pe acest comitet cu publicarea unui memorandum politic, care să cuprindă toate gravaminele poporului român, iar aducerea gravaminelor la cunoștința prea Înaltului loc s-o facă când va fi de lipsă”⁵⁹.

Gruparea memorandistă la care s-au aliat și tribuniștii, aprecia că în situația existentă în politica internă a Austro-Ungariei, românii nu se puteau aștepta la nici o schimbare din partea guvernului de la Budapesta, iar prezentarea imediată a *Memorandumului* Curții de la Viena se impune cu necesitate. Gruparea moderată coordonată de Vinčențiu Babeș și Alexandru Mocioni se pronunța totuși împotriva începerii acțiunii memorandiste. Expunând raportul Comisiei de 30, Babeș va încerca să

⁵⁷ *Idem*, p. 415; „Tribuna”, 1890, nr. 235, 237-239.

⁵⁸ T.V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 417-418; G. Cipăianu, *Op. cit.*, p. 69.

⁵⁹ T.V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 418; *De la Pronunțiament la Memorand. 1868-1892*, București, 1993, p. 358.

convingă participarea la Conferința națională că numai o pregătire temeinică a terenului pentru înmânarea *Memorandului* putea să garanteze atingerea obiectivului propus.

Conferința națională a acceptat până la urmă soluția propusă de gruparea moderată, ca textul *Memorandului* redactat deja de Iuliu Coroianu, să fie în principiu publicat, iar momentul înaintării sale lui Franz Iosif să fie decis ulterior. Era o concesie a aripii radicale a politicienilor transilvăneni, după cum și includerea mai multor moderați în Comitetul Central și alegerea lui Vincențiu Babeș ca președinte al partidului, însemna un compromis necesar de a se prezenta solidari în fața ofensivei guvernamentale. Publicarea *Memorandului*, o propunere mai veche a lui Vincențiu Babeș, avea drept scop în opinia moderaților lămurirea opiniei publice europene asupra problemei naționale din monarhie și atragerea de partea cauzei române a unor oameni politici influenți, care dezaprobau orientarea politică a cercurilor guvernamentale budapestane. Deși dominată de atmosfera de compromis dintre cele două grupări privind problema *Memorandului*, Conferința are meritul de a fi demonstrat necesitatea acțiunii în general, înregimentând în rândurile acestei acțiuni și mișcări pe toți fruntașii politici⁶⁰.

George Pop de Băsești, reținut de anumite „afaceri economice” și neputând participa la ședințele Comitetului Central de după Conferința partidului, îi comunica la 7 ianuarie 1891 lui Vincențiu Babeș că deși nu cunoaște conținutul memorialului studentesc din București, considera că el „nu va conține toate gravaminele noastre așa de amplu, pe cum am dori noi să fie date în judecata Europei”. Este de părere, „deci după ce noi avem un memorial gata, elaborat prin conmembrul Coroianu cu multă diligență, zel și prudență, care noi cei bătrâni l-am fost și revăzut, ... la acest memorial de-l primim, și pentru a-l mai revedea, să se exmită una comisiune de 3 sau 5 – cari apoi, nu cum s-a întâmplat în trecut – ad calendas graecas, ci în răstimp de 8, mult 15 zile să-l

⁶⁰ E. Brote, *Op. cit.*, p. 138.

revadă, să-l redacteze definitiv și tot comisiunea asta să fie plenipotențată să facă toate pentru a-l putea da publicității”⁶¹.

Doctorul Ioan Rațiu regretând că nici Vincențiu Babeș nu va fi prezent la ședința din 9-10 ianuarie de la Cluj, îi comunica la 8 ianuarie 1891 din Turda că: „În privința Memorandului cunoașteți părerea mea mai de mult; sunt pe deplin convins despre necesitatea publicării lui și dacă s-ar putea în 8 zile, ca să se întâlnească în presa europeană cu Memorandul studenților de peste munți. Subșternerea memorialului la Coroană încă acu o aflu [ne]oportună. E mai bine după modesta mea părere să lăsăm pe turcii noștri încurcați, ca să nu cunoască ei pe deplin scopul nostru final și aceasta cu atât mai vârtos, deoarece mișcarea de peste Carpați a produs în ei o frică foarte mare și ar fi mare greșeală din partea noastră, dacă chiar acum am alerga cu pălăria în mână și ne-am ruga prea umilit să ne arunce despoții și nouă câte o sfărâmătură de drept politic!”⁶² Ioan Rațiu spera că lupta românilor transilvăneni, combinată cu mișcarea începută în România și prin publicarea în presa europeană a *Memorandului* și a *Memorialului* studenților bucureșteni vor aduce rezultate favorabile mișcării naționale și că memorandumul destinat a se înainta Coroanei va și el necesar, Comitetul Central trebuind să-l aibă gata pregătit⁶³.

Făcând uz de opiniile celor doi și de rezoluția Conferinței naționale din octombrie 1890, Vincențiu Babeș, prezent totuși la Cluj, reușește să obțină la ședința Comitetului Central din 9-10 ianuarie 1891, cu majoritate de voturi ca „memoriul dlui Coroianu să se prepare pentru publicare”; în prealabil Vincențiu Babeș împreună cu Iuliu Coroianu îl vor „prepara, apoi autografa și trimite fiecărui membru pentru studiere pân la prosima dunare plină”⁶⁴.

⁶¹ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 150-152.

⁶² V. Șchiopu, *Contribuții documentare la istoria Memorandului (Din Corespondența lui Ioan Rațiu cu Vincențiu Babeș)*, în „Ziridava”, VII (1977), p. 303-304.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 154-155.

După ședința din 9-10 ianuarie 1891, Vincențiu Babeș recunoaște lui George Pop de Băsești (la 3/15 ianuarie) că au avut loc trei ședințe ale Comitetului Central în care s-a discutat în primul rând problema oportunității *Memorandului* către împărat. În aceste ședințe, Eugen Brote, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu au staruit morțiș pentru ducerea (înaintarea) *Memorandului* acum, ei considerând că e „mai urgentă și necesară subșternerea unui memorandum la Coroană, decât publicarea decretată prin Conferință”⁶⁵.

Ațiunea se tergiversează din nou, pentru că Vincențiu Babeș deși știa că *Memorandul* era gata, militează acum pentru completarea lui și apoi pentru publicare. Doctorul Rațiu adresându-se din nou lui Vincențiu Babeș la 3 aprilie 1891, consideră că este „timpul suprem și oportun a publica acel memorial, ca publicul strein să vadă și să audă chiar de la noi plângerile noastre” solicitându-i acestuia ca „în coînțelegere cu fratele Coroianu” să se apuce de lucru în timpul cel mai scurt⁶⁶.

Deși are loc o altă ședință a Comitetului Central în 17-18 mai, unde Vincențiu Babeș raportase ca președinte că primise manuscrisul proiectului lui Iuliu Coroianu, textul nu fusese încă multiplicat și nici publicat. Motivarea lui Babeș era că se așteptase publicarea *Replicii* și că în funcție de conținutul ei se urmărea „a se tipări apoi un Memorand, pur politic și scurt”. Vasile Lucaciu propune și el să se decidă tipărirea „fără amânare” și înaintarea către împărat a *Memorandului*. În urma dezbaterilor de aici s-a hotărât ca textul să fie pregătit astfel ca la sfârșitul lunii septembrie 1891 el să fie prezentat Comitetului Central pentru aprobare, iar publicarea lui (după stilizarea lui V. Babeș) să se facă în cursul lunii octombrie⁶⁷.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Arhivele Naționale Cluj-Napoca, *fond V. Babeș*, pachetul I, doc. nr. 90.

⁶⁷ „Societatea de mâine”, nr. 10 din octombrie 1935, p. 136; G. Cipăianu, *Op. cit.*, p. 70.

La 14 iulie 1891 Ioan Rațiu revine în problema *Memorandului*, rugându-l pe Vincențiu Babeș să se întâlnească cu Iuliu Coroianu pentru a revedea textul, care cu s-au fără modificări și adausuri, să fie tipărit, multiplicat și împărțit membrilor din comitet pentru a fi revizuit și de ei. În finalul scrisorii, Ioan Rațiu sugerează lui Babeș că totuși „ar fi mai bine să-l tipăriți așa cum e compus de dl. Coroianu și să lăsați toată revisiunea în grija comitetului”⁶⁸.

Ținând seama de propunerea dr. Rațiu, Vincențiu Babeș a dat dispoziție ca biroul Comitetului Central să ceară de la Iuliu Coroianu *Memorandul* modificat sau nemodificat „cu toate datele ce i-am mai fost trimisă eu” (V. Babeș) și după ce va căpăta o „ținută demnă”, să fie dat la tipar, multiplicat și împărțit membrilor din comitet pentru a-l studia, „ca la proxima adunare să-și poată aduce fiecarele observațiunile”. Acțiunea era planificată să se termine până la 20 august 1891, Vincențiu Babeș angajând la Budapesta un tânăr pentru această realizare, dar răspunsul lui Iuliu Coroianu nu va sosi până la 31 august st. n. 1891 până când el se angajase să trimită prezidiului proiectul de memorandum „pentru a fi înmulțit și împărțit între membrii spre studiere”. Ședința Comitetului Central din 24-25 octombrie 1891 nu găsește astfel tipărit conceptul *Memorandului* redactat de Iuliu Coroianu, chiar din vina referentului care nu s-a grăbit să expedieze manuscrisul la solicitarea lui Babeș, ci vine personal cu el acum și-l „pune pe masa comitetului”⁶⁹.

Doctorul Ioan Rațiu pune în discuție chestiunea de oportunitate a prezentării *Memorandului* la Coroană. După o dezbatere lungă și serioasă propunerea dr. Rațiu de a subșterne imediat un memorandum la Tron, nu se primește și se declară momentul de față nepotrivit pentru un asemenea pas. Respectiva ședință a Comitetului Central luând în dezbatere pregătirea textelor memorialelor precizate în concluzele Conferinței naționale din octom-

⁶⁸ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 160-161, 165.

⁶⁹ *Idem*, p. 167-168, 182-183; *De la Pronunțiament la Memorandum. 1868-1892*, București, 1993, p. 394-395.

brie 1890, decide: „Proiectul de memorial pentru informarea publicului [„elaboratul d-lui Coroianu, care e predat biroului”]⁷⁰ să se tipărească și autografeze, să se comunice cu membrii comitetului spre studiere, pentru ca să se poată stabili definitiv în ședința proximă de la începutul anului 1892 și, apoi să [se] dea imediat publicității”⁷¹. De asemenea, se decide: „să se pregătească paralel un memorial mai scurt, pur politic, pentru Coroană, astfel, ca până la Conferința generală, ce se va ține în primăvara viitoare, să se poată prezenta acestei conferințe, care va avea să fixeze timpul susținerii la Tron. Cu compunerea acestui memoriu pur politic se însărcinează domnul dr. Aurel Mureșianu, având a se îngriji prezidiul, ca și acest text să se comunice imediat membrilor din comitet”⁷².

Ideea realizării memorandelor paralele, idee care de fapt o lansase încă în mai 1881 Iuliu Coroianu și sub altă formă Vincențiu Babeș (în 1884 și 1890), devine un fapt real. Ca urmare a acestei hotărâri, textul lui Iuliu Coroianu va fi tipărit și multiplicat la Sibiu în cursul lunilor noiembrie-decembrie 1891, sub directa sprijinire a lui Corneliu Diaconovici, unul din secretarii Comitetului Central. Astfel, la data de 16 decembrie 1891, conceptul-tipărit a fost distribuit (expediat) tuturor membrilor din Comitetul Central, ca să-l studieze și să facă observații în scopul definitivării lui⁷³.

Confruntând conceptul-manuscris cunoscut, deși exista certitudinea că ar fi putut fi și altele, similare, cu conceptul-tipărit (43 de file cu text tipărit pe o jumătate de pagină), din care am descoperit până în prezent două exemplare: unul aflat la

⁷⁰ După informația lui „Magyar Hirlap”, textul de memorand al lui Iuliu Coroianu conținea 44 de coli (vezi „Tribuna”, nr. 239 din 26 octombrie/7 noiembrie 1891).

⁷¹ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 171, 173; *De la Pronunțiament la Memorand. 1868-1892*, București, 1993, p. 395; „Tribuna”, nr. 239 din 26 octombrie/7 noiembrie 1891.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 182-183, 186-188.

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca⁷⁴ și al doilea la Biblioteca Academiei Române din București⁷⁵, reiese limpede că acestui concept-tipărit i s-au adus substanțiale modificări față de manuscris, atât în ceea ce privește stilul cât și conținutul și structura ca rod al unei munci de redactare fixată în timp pe parcursul anilor 1889-1891.

Exemplarul tipărit conține pasaje întregi care nu figurează în textul de bază sau adnotările conceptului-manuscris. El este alcătuit în maniera vechilor petiții adresate Curții din Viena, invocându-se des loialitatea față de patria comună [„popor devotat”] și tonul elogiativ la adresa împăratului. O substanțială parte introductivă se ocupă de trecutul istoric al românilor din Transilvania, pe care-l invocă ca prim argument în legitimarea doleanțelor. Sunt înfățișate principalele momente istorice care au ocazionat românilor puțința de a se afirma ca națiune liberă, încheată de veacuri prin limbă, port, datini. Amintirea Revoluției de la 1848 prilejuiește autorilor o aluzie transparentă la ingratitudea Curții vieneze față de români. Era constituțională inaugurată prin Diploma din 1860, dietele de la Sibiu (1863-1864) și Cluj (1865), hotărârile lor și mai ales semnificația acestora, sunt analizate pe larg în comparație cu ceea ce a devenit statul pentru români după decretarea „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria și introducerea sistemului dualist. Uniunea și realizarea ei în forma văzută de autorii *Memorandului* este desconsiderarea tuturor drepturilor și legilor fundamentale ale vieții acestui principat și o desconsiderare totală a elementului românesc.

Sprijit tacit de Tron, sistemul dualist s-a înăspriț prin legi anacronice, prin încălcarea arbitrară a celor cu caracter drept, democratic și liberal, nemulțumind masele majoritare. Rând pe rând, invocându-se diverse exemple sunt analizate într-un spirit juridic de înaltă ținută, principalele legi promulgate după 1867, evidențiindu-se anacronismul și conținutul lor oligarhic.

⁷⁴ B.C.U. Cluj-Napoca, *fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1, Documente deosebite nr. 1.

⁷⁵ B.A.R. București, *Arh. V. Braniște*, I, fond politice-publice, Imp. 1.

Sub impulsul evenimentelor trăite, în redactarea actului se înregistrează, pe parcurs o oarecare radicalizare, o înăsprire a expresiei, creându-se în final „o revisuire riguroasă a legilor uniunii principatului Transilvaniei”, precum și a celor de după 1867 pentru „reorganizarea fundamentală a sistemului din regatul Ungaria, prin care să fie asigurate drepturile și pretensiunile drepte și echitabile a națiunilor conlocuitoare și compunătoare de stat”⁷⁶.

Faptul că referirile din conținut (tratarea mai ales a perioadei 1866-1868) sunt raportate la prezent prin cifre neidentice (19, 20, 21, 22 și 25 de ani), dovedește, că conceptul-tipărit este rodul unei munci de redactare întinsă pe parcursul anilor 1887-1891 și fiind un instrument de lucru, referirile cronologice nu au mai fost uniformizate înainte ca ciorna-manuscris să fie înaintată la tipar.

Deși textul pregătit de Iuliu Coroianu, după cum se precizează în documentele Comitetului Central din 24-25 octombrie 1891 trebuia să fie destinat publicității, lectura conceptului-tipărit impune constatarea că autorul sau autorii au avut în vedere în primul rând persoana împăratului, de la care, în urma acestei acțiuni, puteau aștepta îndreptarea stărilor din Transilvania. Conceptul-tipărit oglindește de fapt orientarea grupării memorandiste care de la începutul acțiunii hotărâse să ducă acest *Memorand* în primul rând împăratului, ulterior apărând și varianta de a fi dat publicității.

Această adresare a documentului către împărat, denotă ruptura definitivă ce se va produce în toamna anului 1891 a grupării memorandiste de cea a grupării Vincențiu Babeș-Alexandru Mocioni, când lumea politică din Transilvania și România își dădea seama că era timpul oportun de înaintare a *Memorandului* la Coroană^{76a}.

⁷⁶ B.C.U. Cluj-Napoca, *fond Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar 247/1, Documente deosebite nr. 1, p. 42-43.

^{76a} „Tribuna”, 1891, nr. 187-189, 195, 197, 200, 214; I. Georgescu, *George Pop de Băsești. Șaizeci de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*. Oradea, 1935, p. 68.

Campania de izolare a grupării V. Babeș-Al. Mocioni din fruntea partidului deși se manifestase încă înainte de Conferința națională din 1890, ea se va declanșa cu mai multă tărie în vara anului 1891, promovată de publiciștii din jurul „Tribunei” de la Sibiu (Septimiu Albini, I. Russu-Șirianu, G. Bogdan-Duică, Ioan Slavici etc.), din o bună parte a presei bucureștene („Românul”, „Gazeta nouă”, „Timpul”, „La Liberté Roumaine” etc.) și a secțiilor *Ligii culturale*^{76b}. Făcând în vara anului 1891 câteva călătorii la București, unde, fără aprobarea Comitetului Central, Vincențiu Babeș, pune în discuția fruntașilor politici din România „timpul oportun” pentru așternerea *Memorandului* la Tron, acestea publicate și de presă, compromite activitatea președintelui Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria. De altfel, într-o scrisoare din 1 august st. n. 1891 către George Pop de Băsești, Vincențiu Babeș declară în final ca urmare a discuțiilor și explicațiilor lui, avute la întrunirea Comitetului *Legii culturale* în casele lui N. Barbu (prezenți: I. Bogdan, I. Bianu, Gr. T. Brătianu, I. Nenițescu, I. Coroianu, I. Slavici, A. Mureșianu, V. Lucaciu, S. Albini, I. Russu-Șirianu, V. Maniu etc.), că Lucaciu și Coroianu „au ațâțat lumea în capul meu, adecă *al nostru!*”^{76c}

Bucurându-se de sprijinul lui Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu și a altor lideri ai mișcării memorandiste, curentul novator tribunist va combate cu hotărâre tendințele de amânare a înaintării *Memorandului* la Tron preconizată de Vincențiu Babeș, obligându-l în cele din urmă să se retragă din fruntea partidului și de pe scena vieții politice^{76d}.

^{76b} Idem, 1891, nr. 160-163, 165, 168-169, 171-174; „Gazeta Transilvaniei”, 1891, nr. 171-172, 179-181, 186; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 56-61, 161-164; I. Moga, *Tribuniștii și mișcarea memorandistă*, în „Gând românesc”, 1934, nr. 5, p. 269-270.

^{76c} B.C.U. Cluj-Napoca, *Coresp. G. Pop de Băsești*, vol. I, f. 21; „Tribuna”, 1891, nr. 166-167, 170, 173-174; D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968, p. 381-382.

^{76d} I. Moga, *Aurel Mureșianu*, în „Țara Bârsei”, 1934, nr. 4, p. 295-298; S. Bocu, *Vincentie Babeș și vremea sa*, [Timișoara], 1934, p. 13-14.

Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892, conform raportului întocmit de Vasile Lucaciu, constată că *Memorandul* prezentat și la Conferința din octombrie 1890 a fost tipărit, multiplicat și distribuit membrilor Comitetului Central, pentru a fi studiat, ca apoi să-și facă observații în scopul definitivării lui, iar „Memorialul prelucrat de domnul dr. Aurel Mureșianu e prezentat comitetului”. Deși Aurel Mureșianu și-a onorat îndatorirea primită, ideea memorandelor paralele a fost temporar amânată, deoarece Conferința partidului, prin punctul 4 al rezoluției decide ca textul lui Iuliu Coroianu „să se prezenteze fără amânare” la Tron, iar consensul participanților la dezbaterile de la Sibiu hotărâseră ca gruparea memorandistă să pună în aplicare această rezoluție⁷⁷.

În vederea realizării acestei hotărâri, Eugen Brote, al doilea vicepreședinte al partidului în lipsa dr. Ioan Rațiu bolnav, fiind însărcinat, „a refera[t] în Comitet memoriul și așternerea lui” având încredințarea președintelui, se va strădui să convoace cât mai repede ședința Comitetului Central⁷⁸. Ea va avea loc de abia la 25-26 martie 1892 la Sibiu sub conducerea lui George Pop de Băsești, primul vicepreședinte al partidului.

La această ședință, conceptul-tipărit care era prea extins va cunoaște o „dezbateră specială” pentru reducerea textului la forma oficială cunoscută a *Memorandului*, deoarece nu se putea înainta împăratului „un act atât de mare”, ce ar fi fost „plicticos să-l citească”, Iuliu Coroianu precizând „că după o înțelegere ce s-a făcut cu biroul Comitetului, dsa și dl. dr. Vasile Lucaciu au fost însărcinați cu elaborarea proiectului de memoriu, pe care-l presentă și apoi îl citește”⁷⁹. Dezbateră specială are ca rezultat

⁷⁷ T.V. Păcățian, *Op. cit.*, 493-503; „Tribuna”, 1892, nr. 7-8, 10; I.P. P[app], *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, vol. I, Cluj, 1933, p. 9-10; A. Caciora, N. Roșuț, M. Timbuș, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol. II, Arad, 1980, p. 83-84.

⁷⁸ B.A.R. București, mss. Coresp. nr. 55532; Arhivele Naționale București, *fond I. Rațiu*, dosar nr. 104-105/1892.

⁷⁹ Ș. Polverejan, *Din istoricul Memorandului. Ședința Comitetului Central al Partidului Național Român din 25-26 martie 1892*, în „Acta Musei

stabilirea textului definitiv al *Memorandului* prin mai „multe modificări”, care după mărturisirile lui George Pop de Băsești și Daniil P. Barcianu au fost efectuate de I. Coroianu, V. Lucaciu, A.C. Popovici și membrii din Sibiu ai Comitetului după conceptul-tipărit⁸⁰, în urma căreia, „Comitetul își însușește memoriul și îl predă biroului ca să dispună redactarea lui finală în privința stilară prin membrii din Sibiu ai Comitetului împreună cu dl. Iuliu Coroianu”. Dezbaterile acestei întruniri hotărăsc ca *Memorandul* să fie redactat și tipărit în limbile română, germană și maghiară, „eventual în franțuzește și italienește” și să fie prezentat la Viena în decursul lunii mai 1892. Cu scopul de a sublinia caracterul de masă al acțiunii și a demonstra opiniei publice din țară și străinătate că actul a fost săvârșit de Comitetul Central în calitate de mandatar al întregului popor român din Transilvania și Ungaria, întrunirea din 25-26 martie 1892 hotărăște ca delegația aleasă să prezinte *Memorandul* la Viena și să fie reprezentate „în deputațiune, toate comitatele locuite de români” și, în special de cât mai mulți țărani⁸¹.

Vasile Lucaciu (ca și Iuliu Coroianu sau Septimiu Albin) va preciza la procesul memorandist din mai 1894, că la ședința Comitetului Central din 25-26 martie 1892 „numai enumerarea motivărilor și datelor referitoare la aceste cauze speciale s-a omis, însuși textul, însă, în partea sa esențială, nu a fost modificat”, el fiind întocmit la Conferința națională din octombrie 1890⁸².

Napocensis”, VI (1969), p. 335-345; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2205; I. Moga, *Mișcarea memorandistă*, în „Viața ilustrată”, 1934, nr. 5, p. 3; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 335; vol. II, Cluj, 1934, p. 158.

⁸⁰ Arhivele Naționale București, *fond I. Rațiu*, dosar nr. 50/1892. De altfel, într-o scrisoare din 13 februarie 1892 adresată președintelui Ioan Rațiu, Eugen Brote îi împărtășia ideea că „memoriul are să fie scurt” și că „în puncturile sale generale are să fie stabilit în tot cazul în ședința proximală” (T. Pavel, *Op. cit.*, p. 121-122).

⁸¹ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2205; R. Boilă, *La aniversarea de 50 ani de la Procesul Memorandului*, Sibiu, 1945, p. 8; E. Boșca-Mălin, *Memorandistul Gherasim Domide*, București, 1944, p. 14-16.

⁸² I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 187.

Ideea publicării *Memorandului* politic n-a fost însă abandonată complet de conducerea partidului. Într-o scrisoare către Eugen Brote de la începutul lunii martie 1892, dr. Ioan Rațiu îl roagă pe acesta ca împreună cu Nicolae Cristea și Vasile Lucaciu să revadă textul *Memorandului* destinat publicității. La ședința Comitetului Central din 25-26 martie 1892 acesta hotărăște a însărcina biroul partidului condus de Eugen Brote ca până la ședința viitoare să se vină în această direcție cu o propunere pozitivă⁸³. Din motive încă neelucidate textul lui Aurel Mureșianu a fost din nou abandonat, explicabil poate și prin faptul că el a votat la Conferința națională împotriva înaintării, acum, a *Memorandului* la Tron^{83a}. Eugen Brote și biroul sibian au considerat probabil că e mai bine a publica, după cum se știe, în același timp, tot textul lui Iuliu Coroianu ce urma a fi înaintat împăratului, renunțându-se astfel la ideea memorandumelor paralele.

În urma acestei ședințe din 25-26 martie 1892 „Tribuna” de la Sibiu – organ al Partidului Național Român va informa cititorii la 29 martie/10 aprilie 1892 că s-a „stabilit textul definitiv al memoriului ce este a se așterne la preafinaltul Tron în conformitate cu conlusul conferinței generale de la 20-21 ianuarie n.a.c.”⁸⁴, iar „prezentarea se va putea face cel mai târziu

⁸³ T. Pavel, *Op. cit.*, p. 123; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2205; E. Micu, „*Gazeta Transilvaniei și Memorandul*, în 130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania, Brașov, 1969, p. 164.

^{83a} Dintr-o informație a ziarului maghiar „Budapesti Hirlap” din 26 februarie 1892 rezultă că dr. Aurel Mureșianu deși avea proiectul de memorandum gata compus, n-a dorit să-l pună la dispoziția grupării memorandumiste majoritare în Comitetul Central al Partidului Național Român, iar textul *Memorandului* redactat de Iuliu Coroianu și Vasile Lucaciu (64 pagini scrise), nu era la această dată încă pregătit (definitivat) pentru a fi înaintat regelui (vezi „Tribuna”, nr. 38 din 16/28 februarie 1892).

⁸⁴ Același lucru îl va afirma și Ioan Russu-Șirianu în corespondența sa către Alexandru Beldiman (*Scrisori către Ioan Bianu. Documente literare*), vol. I, București, 1974, p. 88).

în decursul lunii mai a.c.”, cum se consemna și în circulara adresată, „aderenților partidului” la 3/15 mai 1892⁸⁵.

Din documentele cunoscute și publicate până astăzi n-au mai apărut date noi care ar putea contrazice geneza *Memorandului*. Totuși, a rămas neclarificată cum anume a evoluat din conceptul-tipărit forma oficială cunoscută a *Memorandului* și din condeiul căror autori, ca și contribuția individuală sau colectivă (dacă a existat) a Bucureștiului la definitivarea documentului, pentru că deși valoros, procesul-verbal al ședinței Comitetului Central din 25-26 martie 1892, prin formulările lapidare ale secretarului ședinței (Septimiu Albini), nu ne edifică pe deplin asupra a ceea ce a urmat.

Călătoriile frunțașilor români în decursul anilor 1887-1892 în România, pot fi considerate noi prilejuri (poate decisive) de a discuta nemijlocit cu personalitățile politice din București problema îmbunătățirii și definitivării textului. Convorbirile lui Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu cu regele Carol I al României, rămân grăitoare pentru elucidarea relațiilor dintre memorandiști și suveranul românilor care va lua la cunoștință conținutul *Memorandului* în urma expunerii lui Coroianu (6 mai 1892), Carol exprimându-și satisfacția față de evoluția mișcării⁸⁶.

Corespondența din această perioadă a lui Vasile Lucaciu către Eugen Brote (Cluj, 28 martie 1892), ne va aduce însă confirmarea necesară că cine și cum și-a adus contribuția din țară la redactarea definitivă a *Memorandului*. Din conținutul scrisorii rezultă clar că textul *Memorandului* a fost definitiv stabilit la ședința Comitetului Central din 25-26 martie 1892, confirmând astfel și conținutul procesului-verbal de la această întrunire, dar și mărturisirile lui Ionaș Grădișteanu din 1929. Acesta va declara în cadrul unui interviu: „Comitetul național a găsit cu cale să delege

⁸⁵ „Tribuna”, nr. 73 din 29 martie/10 aprilie 1892; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 201-203.

⁸⁶ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 197-200; T. Mihali, *Amintiri politice despre Unire*, în „Generația Unirii”, I (1929), nr. 3, p. 1-4.

pe dr-ul Rațiu, dr. Coroianu și dr. Lucaciu, să pleca la București, spre a se consulta și a redacta în același timp cu factorii responsabili ai regatului, ceorna de memoriu ce urma să fie predat împăratului la Viena”⁸⁷.

Ca urmare a unei înțelegeri anterioare (dintre Lucaciu, Brote și Coroianu), Vasile Lucaciu îi solicită lui Eugen Brote să-i expedieze textul *Memorandului* pentru ca Iuliu Coroianu să-l transcrie în urma modificărilor făcute la ședința Comitetului Central din 25-26 martie 1892, pentru a-l putea duce la București la „Ioani spre stilizare definitivă”. Conform cercetărilor și aprecierilor noastre, cei doi nu puteau fi alții, decât Ioan Bianu și Ioan Slavici, operațiunea având consensul celor trei fruntași politici transilvăneni, confirmată de însemnarea făcută de Eugen Brote pe pagina epistolei în cauză, în care precizează: „Spre îndeplinire E.B.” Ea confirmă și o altă consemnare a lui Eugen Brote din 8 februarie st. n. 1892 către Ioan Bianu, în care îl informează că „se înțelege de sine că noi ne pregătim pentru așternerea memoriului”⁸⁸. Nu știm cu exactitate când a fost dus textul pentru stilizare, celor doi „frați” din București, dar acțiunea putea să se finalizeze probabil până la vizita în capitala României de la 4-6 mai 1892 a lui Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu, când în așteptarea audienței la regele Carol I (6 mai 1892), părintele Lucaciu notează în însemnările sale că cei doi (el și Coroianu), „până la acest termen au avut dese întâlniri cu prietenii noștri”⁸⁹.

Cert este că, Eugen Brote în calitate de vicepreședinte al Partidului Național Român, a supravegheat transcrierea în curat a textului, traducerea lui în limba germană, maghiară, franceză și italiană și caligrafierea exemplarului oficial ce urma să fie înaintat

⁸⁷ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2205; I. Grădișteanu, *Reminiscențe politice. Luptele de ieri ale românilor ardeleni*, în „Epoca”, nr. 2 din 6 februarie 1929; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 201-202; B.A.R. București, mss. Coresp. S 62/CCVI.

⁸⁸ B.A.R. București, mss. Coresp. S 62/CCVI; Idem, mss. Coresp. nr. 55532.

⁸⁹ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 197-200.

împăratului, precum și tipărirea lui la *Institutul Tipografic* din Sibiu⁹⁰.

În fața prigonirilor de tot felul și a uneltirilor autorităților ungare, care suspectau orice mișcare a românilor transilvăneni, Comitetul Central a fost nevoit să organizeze și să fixeze deplasarea la Viena cu o deosebită prudență, aproape în secret, întâlnindu-se la Turda la sfârșitul lunii aprilie 1892⁹¹. Precizările cu privire la alcătuirea delegației și la data organizării manifestației prilejuite de înaintarea *Memorandului* la Tron au fost comunicate personal „aderenților partidului” prin circularele din 19 aprilie st. n. și 3/15 mai 1892. Delegația urma să se compună dintr-un număr nelimitat de persoane, din care să facă parte membri Comitetului Central „in corpore” și „reprezentanți din toate comitatele locuite de români și din toate clasele sociale”, care trebuiau să se întâlnească la Viena în 16/28 mai 1892⁹².

La Viena, unde se constituise și un Comitet de primire a delegației române, o adevărată reprezentare națională (agricultori, preoți, avocați, profesori, învățători, ziariști, studenți, comercianți, industriași etc.) din care făcea parte și Iuliu Coroianu, număra după martorul ocular G. Stan 383 de persoane⁹³. În ziua de 18/30 mai 1892 mai multe cercuri politice din Viena, numeroși consilieri comunali, comitetele unor corporații vieneze, studenții germani, croați, sârbi, slovaci și sași etc. vor saluta delegația românilor transilvăneni la întrunirea de la casina „Elterlein”, solidarizându-se cu lupta lor pentru drepturi și libertăți naționale. În încheierea întrunirii dr. Ioan Rațiu va expedia în calitate de președinte al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria o telegramă omagială împăratului Francisc Iosif cu următorul text: „cei trei sute oameni de încredere ai poporului român din Ungaria și

⁹⁰ *Idem*, p. 208-209; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 50, 112-115, 144, 165-166, 336-338; vol. II, p. 177-178, 183, 187-189, 198.

⁹¹ *Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*. „*Vandalismul de la Turda*”, București, 1893, p. 7.

⁹² *Idem*, p. 8; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 193-195, 201-203.

⁹³ „*Tribuna*”, nr. 2 din 3/15 ianuarie 1895.

Transilvania, adunați luni în 30 mai în casina *Elterlein* din Viena, își permit în numele și la însărcinarea celor trei milioane conaționali ai lor, a asigura... de loialitatea necondiționată a poporului român și a ruga maiestatea voastră de a primi încredințarea, că noi nu ne vom clătina în fidelitatea noastră și dacă va continua apăsa-rea exercitată asupra noastră”⁹⁴. Supușenia avea și ea un aspect diplomatic, stilul reverențios întrebuițat mereu, nu ascundea altceva decât dorința de a dovedi loialitatea față de tron și de a dobândi înaltul sprijin pentru dezavuarea acuzațiilor și opririi exercitate de dominația ungară, iar Viena era una din căile încercate de români⁹⁵.

Demersurile și încercările făcute la sfârșitul lunii mai 1892 de dr. Ioan Rațiu ca delegația română să fie primită în audiență de monarh ca și înaintarea oficială a *Memorandului* nu s-a realizat din cauza intervenției guvernului ungar și în ultimă instanță a refuzului Curții vieneze. Primul ministru ungar Szapáry Gyula ceruse împăratului încă în 23 mai 1892 să nu primească delegația arătându-i acestuia că ea și *Memorandul* nu-i reprezintă pe românii din Transilvania și Ungaria. Atitudinea împăratului și refuzul său de a primi delegația românilor se explică și prin faptul că numai peste 12 zile el urma să fie sărbătorit pentru a 25-a aniversare de la încoronarea lui ca rege al Ungariei și în acest context nu voia să indispună cercurile politice maghiare⁹⁶.

⁹⁴ Idem, 1892, nr. 114 și 119; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 334-337; S.M. Buta, „*Gazeta Transilvaniei*” – *oficios al Partidului Național Român – oglindind evenimentul înaintării Memorandului*, în „*Cumidava*”, XXI (1997), p. 177-180.

⁹⁵ Credem că nu e lipsită de adevăr și afirmația ziarului maghiar „*Pesti Naplo*” din 22 mai 1892 care în legătură cu prezența delegației memorandiste la Viena consemna următoarele: „Vor fi având, nu e vorbă, protectori la Curtea din Viena și prin cercurile militare mai înalte, cu toate acestea credem însă, că aspirațiunile lor nu sunt îndreptate spre Viena, și cu ajutorul împăratului austriac, ei imploră pe acela al regelui român. La Viena se duc numai pentru că această formă a trădării e mai puțin primejdioasă, decât dacă memorialul lor l-ar preda regelui român” (vezi „*Tribuna*”, nr. 110 din 14/26 mai 1892).

⁹⁶ Gh. Tătărescu, *Un episod din timpul „Memorandum-ului”*, în „*Generația Unirii*”, nr. 7 din 10 iulie 1929, p. 17-18; *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania (1892-1894)*, vol. II, București, 1998, p. 109-112.

În această situație, textul *Memorandului* caligrafiat în limbile română, germană și maghiară, în paralel (128 de file), efectuată la Viena de austriacul R. Pick, datat Sibiu, 25 martie 1892 și purtând semnăturile originale ale dr. Ioan Rațiu ca președinte, George Pop de Băsești-vicepreședinte, Eugen Brote-vicepreședinte, dr. Vasile Lucaciu-secretar general, Septimiu Albini-secretar și Iuliu Coroianu ca „referințe”, a fost înmănat în plic sigilat la 1 iunie 1892 baronului Adolf Braun, șeful Cancelariei de cabinet a împăratului. De remarcat faptul, că pe exemplarul caligrafiat se observă că în timp ce toți ceilalți semnatori și-au scris titlurile în limba germană (președinte, secretar), Iuliu Coroianu și-a adăugat calitatea în limba română scriind cu simplitate și dârzenie „referințe”⁹⁷.

Documentul a fost însoțit de o cerere în limba germană a dr. Ioan Rațiu, cu următorul conținut: „Excelență! În numele și din însărcinarea celor trei milioane conaționali români ai mei din Ungaria și din Transilvania, îmi iau voie a ruga prea respectuos pe excelența Voastră să binevoiați a prezenta Maiestății Sale apostolice cezaro-crăiești, preagrațiosului nostru Împărat și Rege, Memorandul scris de comitetul Partidului Național Român din amândouă țările despre actuala situație a poporului nostru. Totodată rog pe Excelența Voastră să dea Maiestății Sale asigurarea, că compunerea acestui memorandum și prezentarea lui la Preaînalta Curte imperială din Viena, a fost rezultatul celor mai serioase consultări și că toți conaționali mei, care au conlucrat la această întreprindere, au fost purtați de sentimentele cele mai sincere și mai neștrămutate credințe către Preaînaltul Tron, către persoana sfințită a preaveneratului nostru monarh și către iubiții membri ai Casei imperiale. Totodată, vă rog, preastimate domnule, să primiți mulțumirile adânc simțite ale mele și ale soților mei pentru extraordinara bunăvoință și marea bunătate, cu care Excelența Voastră ați primit mijlocirea dorințelor poporului meu la Tronul Maiestății Sale, pe care Dumnezeu să-l țină. Cu

⁹⁷ „Tribuna”, 1892, nr. 115 și 119; B.A.R., București, mss. rom. Nr. 5718.

asigurarea necurmatului și distinsului meu respect semnez cu toată supunerea. Dr. Rațiu”⁹⁸.

După cum se știe, împăratul a refuzat însă și citirea *Memorandului*, plicul în care se afla sigilat documentul fiind trimis nedesfăcut, de Adolf Braun la 13 iunie 1892 primului ministru ungar la Budapesta, ce-l va înainta ministrului de interne (12 iunie) pentru măsuri ulterioare⁹⁹. De aici, la 17 iunie 1892 documentul este expediat comitetului suprem al Comitatului Turda-Arieș pentru a fi predat Ioan Rațiu, cu precizarea că: „nu mă consider obligat să înaintez în cercurile cele mai înalte acest memoriu, apreciat de unii că a fost redactat fără nici o împunerire acceptabilă căci nu consider nici pe semnatori, și nici pe delegați îndreptățiți, din punct de vedere legal, să acționeze în numele populației românești din Ungaria”¹⁰⁰.

Va primi în cele din urmă textul original al *Memorandului* la noul său domiciliu din Sibiu prin intermediul comiților supremi ai comitatelor Turda-Arieș (contele Bethlen Geza) și Sibiu (Gustav Thalmann) în 25 iulie 1892, dr. Ioan Rațiu semnând aici o declarație redactată în limba maghiară, prin care recunoaște primirea acestui document „predat de mine și tovarășii mei, la Viena, șefului de cabinet al Maiestății sale cezaro-crăiești, baronul Braun secretar de stat”¹⁰¹. Doctorul Ioan Rațiu va informa apoi membrii Comitetului Central în ședința din septembrie 1892 că *Memorandul* a fost returnat și pe care îl prezintă la vedere în decembrie 1892, el ajungând pe ruta Iuliu Coroianu („referentul chestiunii”) în păstrarea familiei Maniu de la Bădăcin, de unde, cum mărturisește Iuliu Maniu la 4 martie 1941 „trebuind această

⁹⁸ Cererea de față, în limba germană, a fost publicată în ziarul austriac „*Freundenblatt*” la 2 iunie 1892 (vezi „*Tribuna*”, nr. 116 din 23 mai/4 iunie 1892) și în traducere românească în „*Tribuna*”, nr. 123 din 2/14 iunie 1892. Vezi ambele publicate în *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania (1892-1894)*, vol. II, București, 1998, p. 122-123.

⁹⁹ *Idem*, p. 126.

¹⁰⁰ *Idem*, p. 140-142.

¹⁰¹ *Idem*, p. 173-175.

arhivă să fie evacuată în urma invaziunii maghiare, am crezut de bine ca acest exemplar original al Memorandului împreună cu conceptul său, dictat și corectat de Iuliu Maniu, să-l predau Academiei Române”¹⁰².

O soartă asemănătoare a avut-o și plicul cu cererea de audiență însoțită și de un exemplar tipărit al *Memorandului*, înaintate de dr. Rațiu șefului de cabinet imperial pentru ca cel puțin pe această cale împăratul să cunoască conținutul documentului. Adolf Braun n-a desfăcut probabil nici acest plic, trimitându-l de asemenea guvernului de la Budapesta unde va fi descoperit de Armata română în august 1919¹⁰³.

La *Institutul Tipografic* din Sibiu, *Memorandul* se va tipări sub formă de broșură, începând de la 1/13 mai 1892 într-un tiraj de 7500 exemplare în limba română, 500 în limba germană, 700 în limba franceză și 700 în limba italiană. Se cunoaște și o ediție în limba maghiară, tipărită la editura L. Bergmann din Viena, la sfârșitul lunii mai și începutul lunii iunie 1892¹⁰⁴. Publicarea textului destinat împăratului și în paginile „Tribunei” de la Sibiu, începând cu nr. 116 din 23 mai/4 iunie 1892 și până la inclusiv nr. 122 din 31 mai/12 iunie 1892, face ca ideea memorandelor paralele să fie abandonată definitiv. Textul oficial tipărit, datat 26 martie 1892, poartă semnătura „Comitetul[ui] designat de adunarea generală a reprezentanților tuturor alegătorilor români din Transilvania și Ungaria pentru așternerea memorandului” (dr. Ioan Rațiu-președinte, George Pop de Băsești-vicepreședinte, Eugen Brote-vicepreședinte, dr. Vasile Lucaciu-secretar general și Septimiu Albini-secretar), fără numele lui Iuliu Coroianu – redactorul principal al *Memorandului*¹⁰⁵.

¹⁰² „Tribuna”, nr. 153 din 13/25 iulie 1893; B.A.R. București, mss. rom. nr. 5718.

¹⁰³ Gh. Tătărescu, *Op. cit.*, p. 19.

¹⁰⁴ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 91-92, 112-115, 336; vol. II, p. 173; Biblioteca Națională București, mss. nr. 4047; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 208-209.

¹⁰⁵ *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către Maiestatea sa împreună și regală apostolică Francisc Iosif I, Sibiu, 1892.*

Memorandul oficial reprezenta neîndoielnic o formă mai avansată decât conceptul scris sau tipărit, fiind într-o bună parte expunerea amplă motivată a programului Partidului Național Român din 1881¹⁰⁶. Structura, conținutul și tonul lui, o adevărată disertație academică, strict expozitivă, cum îl caracteriza Nicolae Iorga¹⁰⁷, indica preocuparea autorului sau a autorilor de afirmare a luptei legitime pentru păstrarea și apărarea ființei naționale a românilor transilvăneni și denunțarea stărilor de fapt din Austro-Ungaria. *Memorandul* se prezenta ca un text calm, chibzuit, bine stăpânit, dârz, sobru și categoric, menit să informeze și să nu provoace, el reprezentând de fapt o sinteză a unei serii de petiții și memorii adresate Vienei încă din secolul al XVIII-lea, pe care o continua în formă dar nu o imita în fond. *Memorandul* din 1892 reprezenta prelungirea programului revoluționar de la 1848 dar și finalul petiționismului românesc, adică abandonarea metodei, dar nu și a obiectivelor naționale, impunându-se treptat opiniei publice că soarta românilor din Transilvania și Ungaria era în mod hotărâtor legată de soarta fraților lor de peste Carpați.

Memorandul din 1892 are două părți distincte: Una în care atacă valabilitatea și legalitatea uniunii Transilvaniei cu Ungaria și a doua în care denunță politica ungară de hegemonie și de de-naționalizare a poporului român, relatând detaliat situația românilor transilvăneni începând cu anii 1866-1868 și acuzând instalarea dualismului austro-ungar.

Textul *Memorandului*, având la bază proiectul lui Iuliu Coroianu, este un document izvorât din numeroase căutări, completări, revizuri, consfătuiri și discuții publice ori particulare ale românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Sugestiile frunțașilor politici din România asupra conținutului actului, au fost

¹⁰⁶ N. Cordoș, *Memorandul din 1892 și semnificația lui politică, în România din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)*, Cluj-Napoca, 1978, p. 223-276.

¹⁰⁷ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, București, 1915, p. 276-280.

respectate întocmai în textul oficial. Meritul elaborării *Memorandului* îi rămâne însă lui Iuliu Coroianu redactorul său principal, chiar dacă formei inițiale din 1887 i s-au adus între timp importante modificări și completări. Colaborarea lui cu Vasile Lucaciu la redactarea textului a fost indispensabilă doar din punct de vedere stilistic, deoarece părintele fusese și profesor de limba română predând această disciplină 7 ani la Liceul din Baia Mare¹⁰⁸.

Memorandul, actul cu caracter politic precumpănitor, însemna de fapt și o „declarație de război” adresată regimului politic din Ungaria, urmărind atingerea scopului final, unirea tuturor românilor într-un singur stat suveran și independent, prin surparea temeliiilor „constituționale” ale monarhiei dualiste. Legând firul acțiunilor trecute, de la *Supplex* la Revoluția din 1848, cu cei 25 de ani ai dualismului, *Memorandul* afirmă dreptul poporului român la viață națională liberă, „pe baza dreptului său istoric milenar și în virtutea importanței ce i se cuvine din punctul de vedere al numărului fiilor săi, al pozițiunii sale etnice și geografice, precum și al calității sale”, arătând că poporul român a văzut totdeauna „spre validitatea drepturilor sale naționale, la care n-a renunțat niciodată”¹⁰⁹. Toate acțiunile politice desfășurate până la inaugurarea regimului dualist de către poporul român-continuă *Memorandul* - „sunt tot atâtea dovezi că a stăruitt asupra acestor drepturi și că în toate manifestările aspirațiunilor lui a dominat ca idee fundamentală și ca ținută de realizare validitatea individualității sale naționale ca factor de stat”. Protestând împotriva dualismului, românii atrăgeau din nou aminte împăratului că ei protestează odată mai mult împotriva alipirii forțate a Transilvaniei la Ungaria, „fără participarea românilor într-o formă corespunzătoare cu numărul lor și cu însemnătatea lor în această țară”.

¹⁰⁸ L. Botezan, *Vasile Lucaciu și mișcarea memorandistă*, în *Memorandul românilor. Centenar (1892, 1894-1992, 1994). Contribuții la cunoașterea mișcării memorandiste*, Baia Mare, 1994, p. 48.

¹⁰⁹ Vezi textul *Memorandului*, publicat de N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 239-276.

Urmează o analiză succintă dar documentată și cu argumente convingătoare, care nu îngăduie răstălmăciri, a caracterului discriminatoriu și antinațional al principalelor legi adoptate de parlamentul maghiar începând cu anul 1867.

Memorandul, demonstrând dreptul istoric al românilor asupra pământului Transilvaniei în virtutea continuității lor seculare, arătând totodată – bazându-se pe argumente desprinse din dreptul popoarelor la autodeterminare – că și „dacă românii n-ar avea nici un trecut istoric și astfel nici o bază legitimă luată din trecutul milenar al statului – pentru pretențiunile lor e destul motiv politic spre a determina pe orișicare guvern să țină seamă de interesele lor legitime”. El va insista apoi cu tărie asupra racilelor regimului dualist și asupra revendicărilor firești ale românilor din Transilvania, cerând „ca dreptul public al țării să nu fie dezvoltat contra tradițiilor seculare ... și să li se asigureze ca unui popor odată recunoscut ca atare, libertatea de dezvoltare”.

În finalul *Memorandului* se arată că românii sunt convingși că numai printr-o „sinceră înfrățire a popoarelor se poate asigura pașnica dezvoltare” a acestora, stăruind astfel ca să se poată asigura drepturile câștigate „și să se țină seamă de interesele legitime ale tuturor popoarelor ce compun statul ungar poliglot”.

Memorandul din 1892, prin conținutul lui, și mai ales prin manifestațiile largi de masă pe care le-a prilejuit, rămâne cea mai însemnată acțiune politică a românilor din Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. El va constitui încă un pas, de o însemnatate istorică deosebită, în lupta pentru drepturi politice și naționale ale românilor transilvăneni, pentru autonomia Transilvaniei, care constituia o problemă centrală a întregii națiuni române. În concepția românilor transilvăneni, împărtășită și de cei de peste Carpați, înfăptuirea unității naționale, în condițiile istorice de atunci, nu se putea realiza decât treptat, printr-o luptă comună susținută, în care redobândirea autonomiei Transilvaniei constituia – prin refuzul integrării ei în centralismul imperiului și prin promovarea federalizării pe baze etnice – un pas necesar și

hotărâtor pe calea realizării visului secular de unitate națională. Și în această perspectivă, *Memorandul din 1892*, care concluziona că niciodată și în nici o împrejurare românii transilvăneni nu se vor împăca cu sistemul dualist, prin mișcarea care a generat-o, prin caracterul ei, prin scopul urmărit și mai ales prin consecințele sale, înregistrate în sfera ideii de unitate națională înseamnă mult mai mult. El reprezenta un act național bogat în consecințe, ale cărui roade aveau să se vadă la 1 Decembrie 1918.

V. PE DRUMUL SEGHEDINULUI

Denaturarea adevărului de către autoritățile ungurești asupra problemei românești din Transilvania și politica șovină a presei maghiare față de români, au făcut ca reîntoarcerea delegației memorandiste de la Viena (1-2 iunie 1892), să dea ocazia unor mișcări și atacuri la persoană, culminând cu „Vandalismele” de la Turda, Arad, Șimleul Silvaniei ș.a.

Solidaritatea mulțimilor de români cu memorandiștii a fost însă amplă și s-a concretizat în diverse acțiuni politice, contribuind la accentuarea neîncrederii în Curtea vieneză și în politica promovată de ea. Loialismul românilor față de împărat, cultivat cu statornicie timp de aproape două secole, a fost înlocuit cu încrederea în forțele proprii. Dacă la încheierea pactului dualist din 1867 majoritatea liderilor mișcării naționale credeau că împăratul va reveni curând la ideea federalizării monarhiei, după refuzul primirii delegației memorandiste la 1892, s-a impus treptat opinia potrivit căreia soarta românilor din Transilvania și Ungaria era în mod hotărâtor legată de soarta fraților lor de peste Carpați. Mișcarea memorandistă demonstra falimentul politicii memoriilor, a protestelor la împărat, a încrederii că de la Curtea imperială va veni rezolvarea problemei naționale, că împăratul va face dreptate poporului român. Convingerea memorandiștilor că argumentele de drept au o putere atât de mare încât dușmanul va trebui să capituleze în fața valorii lor incontestabile s-a năruit. Trebuiau încercate alte căi, alte metode folosite, o altă atitudine adoptată¹.

În fața solidarității impresionante a poporului român granițele politice au dispărut. De aceea mișcarea memorandistă a fost îmbrățișată și susținută de toate păturile sociale, țărani, meseriași, intelectuali etc. Primirea entuziastă făcută transilvănenilor (I. Rațiu, V. Lucaciu și I. Coroianu) cu prilejul vizitei la București în cursul lunii noiembrie 1892, de populația capitalei, a cimentat și mai mult legăturile multisekulare dintre români. Au

¹ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 145-204.

avut loc aici consfătuiri ale celor trei memorandiști cu frunzații politici, inclusiv cu membrii guvernului conservator, cu opoziția liberală, cu conducătorii *Ligii culturale* și reprezentanții Comitetului Național Studențesc și chiar cu regele Carol I privind „unele lucruri de însemnătate pentru cauza noastră”, cum îi comunica Rațiu lui Titu Maiorescu înaintea plecării sale spre Sibiu. Fostul ministru George Vernescu va da în onoarea lor la 29 noiembrie st. v. 1892 „un banchet al românismului” de cca 60-100 tacâmuri la care au participat un numeros public din toate partidele (I.E. Florescu, I.C. Boerescu, G. Panu, Gr. Păucescu, I.C. Grădișteanu, P. Grădișteanu, Gh. Cantacuzino, Al. Orăscu, Gr. T. Brătianu, Gh. Em. Lahovary, P. Poni, V.A. Urechia, C.C. Disescu, Th. Calimah ș. a.). Clasa politică din Regat nu putea să uite că în afara granițelor statului român trăiau sub asuprire milioane de conaționali care priveau spre București ca spre o izbândă. Liberalii și conservatorii nutreau în fond aceleași sentimente naționale, iar înconstrările pe care și le aduceau reciproc uneori erau nedrepte sau exagerate².

Pe bună dreptate în articolul edițional de anul nou 1893, „Gazeta Transilvaniei”, concluziona că „a trebuit poate să trecem și prin această încercare [evenimentele anului 1892], pentru ca să ni se dea ocaziune de a cunoaște, că nu suntem singuri și părăsiți în această lume, că în Regatul vecin dunărean avem frați, a căror inimă bate cu căldură pentru binele și fericirea noastră, că avem amici și sprijinitori și în sânul celorlalte națiuni ale Europei”³. În ziua de 9 iunie 1892 Baroul avocaților din Cluj, în numele a 18 avocați maghiari făc un denunț public contra dr. Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român de suspendare a acestuia din activitatea de avocat pentru că a condus delegația memorandistă la Viena în vederea înaintării Memorandului la Tron. La 23

² „Tribuna”, 1892, nr. 262, 265, 270, 272-273; B.A.R. București, mss. S 75/XVII; *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, București, 1895, p. 115-121; I. Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București, 1987, p. 169; *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, 1983, p. 328.

³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1893.

iulie 1892 acuzația se extinde și asupra lui Iuliu Coroianu și Teodor Mihali, cei doi avocați făcând și ei parte alături de Ioan Rațiu din Baroul Comitatului Cluj, cerându-li-se să dea fiecare în parte o declarație.

Întâmpinarea lui Iuliu Coroianu nu a fost un act de apărare, ci unul de acuzare și de răfuială cu cei care-l condamnau, asumându-și printr-o argumentație logică întreaga răspundere juridică și morală pentru *Memorand* ca redactor și referental acestui document în fața Comitetului Central al Partidului Național Român. Supune unei analize toate capetele de acuzare: „Din partea mi declar că primesc responsabilitatea pentru întreg conținutul Memorandului, precum și referitor la cele săvârșite în actul înaintării aceluia; o primesc deopotrivă cu toți frații mei de principii înaintea oricărui tribunal ori oficiu din țară, și o primesc cu deplină convingere că în patria noastră nu există nici un român adevărat, care să nu stea sub împresiunea deprimătoare a gravaminelor înșirate în Memorand și să denege existarea acelora. Dar primesc responsabilitatea asupra-mi pentru acel Memorand și ca atare, care am fost concretizat din partea Comitetului electoral național român, exmis de adunarea generală a alegătorilor români ținută la Sibiu, cu prelucrarea și concipiarea acelui Memorand și ca și care pe baza acestei încredințări cu referentul acestuia am participat în cea mai mare măsură la compunerea lui. O fac această declarațiune din urmă pentru ca onorata Cameră avocațială să afle și să se convingă, că acele fatigii care le-am dezvoltat și le dezvolt pentru națiunea mea română întru apărarea și recăștigarea drepturilor ei inalienabile nu sunt de atare natură ca să mă intimideze în urmările lor, și o fac să fie știut că autorii acelui Memorand nu sunt de a se căuta în străinătate, ci ei sunt acasă și au deplină conștiință și convingere, că cele cuprinse în acel memorand sunt adevărate și că acele a le scrie și a le înainta la Înaltul Tron li-a fost cel mai înalt obligament patriotic și cetățenesc”⁴.

⁴ „Tribuna”, nr. 202 din 10/22 septembrie 1892.

„... Să o știți odată pentru totdeauna, că da, suntem și noi în sensul prescris de lege, fii ai patriei comune Ungaria, dar românii ni-au fost părinții și strămoșii, români suntem și noi și vor fi și urmașii noștri deopotrivă;... Noi românii avem drepturi autohtone față de acest pământ sacru, și numiți-l voi cum veți voi, tot al nostru are să fie și să rămână pentru că este în proprietatea și posesiunea noastră, pe acest pământ au trăit străbunii noștri, l-au apărat în contra atacurilor popoarelor barbare, contra tătarilor, hunilor, geților, gepizilor, avarilor etc. și ni l-au lăsat nouă ca sfântă ereditate: iată motivul pentru ce-l iubim atât de adânc și ne alipim de el. acesta nici nu-l vom vinde și nici nu-l vom lepăda niciodată...”⁵.

„... Eu nu aflu motivele acestei antipatii, care se exprimă într-o formă atât de brutală și sălbatică. Noi nu suntem inamicii maghiarilor, noi ne pretindem singur numai recunoașterea drepturilor noastre naționale, care ne compet deopotrivă din punctele de vedere istorice, etnice și geografice, și pretindem respectarea dreptății și a legilor”⁶.

Cu toate acestea cum vom vedea, în urma condamnării în procesul Memorandului, Iuliu Coroianu va fi suspendat la 17 iunie 1894 din activitatea de avocat conform ordinului parchetului general maghiar din Cluj, fiind șters din lista Baroului advocațional. De abia după grațiere și eliberarea din închisoarea de la Seghedin, Camera advocațională din Cluj, i-a dat dreptul de a profesa⁷.

Pentru a șterge ofensa suferită prin aceea că *Memorandul* românilor a ocolit Budapesta, guvernul maghiar, prin parchetul general de la Cluj lansează la 21 septembrie 1892 denunțul penal contra lui Eugen Brote și a *Institutului Tipografic* din Sibiu proprietatea sa – primul act juridic al viitorului proces memoran-

⁵ Idem, nr. 204 din 12/24 septembrie 1892.

⁶ Idem, nr. 205 din 13/25 septembrie 1892.

⁷ I.P. P[app], *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, vol. I, Cluj, 1933, p. 319-320; Muz. ist. Trans., nr. înv. M. 2410; „Tribuna”, 1894, nr. 237, 1895, nr. 281.

dist⁸. Din actul procurorului și al anchetei judecătorului de instrucție asupra lui Eugen Brote (desfășurat timp de mai multe luni de zile), reieșea evident că tendința autorităților maghiare era de a prezenta întreaga mișcare memorandistă „ca o agitare prin tipar, care cade sub legea penală, și a o reduce la o singură persoană”⁹.

La interogatoriile luate până la sfârșitul anului 1892, Eugen Brote declară că redactarea *Memorandului* a făcut-o Comitetul Central în urma hotărârii Conferinței naționale din 20-21 ianuarie 1892, iar răspândirea lui a fost dispusă de Comitet. Vrând să probeze că el nu a procedat din proprie inițiativă, ci ca mandatar la tipărirea și răspândirea *Memorandului*, probabil și pentru a scăpa și de răspundere penală, Eugen Brote a solicitat conducerii Partidului Național Român o declarație în acest sens. Ea a fost preanunțată la 12 februarie 1893, când Brote a declarat la interogatoriu că răspunderea pentru redactarea, tipărirea și răspândirea *Memorandului* revine Comitetului Central¹⁰.

Această declarație, dictată de Eugen Brote și scrisă de Demetriu Comșa la 10 februarie 1893, întărită de semnăturile lui Ioan Rațiu, D. Comșa, Septimiu Albin și Daniil Popovici Barcianu, precizează că cei 25 de membri ai Comitetului Central însărcinați cu ducerea *Memorandului* la împărat: declarau „prin aceasta conform protocolului, că în ședința sa de la 26 martie 1892, Comitetul a luat între altele *conclusul*, ca să tipărească textul stabilit al *Memorandului* în ediție românească, ungurească, germană și eventual franceză și italiană, și să se distribuie între alegătorii români și între notabilitățile politice din țară și străinătate. Tipărirea să se comande la *Institutul Tipografic*, societate pe acți”. Ea a fost depusă la Tribunalul din Sibiu de Eugen Brote chiar în după masa zilei de 18 februarie 1893 și confirma cu exactitate hotărârile ședinței Comitetului Central din 25-26 martie

⁸ I.P. P[app], *Op. cit.*, p. 47-50.

⁹ E. Brote, *Op. cit.*, p. 143.

¹⁰ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 66-72, 339; vol. II, Cluj, 1934, p. 169-170, 183.

1892, dar numai în privința tipăririi *Memorandului*, cum consemnează procesul verbal original redactat de Septimiu Albini¹¹.

Declarația din 18 februarie 1893 a fost dată lui Eugen Brote, după cum susținea Septimiu Albini, în scopul de a se împărți răspunderea și ea să nu cadă numai asupra lui, ci și asupra membrilor comitetului. Era normal ca în interesul cauzei române, Comitetul Central să nu admită ca răspunderea pentru cuprinsul *Memorandului*, tipărirea și răspândirea lui să cadă numai asupra unei singure persoane, ci să prezinte *Memorandul* cum era în realitate, ca emanație a întregului partid, a întregului popor român. Această declarație, va fi folosită în desfășurarea procesului *Memorandului*, procurorul general brodându-și întreaga acuzație plecând tocmai de la hotărârea ședinței Comitetului Central din 25-26 martie 1892. Din această cauză, întrebarea dacă a participat la ședința din 25-26 martie 1892 era adresată fiecărui acuzat cu prilejul instrucției, dar mai ales în timpul dezbaterii finale a procesului de la Cluj. Ea va produce însă ceva derută în sânul acuzaților, pentru că necunoscând conținutul ei, unii dintre acuzați au dat niște declarații controversate și inconsecvente privind traducerea, tipărirea și răspândirea *Memorandului*¹².

Cercurile guvernamentale maghiare, din motive de politică internă și externă, după acțiunea penală deschisă lui Eugen Brote, nu s-au putut decide ușor pentru a iniția un proces întregului Comitet central al Partidului Național Român. De abia la 13 mai 1893, după un an plin de evenimente și frământări, procurorul general din Cluj, Vitá Sándor, extinde urmările penale împotriva întregului Comitet central, deci și asupra avocatului Iuliu Coroianu. Ea s-a extins asupra altor români care nu făceau parte din Comitetul Central, urmând a fi interogați în cauză de presă pentru redactarea, imprimarea și răspândirea *Memorandului*,

¹¹ Idem, vol. III, p. 205, 213-214; vol. I, p. 72-77; Ș. Polverejan, *Op. cit.*, p. 335-345; B.A.R. București, mss. rom. nr. 5338, f. 150.

¹² I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 55-61, 339; vol. II, p. 5-326 (în special p. 206-207, 210, 213, 272, 274).

precum și privitor la existența intenției, acțiune ce trebuia încheiată până la 3 ianuarie 1894¹³.

Denunțul penal ce s-a extins asupra acestora nu avea însă nici o bază, deoarece nu Comitetul Central a dispus redactarea, tipărirea, răspândirea și ducerea *Memorandului* la Viena, ci Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892 care a susținut hotărârile conferințelor anterioare ale Partidului Național Român. Prin urmare, dacă *Memorandul* conținea în sine delictul de agitație, atunci nu membrii Comitetului Central, mandatarii poporului român din Transilvania și Ungaria, ci acesta din urmă trebuia să fie anchetat și judecat. Autoritățile după cum se cunoaște, din motive lesne de înțeles, au ocolit această direcție în pregătirea și desfășurarea procesului *Memorandului*.

Interogatoriile preliminare, începute la sfârșitul lunii mai 1893, contrar legii naționalităților, se vor face în limba maghiară și germană. În marea lor majoritate, „inculpații” solicitau audierea în limba română (obținută de altfel), unii dintre ei nesemnând chiar procesele verbale de interogare dacă nu erau scrise în românește. Membrii Comitetului Central și-au dat seama că de fapt ei nu se află în fața unui simplu proces de presă, ci a unuia emina-mente politic și de aceea mulți dintre ei și-au luat răspunderea pentru conținutul, redactarea, tipărirea și ducerea *Memorandului* la Viena, ca o hotărâre a programului Partidului Național Român din 1881 și a conferințelor naționale. Unul dintre aceștia a fost și avocatul Iuliu Coroianu¹⁴.

Interogatoriul lui Iuliu Coroianu debutează la Cluj în 29 mai 1893 prin consemnarea câtorva date din biografia sa personală. Avea 46 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, născut la Dorolț și neavând nici-o condamnare anterioară. Pentru început el observă că judecătoria vrea să-l „audieze într-o cauză de natură

¹³ Idem, vol. I, p. 50-55, 118-121; „Tribuna”, 1893, nr. 109, 153; „Gazeta Transilvaniei”, 1893, nr. 153, 157.

¹⁴ N. Cordoș, *Organizarea apărării în procesul memorandist*, în „Banatica”, III (1975), p. 231-248.

politică” și ca atare el cere ca în conformitate cu Legea 44/1868 să fie audiat în limba română, iar procesul verbal întocmit cu această ocazie să fie redactat tot în limba română. Ca urmare a apelului lui Iuliu Coroianu se decide ca audierea să se facă în limba română, dar redactarea procesului verbal să se facă în limba instanței, deci în limba maghiară¹⁵.

Următoarea audiere are loc la 19 iulie 1893, instanța aprobându-i din nou efectuarea interogatoriului în limba română. În această zi recunoaște că este membru al Comitetului Central și a luat parte la toate ședințele acestuia în care s-au discutat problemele mai importante ce interesa partidul, și astfel și la cea din 25-26 martie 1892. La întrebarea dacă a luat parte la Conferința în care s-a hotărât ca *Memorandul* să fie tipărit și răspândit și dacă a aderat la această hotărâre, Iuliu Coroianu răspunde că: „redactarea și înaintarea la Majestatea Sa a Memorandului nu a hotărât-o comitetul de 25, ci toate adunările partidului național ținute la Sibiu începând de la anul 1884 ..., și astfel și conferința națională română ținută la 20, 21 ianuarie 1892, unanim a hotărât în același sens și a îndrumat comitetul de 25 să execute hotărârea”. Acesta deci, continuă Iuliu Coroianu: „a întocmit *Memorandul*, al cărui raportor și redactor am fost eu însumi – și a luat toate acele măsuri, cari au fost necesare pentru executarea precisă a susvorbiței hotărâri dată de conferința națională, prin urmare eu am aderat la toate hotărârile ședinței comitetului executiv, ținută la 25 și 26 martie anul trecut, și pentru ele îmi asum și răspunderea”¹⁶

La întrebarea dacă a participat la executarea hotărârii, adică la tipărirea *Memorandului* la *Institutul Tipografic* din Sibiu, Iuliu Coroianu va răspunde că: „Mi s-a încredințat redactarea memorandumului și asta am făcut-o, l-am referat în ședințele din 25 și 26 martie anul trecut și acela după discuții amănunțite în comitet a și fost acceptat, cu oarecari modificări, autorizându-se biroul cu lucrările ulterioare, adică cu copierea și imprimarea

¹⁵ „Tribuna”, nr. 109 din 19/31 mai 1893; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 142.

¹⁶ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 143-144.

aceluia; eu nu am luat de fapt parte nici la copiat, nici la tipărit și nu am avut tratative nici cu un angajat al tipografiei, am luat parte însă în delegațiunea, care a dus la Majestatea sa acel memoriu”. Crede că s-a redactat un proces verbal la ședința din 25-26 martie 1892 a Comitetului Central, dar deși știa la cine se află el, declară că nu știe precis la cine este, negând și faptul că ar fi contribuit la răspândirea *Memorandului*¹⁷.

Pentru a nu aduce în fața instanței de judecată numai pe membrii Comitetului Central prezenți la ședința din 25-26 martie 1892 unde s-a hotărât acceptarea *Memorandului*, conducerea partidului îl însărcinează pe Iuliu Coroianu să predea judecătorelui de instrucție procesul verbal în original al Conferinței naționale din 20-21 ianuarie 1892, care de fapt a dispus înaintarea *Memorandului* la Tron. Acțiunea are loc la Cluj în 29 septembrie 1893, Iuliu Coroianu depunând și nr. 7-8/1892 al ziarului „Tribuna” din Sibiu în care este publicat procesul verbal amintit și lista participanților la conferința Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria¹⁸.

Hotărârii guvernului maghiar de a intenta proces întregului comitet central, românii îi răspund prin organizarea impozantei Conferințe extraordinare a partidului din 23-24 iulie 1893. Conferința a dovedit, de altfel, încă o dată sprijinul larg de care se bucura partidul în activitatea sa. Solidaritatea exprimată de toți delegații avea o deosebită însemnătate în evoluția evenimentelor, în condițiile urmării Comitetului Central de către justiție. La conferință au participat 216 delegați oficiali și peste 3000 de persoane în afara ei, toți identificându-se cu activitatea Comitetului Central și declarând „de al său Memorandul depus în iunie anul trecut în cancelaria Majestății Sale” și încuviințând „procedura așternerei lui”. Prin publicarea *Memorandului*, preciza Demetriu Comșa prim secretar al Comitetului Central „nu numai

¹⁷ Idem, p. 144-145.

¹⁸ Idem, p. 392; Arh. Naț. București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 271/1893; „Înfrățirea”, nr. 790 din 6 mai 1923, p. 3.

că am satisfăcut unei hotărâri a D-voastră, ci prin răspândirea lui în multe mii de exemplare am contribuit în mod însemnat la orientarea opiniei publice la noi”. Cei prezenți ca și toți românii de pretutindeni și-au exprimat prin adeziune, telegrame, întruniri etc., gratitudinea pentru zelul și stăruința cu care memorandiștii au susținut cauza românilor din Transilvania și Ungaria. Conferința a acceptat activitatea Comitetului Central și s-a identificat cu acțiunile lui, el fiind împuternicit, ca mandatarul unei populații de peste trei milioane de locuitori, să continue lupta pentru realizarea programei Partidului Național Român. În fața hotărârii clare, ferme și unanime a conferinței, încercarea guvernului ungar de a considera pe membrii Comitetului Central ca simpli „agitatori”, apăsarea arbitrară și forțată¹⁹.

În fața conducerii partidului se pune acum întrebarea dacă este mai util cauzei ca fruntașii politici, mai ales după ce denunțul penal extins în 13 mai 1893 asupra întregului Comitetului Central, să rămână în Austro-Ungaria, supunându-se până la capăt legislației opresive, riscând chiar înțemnițarea, sau ar fi mai oportună și mai folositoare luptei naționale o emigrare „in corpore”, în semn de protest, în România sau în apusul Europei, de unde, organizat să continue lupta. De răspunsul dat și profunzimea lui semnificații depindea în cea mai mare măsură nu numai rezultatele mișcării memorandiste, ci însăși soarta și viitorul luptei naționale a românilor din Austro-Ungaria²⁰.

Mai mult ca sigur că problema emigrării a fost discutată și cu prilejul Conferinței extraordinare a partidului din 23-24 iulie 1893. De altfel, din cuvântarea de la deschiderea conferinței a dr. Ioan Rațiu transpare clar ideea neacceptării soluției emigrării chiar

¹⁹ „Tribuna”, 1893, nr. 137-139, 141; „Gazeta Transilvaniei”, 1893, nr. 153, 157; T.V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 561-570; Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *Op. cit.*, p. 118-119.

²⁰ N. Cordoș, *Memorandiștii și problema emigrării politice*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, 1994, nr. 1-2, p. 149-168.

și în condițiile când în fața conducătorilor memorandiști stătea spectrul închisorilor ungurești și al altor suferințe²¹.

Deși într-o convorbire cu prietenul său Ioan Bianu avută la Cluj în august/septembrie 1893, Iuliu Coroianu „se unește și el întru toate cu ideea că dacă se va vedea că furia nu se poate înlătura toți să plece aici [la București], și, apoi să sguduim tot ce vom putea ... aceasta până se va vedea ce se va face cu procesul Memorandului”, el se supune hotărârii Comitetului Central din 25 septembrie 1893 care hotărăște prezentarea „in corpore” la proces²².

O altă problemă care a stat în atenția lui Iuliu Coroianu în toamna anului 1893 era cea a tratativelor cu guvernul maghiar. Erau semne că guvernul dorește să se apropie de români datorită intervenției împăratului Germaniei, nu din dragoste pentru români, ci bineînțeles pentru interesele Triplei Alianțe. Doctorul Ioan Rațiu era de părere că tratativele să fie purtate de o delegație compusă din vicarul I.M. Moldovan de la Blaj, Victor Popea, G. Pop de Băsești, Al. Mocioni și Iuliu Coroianu, iar președintele Partidului Național Român să stea în expectativă până la consultările finale. Se gândea ca la aceste tratative, negocieri de împăcare, să participe și doi slovaci și un sârb în baza colaborării celor trei naționalități nemaghiare²³.

Convorbirile cu Hieronymi Károly, ministrul de interne al Ungariei, la care dr. I. Rațiu îl va folosi ca intermediar pe Iuliu Coroianu²⁴, au avut loc la Budapesta în 16 noiembrie 1893.

²¹ „Tribuna”, nr. 153 din 13/25 iulie 1893.

²² B.A.R. București, Coresp. nr. 27052; Biblioteca Națională București, secția mss, Coresp. nr. 4156 (mai departe Bibl. Naț. București); V. Branște, *Op. cit.*, p. 213.

²³ „Înfrățirea”, nr. 790 din 6 mai 1923, p. 3; Arh. Naț. București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 271-272/1893, f. 1-2; Bibl. Naț. București, secția mss, Coresp. nr. 4205; „Adevărul”, nr. 12035 din 9 mai 1923, p. 1.

²⁴ Acesta, după o călătorie la București (sfârșitul lunii septembrie 1893), va fi trimis anterior convorbirilor și la Budapesta (începutul lunii octombrie 1893) de dr. Ioan Rațiu, deși după cum consemna Rubin Patiția era poate mai plăcut

Prezentând condiția de asupriți și vătămați a românilor, dr. I. Rațiu va solicita ministrului maghiar schimbarea cât mai urgentă a legii electorale, a reîntregirii legii naționalităților și a neamestecului statului ungar în treburile bisericii etc., afirmând răspicat că: „Noi nu vom înceta niciodată a reclama autonomia Transilvaniei și nu s-a născut acel român, care considerat fiind de român adevărat, să cuteze a propune înlăturarea autonomiei din programul nostru”²⁵.

Propunerile care i s-au făcut lui I. Rațiu și Iuliu Coroianu nu îndreptăteau pe români a presupune că guvernul ungar intenționează cu toată sinceritatea a înlătura conflictul dintre români și unguri. Ministrul Hieronymi cerea ca românii să depună necondiționat armele, renunțând la programul din 1881, guvernanții comunicându-le că vor face în viitor ce vor putea pentru îmbunătățirea sorții lor. Convins că guvernul ungar a purtat aceste negocieri numai de ochii lumii, dirijându-le astfel ca să poată zice și de astă dată că românii nu au maturitate politică pentru a se împăca I. Coroianu va abandona tratativele²⁶.

Sfârșitul anului 1893 și începutul anului următor aduce o nouă piatră de încercare în viața și activitatea lui Iuliu Coroianu. La 6 decembrie 1893 parchetul general din Cluj, lansează actul de acuzare împotriva memorandiștilor pe motivul delictului de agitație săvârșit prin tipărirea și răspândirea *Memorandului*, prin atacarea valabilității și puterii obligatorii a legilor „uniunii” (I/1848, VII/1848, XLIV/1868).

miniștrilor dacă Iuliu Coroianu nu ar fi fost de față („Tribuna” nr. 218 din 1/13 octombrie 1893; Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *Op. cit.*, p. 133-134; A. Cociuba, N. Roșuț, *Op. cit.*, vol. I, p. 173; *Amintiri din timpul Memorandului*, în „Transilvania”, 1944, nr. 4-5, p. 286.

²⁵ „Adevărul”, nr. 12034 din 8 mai 1923, p. 1-2; Arh. Naț. București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 269/1893, f. 1-16; B.A.R. București, *Arh. V. Braniște*, fond politice-publice, I, mss. 8, p. 135-137.

²⁶ „Înfrățirea”, nr. 790 din 6 mai 1923, p. 3; B.A.R. București, Coresp. nr. 79447; Idem *Arh. I. Bianu*, III, mss. 40; Idem, S 5(9)/CCV;

Acțiunea publică se deschide împotriva a 23 de membri ai Comitetului Central în viață (I. Rațiu, D. Comșa, D.P. Barcianu, S. Albin, N. Costea, G. Pop de Băsești, V. Lucaciu, P. Barbu, T. Mihali, D. Lica, G. Tripon, A. Suci, I.T. Mera, G. Lazăr de Purcăreți, V. Ignat, R. Patiția, V. Rațiu, G. Domide, E. Brote, A.C. Popovici, I. Coroianu, Al. Filip, I. Nichita) și a altor 5 români acuzați pentru răspândirea *Memorandului* (I. Munteanu, D. Ronean, I. Dunea, R. Crainic, N. Roman), dezbateră finală fixându-se inițial pentru data de 11/23 ianuarie 1894 în fața juriului de la Cluj²⁷.

Primind cu întârziere actul de acuzare (17 decembrie 1893), Iuliu Coroianu cere la 20 decembrie 1893 citarea a 6 martori și experți, specialiști, juriști și politicieni maghiari care să fie ascultați la proces pentru a dovedi „caracterul istoric de drept public al statului, el mizând pe un aspect spectaculos și al opiniei publice în legătură cu caracterul politic al marelui proces și o tergiversare a desfășurării lui”²⁸. Dintre ei reținem pe Tisza Kálmán, fostul prim ministru al Ungariei, Szilagy Dezső, ministrul de justiție, Apponyi Albert, Falk Miksa, Rosner Ervin și Iosika Sámuel. Pentru a arăta că nu Comitetul Central a hotărât redactarea, înaintarea, traducerea în diferite limbi, imprimarea și expedierea memorandumului, „ci ele au fost decretate prin hotărârea unanimă a marelui adunări a alegătorilor ținută la 20 și 21 ianuarie 1892”, Iuliu Coroianu solicita să fie ascultați ca martori în persoană, cei prezenți la această adunare, trimiși de alegătorii români, anexând lista celor 157 de reprezentanți²⁹.

Cererea lui Iuliu Coroianu este respinsă la 6 ianuarie 1894 pe motivul că procurorul Vita Sándor considera ca faptă incrimi-

²⁷ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 55-61; BCU Cluj-Napoca, *Coresp. G. Pop de Băsești*, vol. I, f. 101-102.

²⁸ Al. Porțeanu, *Mișcarea memorandistă în preocupările diplomatice și consulare ale României în Austro-Ungaria, în Istoria României. Pagini transilvane*, Cluj-Napoca, 1994, p. 315-316.

²⁹ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 329-332; „Corespondența română” 1893, nr. 27.

nată numai faptul că *Memorandul* atacă valabilitatea și puterea obligatorie a legilor „uniunii”. Se respinge și citarea martorilor de la Conferința națională a partidului din ianuarie 1892, pentru că deși a autorizat Comitetul Central să întocmească și să răspândească un memorandum, „obiectul acuzei nu-l formează hotărârea pentru întocmirea unui memorandum, ci imprimarea memorandumului redactat de comitetul de 25 cuprinzând infracțiunea pedepsită conform actului de acuză, traducerea lui în mai multe limbi, distribuirea și răspândirea aceluia; hotărârea conferinței deci în întregime nu poate avea importanță la deciderea cauzei”. Citarea ca martori a membrilor Partidului Național Român participanți la Conferința din ianuarie 1892, răspunde Tribunalul, este de prisos, pentru că ei nu au luat parte la ședința Comitetului Central din 25-26 martie 1892 când s-a hotărât imprimarea, distribuirea și răspândirea *Memorandului*³⁰.

În urma primirii actului de acuzare, Iuliu Coroianu³¹ va prezenta Tribunalului din Cluj în numele tuturor acuzaților excepțiile de incompetență și de prescripție ale instituției care îi judecă. La 6 ianuarie 1894 însă, i se aduce la cunoștință că acestea nu se iau în considerare. Acuzații revin la 11 ianuarie 1894 prin Iuliu Coroianu, făcând recurs în casare la Curia regală de la Budapesta: că abuzurile comise prin răspândirea imprimatelor este o contravenție și nu un proces de presă, care cade în competența altor instanțe să le judece; nu au fost acuzați pentru cuprinsul incriminator al *Memorandului*, ci pentru că au răspândit acest document; solicită din nou aprobarea pentru audierea martorilor și experților, Coroianu dorind să arate prin aceasta netemeinicia acuzei. La 20 martie 1894 Curia maghiară aprobă hotărârile Tribunalului de la Cluj, respinge și ea excepțiile de incompetență

³⁰ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 106-107.

³¹ Iuliu Coroianu îl va reprezenta pe Vasile Ignat în fața instanței de judecată de la Cluj (5 ianuarie 1894) pentru ridicarea excepțiilor de incompetență, ceea ce va duce în cele din urmă la stingerea acuzației împotriva acestuia (I.P. [Papp], *Op. cit.*, vol. I, p. 64-66; vol. II, p. 383-384).

și de prescripție, recursul cu privire la martori și experți, dezbaterea finală a procesului fixându-se pentru 25 aprilie/7 mai 1894³².

Necesitatea de a asigura procesului desfășurarea dorită impunea Comitetului Central o pregătire minuțioasă a acestuia. Lucrul nu era ușor. Greutățile nu erau generate de aspectul juridic, printre memorandiști aflându-se avocați de certă valoare, ci de situația internă a partidului. Trebuiau deci atenuate disensiunile, aplanate conflictele dintre principalele grupări și persoane, pentru ca cei chemați în fața instanței, în deplină concordanță să reprezinte pe toți românii din Austro-Ungaria.

Ideea reprezentării globale este prezentă încă de la primul apel la Comitetul Central adresat fruntașilor partidului la 22 decembrie 1893, cărora li se cerea lista avocaților care „ar fi înclinați să primească misiunea de apărători în procesul memorandului”. Apelul a avut un ecou favorabil în rândul celor solicitați. Actul acuzării, publicat și tradus în presa românească, este discutat și dezbătut, relevându-i-se toate lacunele de fond și formă. Cei chemați să apere cauza românească aflată pe banca acuzaților se grăbesc, în pofida tuturor disensiunilor anterioare, a opiniilor divergente privitoare la oportunitatea sau modul desfășurării luptei naționale, să răspundă apelului solidar³³.

Prima circulară adresată de Comitetul Central „apărătorilor” (24 decembrie 1893) schițează de fapt principalele forțe ce se vor confrunta: națiunea română și reprezentanții guvernului ungar. Din cuprinsul ei se desprinde necesitatea instaurării unui climat de bună înțelegere între naționalități „împreună locuitoare”, procesul trebuind să apară ca un prilej de demonstrație a poporului român „ca reprezentant al echității, al egalei îndreptățiri” a tuturor naționalităților din monarhia austro-ungară. Intenția circularei era de a vedea asigurată o compoziție eterogenă ca orientare politică

³² I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 62-64, 238-246; vol. II, p. 380-382, 391-396, 409; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 90 din 23 aprilie/5 mai 1894.

³³ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 231-234.

și proveniență, în rândul apărătorilor, pentru a se sublinia importanța cauzei³⁴.

Până la întrunirea acuzaților cu apărătorii lor, Comitetul Central se întrunește la 3 ianuarie 1894 pentru a discuta printre altele atitudinea pe care trebuiau s-o adopte improcesuații memorandiști în cadrul dezbaterilor, precum și definitivarea listei apărătorilor acestora. Se decide aici ca „acuzații să se apere și să fasioeze exclusiv în limba română, iar membru lui Iuliu Coroianu i se permite, în mod excepțional, a ține discursul de apărare în limba maghiară, în scopul de a lămuri pe membrii juriului și de a-i convinge, în limba lor, despre neîndreptățirea acuzei”³⁵. Această aprobare a dus ulterior la multe aprecieri și acuze contradictorii asupra activității lui Iuliu Coroianu de către Fr. Hossu-Longin și Aurel Mureșianu, ei condamnând hotărârea Comitetului Central pentru că a prejudiciat principiul fundamental al luptei naționale exprimat prin apărarea dreptului la folosirea limbii române³⁶. La această întrunire, se recomandă acuzaților să extindă apărarea și asupra numeroaselor oprimări ce le îndură românii în toate domeniile vieții publice. Se decide ca biroul Comitetului Central să completeze lista apărătorilor, urmând ca după definitivarea ei aceștia să aibă o consfătuire ad-hoc la Cluj în ajunul procesului. Pe lângă alte măsuri, Comitetul Central decide și alegerea unui Comitet substitut, căruia i se va încredința conducerea politică pe timpul întemnițării conducătorilor memorandiști, care se va definitiva și el în ajunul procesului de la Cluj³⁷. Izvoarele documentare consemnează însă că Iuliu Coroianu era împotriva cooptării unor anumite persoane în acest Comitet substitut

³⁴ *Idem*, p. 234-236.

³⁵ A. Caciora, N. Roșuț, M. Timbuș, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol. II, Arad, 1980, p. 98.

³⁶ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 270; B.A.R. București, S 54(19)/CCVII; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 137 din 22 iunie/5 iulie 1902.

³⁷ A. Caciora, N. Roșuț, M. Timbuș, *Op. cit.*, p. 97-101.

(A. Isac, A. Frâncu, A. Mureșianu, C. Bredineanu și Diamandi Manole) și chiar a funcționării lui³⁸.

Prima consfătuire a tuturor apărătorilor este convocată la Cluj în zilele de 3-4 februarie 1894. Apărătorii sunt chemați concomitent, atât de Aurel Isac și George Ilea³⁹, cât și de Iuliu Coroianu care-i cheamă la „ședința comitetului național ce se va ține aici în Clusiu în locuința subscrisului cu scop de a ne înțelege laolaltă asupra apărării procesului intentat pentru memoriul contra-comitetului și asupra împărțirii rolurilor în curgerea apărării”⁴⁰. În ziua stabilită, ca urmare a neînțelegerilor dintre Aurel Isac și Iuliu Coroianu, după o consultare separată, Comitetul Central și apărătorii se întrunesc într-o ședință comună în localul *Casinei române* (cca. 40-50 persoane), hotărând în unanimitate ca la dezbaterea finală a procesului să se prezinte cauza românească cu demnitate⁴¹.

În 11/23 februarie 1894, într-o nouă ședință comună, se stabilesc concret, principiile care vor direcționa atitudinea memorandiștilor la proces, regăsite și în „enunțările” Comitetului Central din 3-4 aprilie 1894. Acestea erau: 1) Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892 a hotărât ducerea *Memorandului* la Viena, imprimarea și răspândirea lui; 2) Comitetul Central „numai simplu a executat mandatul primit”; 3) „Execuția” a fost aprobată ulterior în Conferința națională din 23-24 iulie 1893, „identificându-se întru toate cu ea”; 4) Răspunderea pentru acțiunea memorandistă o primesc toți membrii Comitetului Central, fără a se înlătura dreptul fiecărui acuzat „de a constata adevărul în privința conlucrării faptice la răspândire”; 5) Înlăturarea divergențelor produse cu ocazia anchetelor preliminare în cursul anului 1893 „se va face prin atacarea instrucțiunii”. Tot acum se numesc

³⁸ „Gazeta Transilvaniei”, 1894, nr. 261; 1902, nr. 104; „Tribuna poporului”, nr. 53 din 19/31 martie 1897.

³⁹ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 243.

⁴⁰ B.A.R. București, *Fond Al. Roman*, Coresp. nr. 110177.

⁴¹ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 245; Bibl. Naț. București, Secția mss. Coresp. nr. 4023-4031; *Correspondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p. 283.

apărătorii fiecăruia dintre acuzați, repartizare care până la dezbaterrea finală a procesului va suferi numeroase modificări⁴².

În funcție de ordinea citării acuzațiilor, se stabilesc prioritățile tematiche ale pledoariilor, astfel ca dezbaterrea finală a procesului, prin luările de cuvânt, să treacă în revistă întreaga problematică ridicată de mișcare, să dezvăluie, odată mai mult, inadvertențele juridice, abuzurile și ilegalitățile comise de autorități, precum în primul rând, procesul, ca, de altfel, întreaga mișcare, trebuia să dezvăluie real situația de opresiune națională și socială impusă românilor din Austro-Ungaria, de puternicii zilei, și în același timp, el trebuia să constituie un prilej de afirmare națională, în sensul cel mai autentic al cuvântului⁴³.

Participant la toate aceste întruniri, Iuliu Coroianu mai are timp de a-l întâmpina și saluta pe Vasile Lucaciu la eliberarea sa din închisoarea de la Budapesta (7 februarie 1894), unde cca 200 de români și 8 slovaci organizează în capitala ungară la 12 februarie st. n. 1894 un banchet în onoarea sa⁴⁴, sau să fie prezent împreună cu acesta la 1 martie 1894 în capitala României⁴⁵.

După ședința comună a Comitetului Central și a viitorilor apărători în procesul memorandist din 11/23 februarie 1894, merită de relevat „discutarea” la București a acțiunilor Partidului Național Român în privința problemelor de organizare a apărării și a măsurilor ce urmau a fi luate la procesul *Memorandului*, cu oamenii politici din România. Nota lui Vasile Lucaciu intitulată „Obiectele de discutat”, procesul-verbal de acțiune și *Memoriul în chestiunea „Tribunei”* redactate de Eugen Brote, utilizate cu prilejul vizitei lui Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu la București în cursul lunilor februarie-martie 1894, sunt edificatoare în acest sens, ele detaliind concluziile ședinței Comitetului Central din 3-4

⁴² Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 268-270; „Tribuna”, nr. 61 din 29 martie/10 aprilie 1894.

⁴³ *Idem*, p. 268-273.

⁴⁴ „Tribuna”, 1894, nr. 16-19; Bibl. Naț. București, Secția mss. Coresp. nr. 4086.

⁴⁵ *Idem*, 1894, nr. 31, 34, 40.

aprilie 1894. Într-o întrunire din 22 februarie/6 martie sau la banchetul din 1/12 martie 1894 dat în onoarea lui Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu, unde se reunesc V.A. Urechia, N. Fleva, P. Grădișteanu, B.S. Delavrancea, A.D. Xenopol, I. Bogdan, I. Slavici, E. Brote, Gr. Pencescu, N. Orăscu, N. Filipescu, A.C. Popovici, I. Bianu, Gr. Cantacuzino ș.a., s-a discutat despre „stabilirea unității de acțiune în linia principală de politică națională a regatului român și a partidului național român din Transilvania și Ungaria, așa, ca unu fără de alții să nu facem nimic”⁴⁶.

Aici se discută iar posibilitatea trimerii unor ambasadori ai emigrației transilvănene în principalele capitale europene (pe I. Rațiu, S. Albin, D.P. Barcianu, A. Suci, I.T. Mera, V. Lucaciu, A.C. Popovici, E. Brote și Iuliu Coroianu), unde să se pună în legătură cu oamenii care ar putea să intervină în folosul cauzei românești. Tocmai de aceea Iuliu Coroianu pe când se afla în capitala României, împreună cu Vasile Lucaciu, Eugen Brote și Aurel C. Popovici vor trimite o telegramă de felicitare ilustrului filolog englez W.R. Morfill cu prilejul mitingului organizat la Oxford în favoarea românilor transilvăneni la 5 martie 1894⁴⁷. Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu vor profita și de această vizită la București pentru a fi primiți iarăși în audiență de regele Carol I la 26 februarie/10 martie 1894⁴⁸.

Aducerea la cunoștința memorandiștilor a celor discutate și hotărâte la București de V. Lucaciu și I. Coroianu explică de ce Comitetul Central este convocat la ședință pentru 3-4 aprilie 1894 pentru a se preciza poziția acestuia în fața evenimentelor ce se apropiau, dezbateră finală a procesului de la Cluj din 7-25 mai 1894. Comitetul Central, discutând probabil și noile propuneri de

⁴⁶ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 270-271; L. Boia, *Eugen Brote (1850-1912)*, București, 1974, p. 106; „Tribuna”, 1894, nr. 40-41.

⁴⁷ *Idem*, nr. 49 din 13/25 martie 1894; G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923, p. 44.

⁴⁸ N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 161-162; „Tribuna”, nr. 40 din 315 martie 1894; Muzeul Unirii Alba Iulia, *fond V. Lucaciu*, nr. înv. S.U. 5249.

emigrare, va declara în „enunțațiunile” date publicității după ședință, precizând definitiv poziția Partidului Național Român în fața apropiatei dezbateri finale a procesului memorandist, cum că, „susținerea programului național în integritatea sa și a direcțiunii politice spre realizarea lui, este postulatul situațiunii și nimic n-aveam să schimbăm în sensul lor” și așa doresc să fie cunoscute de amicii politici de pretutindeni și de guvernul maghiar. Din „incidentul” procesului memorandist, Comitetul Central face următoarele constatări: a) Memorandist este opera Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria; b) Ducerea *Memorandului* la Viena, tipărirea și răspândirea lui s-au făcut pe baza hotărârilor luate în unanimitate din partea întregului partid, reprezentat prin delegații prezenți la Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892 de la Sibiu; c) „Această procedură a fost acceptată cu sărbătorească unanimitate în conferința națională din Sibiu, ținută în 23-24 iulie 1893” și ca urmare „procesul acesta este un proces intentat națiunii române”⁴⁹.

Călătoria membrilor Comitetului Central în ajunul procesului spre Cluj (4 mai 1894), se va transforma într-o manifestare impozantă. Zeci de mii de oameni au înfruntat amenințările autoritățile maghiare și s-au înșiruit pe lângă calea ferată pentru a-i saluta cu admirație pe cei care se îndreptau spre Cluj. Cu flori, prapori, drapele ale societăților culturale, în dangăte de clopote, jocuri populare, și strigături, populația avea în frunte pe preoții și învățătorii satelor, cântând la apropierea trenului „Deșteaptă-te române”. „Țara” își conducea martirii la procesul intentat națiunii române⁵⁰.

Asemuind Clujul cu Golgota neamului, *Liga culturală* de la București, va edia cu prilejul manifestărilor organizate în România, în ajunul procesului (24 aprilie/6 mai 1894), un ziar-

⁴⁹ „Tribuna”, nr. 61 din 29 martie/10 aprilie 1894.

⁵⁰ Șt. Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, Sibiu, 1944; *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania 1892-1894*, vol. II, București, 1998, p. 445-509.

manifest intitulat simbolic „Golgota”, care chema la solidaritate cu acțiunile fraților din Transilvania. Organ al durerii poporului român, pe frontispiciul său figurau câteva cruci pe care erau răstigniți memorandiștii I. Rațiu, V. Lucaciu, G. Pop de Băsești, N. Costea, S. Albin și bineînțeles avocatul Iuliu Coroianu. În prim plan „Golgota” reproduce poezia „Eroilor-martiri” a lui Alexandru Vlahuță publicată inițial în revista săptămânală ilustrată „Viața”, nr. 22 din 23 aprilie 1894 și citită apoi de Ștefan Velescu cu ocazia marelui miting de la sala Băilor Eforie-București din 24 aprilie/6 mai 1894⁵¹. Poezia se remarcă prin sentimentul de solidaritate manifestat față de cei judecați în procesul memorandist, exprimând cauza dreaptă pentru care aceștia au luptat:

„Căci veșnică-i dreptatea și veșnici sunt martirii
Care-și jertfesc viața pentru triumful ei
În zbuciumul de lupte și-n noaptea asupririi
R nasc semănătorii eternelor idei!”

Alexandru Vlahuță își încheie oda încrezător în destinele poporului român, sentiment ce vrea să-l transmită și memorandiștilor:

„Stați drept, sublimi apostoli, căci fruntea vi-i senină.
Lăsați inchizitorii să-și facă datoria;
Vede-a-veți scris pe ziduri, cu slove de lumină,
În temnițele voastre: *Trăiască România!*”⁵²

Acuzații și apărătorii în marșul lor triumfal din 25 aprilie/7 mai 1894 spre sala „Reduta” n-au scăpat de entuziasmul poporului aflat pe străzile Clujului, 20-40.000 de persoane, alcătuit din miile de țărani veniți din toate părțile Transilvaniei (dar mai ales din zona Munților Apuseni), din sutele de intelectuali și studenți români etc. care au invadat timp de aproape o lună orașul de pe Someș. Procesul, contrar așteptărilor guvernamentale n-a

⁵¹ „Calendarul pentru toți românii pe anul Christ 1895”, București, p. 48, 94, 135; „Golgota”, nr. unic din 24 aprilie 1894.

⁵² „Golgota”, nr. unic din 24 aprilie 1894.

intimidat nici pe inculpați și nici pe susținătorii lor, toți exponenții mișcării de eliberare națională, memorandiști și antimemorandiști, tineri și bătrâni, indiferent de nuanțe și dispute anterioare, transformându-l într-o impresionantă manifestație de solidaritate și afirmare românească⁵³.

Pentru a tempera spiritul revoluționar al mulțimilor prezente la Cluj, încă din prima zi a dezbaterilor (25 aprilie/7 mai 1894), la mitingul ce a avut loc în parcul orașului, dr. Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român, va îndemna la ordine și disciplină pentru că „popor de ordine suntem noi românii, veți lupta desigur, dlor, și în absența noastră, totdeauna pe cale legală, căci pe această cale suntem noi tari și nebiruiți, precum tari și neîntrecuți suntem în credința neclintită către tron și în iubirea nemărginită către patria comună!”⁵⁴ De altfel, de teama unei revolte generale, autoritățile maghiare au amplasat la Cluj două companii de husari și 1600 soldați de infanterie, la care se adăugau jandarmii masați în sala de judecată și ajutorul promis, de bunăvoie în caz de pericol a unor membrii constituiți în asociații civile locale maghiare de apărare⁵⁵.

Dezbaterile finale din primele zile ale procesului de la Cluj încep de fapt prin niște încercări de obstrucție ale apărătorilor și acuzaților împotriva instanței de judecată (paza jandarmilor în sala de judecată, alegerea juraților și a translatorilor, folosirea

⁵³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 92 din 27 aprilie/9 mai 1894; E. Glodariu, *Tineretul universitar și Procesul memorandumului de la Cluj, 1894*, în *Memorandul românilor. Centenar (1892, 1894-1992, 1994)*, Baia Mare, 1994, p. 202-209; I.P.P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 305-354.

⁵⁴ Înaintea începerii pertractării finale a procesului de la Cluj, membrii condamnați ai Comitetului Central al Partidului Național Român, vor expedia împăratului la Viena, o telegramă de loialitate tradițională, manifestată și prin înaintarea *Memorandumului* la Tron, pentru care sunt puși pe banca acuzaților („Gazeta Transilvaniei”, nr. 92 din 27 aprilie/9 mai 1894).

⁵⁵ S. Polverejan, N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 303-304; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 349-372; *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1892-1894*, vol. II, București, 1998, p. 460-462, 474-477.

limbii române etc.), dr. Ioan Rațiu cerând în 8 mai 1894 ca întreaga dezbatere să se facă în limba română. Ele în realitate erau niște mișcări tactice care după cum se va vedea în continuarea dezbaterilor, nu țineau în nici un fel de lipsă de sinceritate și probitate, pentru că într-un proces atât de important, acuzații știind perfect de bine cu ce fel de administrație și justiție aveau de-a face, nu puteau rosti integr adevărul scump inimii lor și cauzei pentru care luptau. De multe ori, acuzaților nu li s-a permis nici măcar să facă observații în cauză, fiind șicanați cu întrebări care nu aparțineau cadrului pertractării finale, procurorul schimbând în decursul procesului de trei ori conținutul acuzației, cerând în final ca verdictul juraților să se extindă și asupra traducerii *Memorandului*. La acestea se adăugau terorizarea acuzaților prin incompetența juriului și influențarea juraților de către publicul clujean maghiar și ziarele șovine, ori prin anularea prescripțiilor sau a cererilor de recurs în casare⁵⁶.

Iuliu Coroianu, apărât de teologul istoric dr. Augustin Bunea de la Blaj, susține în prima zi a procesului (7 mai), că apărătorul lui nu este avocat și nu este obligat să vorbească în instanță, în limba maghiară. El protestează împotriva interdicției de a se apăra personal și a nu se putea folosi de translator (care nu cunoaște bine limba română), pentru că, afirmă Coroianu „suntem reprezentanții poporului român” și frații noștri care au venit din toate unghiurile țării să asiste la proces au făcut-o pentru „iubirea de patrie și interesul pentru cauză”⁵⁷.

În ziua a doua (8 mai), președintele Tribunalului din Cluj, baronul Szentkereszty Zsigmond, care se opunea întrebunțării în dezbateri a limbii române, trece la interogatoriul general al acuzaților, anunțând că urmează la rând Coroianu Gyula. Înainte de a răspunde la întrebări, Coroianu precizează că în matricola boteza-

⁵⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 93 din 28 aprilie/10 mai 1894: „Dreptatea”, nr. 142 din 1/13 iulie 1894.

⁵⁷ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 250-254; vol. II, p. 9, 14, 17; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 93 din 28 aprilie/10 mai 1894.

șilor este înscris sub numele de Iuliu și nu Gyula și acesta nu este numele lui. Ține la numele acesta „fiindcă sunt român și născut din moși-strămoși tot român” și că de 20 de ani și-a exercitat profesiunea de avocat și a învățat să iubească și să stimeze prestigiul legilor și al justiției. Pentru că dorește o dezbatere solemnă care are loc la 1000 de ani, cere președintelui de tribunal cunoscător al limbii române, să înlăture translatorul ce nu e în stare să redea fidel întreaga desfășurare și să-i adreseze el întrebările, direct în românește. Președintele în respinge solicitarea, insistând să-i răspundă la interogatoriu în limba maghiară. Aflăm astfel că s-a născut la Craidorolț (în realitate la Dorolț), că are 46 de ani (în realitate 47), de religie greco-catolică, căsătorit, posesor de avere, de profesie avocat și proprietar de pământ, domiciliant în Cluj, nepedepsit de lege niciodată până la interogatoriul acesta. Apărătorul său, Augustin Bunea se asociază la protestele lui Coroianu, constatând și el că translatorul (Robert Lehmann), nu este capabil să redea cu exactitate spusele apărării⁵⁸.

În ziua a patra (10 mai) se prezintă actul de acuzare; acuzații și apărătorii solicită citirea lui în limba română, ceea ce bineînțeles că nu s-a făcut. Fiind restrânși încontinuu în dreptul lor de liberă apărare, apărătorii vor fi nevoiți ca în urma dispozițiilor ilegale și ostile ale instanței clujene să se retragă din proces. Acest act îl fac la 10 mai 1894 prin avocatul slovac Milos Stefanovič, apărătorul lui Vasile Lucaciu, care declară că „depunem cu toții apărarea chiar și contra voinței clienților noștri”⁵⁹.

Acuzaților nu li s-a permis să mai facă observații în cauză, ei fiind șicanați cu întrebări care nu mai aparțineau cadrului pertractării finale. Doctorul Rațiu cere în ziua cinci (11 mai) să se înceteze cauzele care au determinat pe apărători să se retragă din

⁵⁸ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 26; vol. II, p. 38-39; ⁵⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 94 din 29 aprilie/11 mai 1894. De abia în ziua a treia (9 mai) li s-a permis neavocaților să poată vorbi în limba română.

⁵⁹ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 76-79; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 95 din 30 aprilie/12 mai 1894.

proces, solicitând readucerea lor, ori amânarea lui până când acuzații își vor găsi alți apărători, intervenție respinsă de procuror. Iuliu Coroianu cere și el în aceeași zi ca instanța să-i precizeze care îi sunt drepturile de apărător și acuzat, deoarece ca acuzat era limitat în luările de cuvânt, iar jurații nu erau competenți a judeca pe reprezentanții poporului român: „Noi acuzații care stăm aici pe băncile acestea suntem reprezentanții poporului român. Ei bine! Și tocmai noi să fim lipsiți de dreptul de apărare ... Prin urmare stăm aici ca reprezentanții poporului român față în față cu niște jurați preocupați politicește. Cestiunea politicei unei națiuni, dlor, nu se poate judeca de niște jurați”⁶⁰.

Iuliu Coroianu revine în dezbateră din această zi arătând că fapta lor, dacă se respecta legea s-ar fi prescris deoarece trecuse un an de la producerea ei în Transilvania și 6 luni pentru Ungaria, iar *Memorandul* nu conține pasaje împotriva statului, el demonstrând ilegalitatea acuzației. Procurorul Vita Sándor respinge solicitarea lui Iuliu Coroianu, răspunzându-i că acuzații nu sunt membrii națiunii române, ci ai națiunii maghiare, deoarece constituția Ungariei nu recunoaște existența naționalităților și a reprezentanților lor⁶¹.

După cum se știe, dezbateră finală a procesului a deveni prilejul unui rechizitoriu public, în care compromisă avea să fie nu mișcarea națională română și frunzașii ei, ci însăși formula politică a sistemului dualist austro-ungar. Ceea ce și-au propus conducătorii români, chiar dacă s-au lovit de rezistența juriului, a reușit pe deplin, debaterile demonstrând că *Memorandul* este opera întregului popor român, a întregii națiuni române. Luările de cuvânt ale lui I. Rațiu, V. Lucaciu, T. Mihali, G. Tripon, B. Rațiu, G. Domide, M. Veliciu, R. Patița etc., din zilele următoare tratau geneza memorandiste și a programului Partidului Național Român, partid care se confunda acum și mai profund cu întregul popor român din Transilvania și Ungaria. *Memorandul*, susțin ei este

⁶⁰ „Tribuna”, nr. 90 din 3/15 mai 1894.

⁶¹ „Gazeta Transilvaniei”, 1894, nr. 95-97; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol.II, p. 82-88.

opera nu numai a Comitetului Central și a celor acuzați, ci și a poporului pe care-l reprezentau⁶².

În ziua a opta (15 mai), Iuliu Coroianu vorbind în numele tuturor „inculpaților”, anunță că deși legea pentru egala îndreptățire a naționalităților „garanta” folosirea limbii române în justiție, pentru ușurarea dezbaterilor, în urma mandatului și a aprobării Comitetului Central (din 3 ianuarie 1894), el va întrebuița de acum înainte numai limba oficială a Tribunalului, adică limba maghiară, pe care de altfel o folosise alternativ cu limba română de la începutul dezbaterilor. Intervine în conflictul cu traducerea textului incriminat al *Memorandului*, cerând să fie judecați pe baza textului românesc sau pe baza citirii ambelor texte (românesc și unguresc), solicitând ca pentru pasajele incriminate să i se pună la dispoziție colecția de legi, diplome, patente și date care atestă răpirea autonomiei Transilvaniei, nesocotind drepturile și voința românilor. La acuza că *Memorandul* a lovit în valabilitatea și puterea obligatorie a legilor referitoare la „uniunea” Transilvaniei cu Ungaria, Coroianu arată că în realitate nu uniunea a fost pusă în discuție de *Memorandum*, ci forma în care aceasta s-a înfăptuit. Elementul românesc n-a putut participa corespunzător voinței sale liber exprimate la înfăptuirea Uniunii, concluzionează I. Coroianu, Tribunalul respinge însă toate cererile lui⁶³.

În finalul celei de a opta zi, președintele Tribunalului începe ascultarea acuzaților, primul dintre ei fiind avocatul Iuliu Coroianu, incontestabil cel mai pregătit din punct de vedere juridic dintre toți memorandiștii. Coroianu recunoaște că el a întocmit *Memorandul*, fiind membru al Comitetului Central al Partidului Național Român și că „eu am fost încredințat de adunarea de la 1887 și respectiv din partea comitetului ales de această adunare să studiez chestiunea; și am studiat-o și, am pregătit-o și la ședința comitetului ținută la 25, 26 martie 1892, eu

⁶² I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 89-94, 109-134.

⁶³ *Idem*, vol. II, p. 138-139, 148-155; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 102 din 8/20 mai 1894.

am fost raportorul ei”. Remarcă faptul că textul *Memorandului* fusese întocmit de el, gata revizuit așteptând numai să fie înaintat. Adunările respective ale Partidului din 1890 și 1892 au și hotărât prezentarea, traducerea și răspândirea lui. Prin urmare, continuă Coroianu, la ședința Comitetului Central din 25-26 martie 1892: „în privința acestora noi nu a trebuit să mai hotărâm, ci la această ședință s-a întâmplat numai, că în această chestiune comitetul a luat în discuție textul *Memorandului*, și anume al aceluia, despre care recunoaște chiar conferința din anul 1892, că el se consideră stabilit, și să se facă oarecare modificări stilare și pe lângă aceasta îndreptând pe ici colo textul în urma expunerii mele, acesta a fost stabilit definitiv”⁶⁴.

Iuliu Coroianu neagă că la ședința Comitetului Central din 25-26 martie 1892 s-ar fi întocmit un proces-verbal. El mărturișește din nou că aici s-a citit iarăși proiectul *Memorandului* ca în el să nu fie din greșeală nici o expresie care să atace constituția ori să lezeze pe împărat. Deoarece la Conferința națională a partidului din 1890 textul *Memorandului* era foarte extins, el având și anexele corespunzătoare ce au fost omise acum pentru că „Majestății sale nu i se putea înainta un act atât de mare, era și plicticos să-l citească”, i s-au adus modificările stilistice făcute direct pe concept. Deși Iuliu Coroianu declară că nu a participat la traducerea, tipărirea și difuzarea *Memorandului* și deși stă pe banca acuzaților, nu se teme de ce i se va întâmpla în viitor, afirmând categoric că „nu voi nega nimic, deoarece iau răspunderea pentru orice activitate, ce se referă la cauza națiunii mele”⁶⁵. Alături de el și ceilalți acuzați își iau răspunderea pentru textul *Memorandului*, cât și pentru tipărirea și răspândirea lui, asumându-și responsabilitatea totală⁶⁶.

În ziua a XIII (21 mai) pentru a dovedi că pasajele incriminate din *Memorandum* nu exprimă decât adevărul istoric și

⁶⁴ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol.II, p. 156-162.

⁶⁵ *Idem*, p. 158-160.

⁶⁶ *Idem*, p. 162-266.

pentru a arăta că inculpații n-au activat ca simpli particulari, ci ca exponenți ai poporului român reprezentați prin Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892, Iuliu Coroianu cere președintelui instanței să citeze ca martori pe toți membrii acelei conferințe și anumiți experți în problemele de drept istoric. I se alătură și ceilalți acuzați la această solicitare, dar și de această dată fără succes. Cererea este respinsă⁶⁷.

În zilele de 22-23 mai se citește textul românesc și unguresc al *Memorandului*, după care procurorul Vita Sándor este solicitat să-și prezinte rechizitoriul. Doctorul Ioan Rațiu are cuvântul pentru a face o declarație, dar cu toată intervenția lui V. Lucaciu, D. Comșa și Iuliu Coroianu, acest lucru nu i se permite⁶⁸.

În discursul său (23 mai), acuzatorul public regal cere condamnarea acuzaților la închisoare de stat până la cinci ani pentru delictul de „agitație”. Cei vizați sunt G. Pop de Băsești, V. Lucaciu, D. Comșa, D.P. Barcianu, N. Cristea, T. Mihali, A. Suci, M. Veliciu, R. Partiția, G. Domide și Iuliu Coroianu deoarece aceștia, din împuțernicirea ședinței Comitetului Central din 26 martie 1892 au redactat *Memorandumul* care conține fraze incriminate și pentru că ei au hotărât ca textul românesc să fie tradus în limbile maghiară, germană și eventual franceză și italiană, după care să se tipărească. Apoi să fie răspândit atât în patrie cât și în străinătate⁶⁹.

Combătând contestarea din *Memorandum* că autonomia Transilvaniei s-a sistat fără participarea românilor, cărora li s-au lezat drepturile naționale și istorice, procurorul afirmă mai departe că în baza constituției ardeleni în vigoare până la 1848 „numai ungurii, adică nobilimea maghiară, săcuii și sașii, au aparținut națiunilor Ardealului, recunoscute după dreptul public – și din contră poporul cu buze românești al Ardealului, ca atare nu aveau drepturi politice și prin urmare nici nu era îndreptățit, ca la

⁶⁷ *Idem*, p. 278-280.

⁶⁸ *Idem*, p. 292-303.

⁶⁹ *Idem*, p. 318.

decretarea Uniunii, în parlamentul din anul 1848 al Transilvaniei el să fie reprezentat”⁷⁰. Numai în urma legilor de la 1848 românii au fost investiți cu aceste drepturi politice, pentru că dreptul istoric ce deriva din timpurile ocupației romane, cum preciza procurorul, a fost stins prin dreptul istoric milenar al națiunii maghiare⁷¹. Substratul punctului de vedere maghiar față de români și *Memorand*, prezentat de procuror, era teama lor că prin obținerea autonomiei Transilvaniei, românii majoritari dar cu o cultură mult mai modestă și fără maturitate politică vor dobândi hegemonia în Principat. În final, Vita Sándor cere juraților condamnarea memorandiștilor „numai pentru delictul de agitație comis prin răspândirea memorandumului”⁷².

După rostirea rechizitoriului, președintele Tribunalului îi invită pe „inculpați” să-și susțină apărarea. În locul apărării, președintele Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, Ioan Rațiu „se ridică și liniștit, cu ton demn și puternic citește în numele său și al soților săi acuzați”, nepieritoarea declarație plină de demnitate națională emanată din simțirea comună a întregului popor român⁷³.

La redactarea declarației, potrivit izvoarelor documentare cunoscute, rezultă că și-au adus contribuția Aurel Mureșianu, Amos Frâncu, Aurel Isac, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Ionaș Grădișteanu, studentul A. Olteanu și bineînțeles dr. Ioan Rațiu care a susținut de la început ca tonul declarației să fie cât mai energic și categoric. Părerea noastră este că, la redactarea declarației din 23 mai 1894, au participat toți membrii Comitetului Central, fapt ce reiese și din scrisoarea studentului Nicolae Brânzeu către S. Periețeanu-Buzău, datată Cluj, 19 mai 1894 cum

⁷⁰ *Idem*, p. 296.

⁷¹ *Idem*, p. 297-298.

⁷² *Idem*, p. 300-302.

⁷³ „Tribuna”, nr. 99 din 13/25 mai 1894; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 303-305; N. Cordoș, *Declarația lui Ioan Rațiu din 23 mai 1894*, în „Potaișa”, II, 1980, p. 245-251.

că: „cu toții au făcut o declarație în care iau întreaga aprobare a Memorandului, a tipăririi și răspândirii lui. Această declarație am tras-o azi pe poligraf și mâine după citirea Memorandului, de-i va lăsa prezidentul, o vor citi în fața Tribunalului”⁷⁴.

În cunoscuta declarație, dr. Ioan Rațiu arăta că membrii Comitetului Central au susținut și s-au identificat în totalitate cu hotărârile luate la conferințele generale ale Partidului Național Român din anii 1881, 1884, 1890, 1892 și 1893. Se releva în continuare că, deoarece conferințele generale au decis prezentarea, publicarea și răspândirea *Memorandului*, membrii Comitetului Central, ca mandatarai ai partidului, declarat că primesc „responsabilitatea solidară” pentru toate acestea. Prima parte a declarației se încheia cu câteva constatări de nemulțumire pe marginea instrucției și a dezbaterii finale a procesului, în legătură cu prezentarea incompletă a pasajelor „incriminate” din textul *Memorandului* în limba română⁷⁵.

În partea a doua a declarației prezentată de Ioan Rațiu, se preciza că *Memorandul*, pentru a cărui publicare și răspândire, membrii Comitetului Central erau aduși ca niște răufăcători înaintea barei judecătorești, nu cuprindea decât icoana credincioasă a suferințelor și nedreptăților ce le îndura poporul român din Transilvania și Ungaria și curatul adevăr al doleanțelor acestuia, care i-a trimis să ceară scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcate în picioare. „Ceea ce ne-a silit pe noi și pe întregul popor român ca să facem acest demers – continua Ioan Rațiu – este faptul, că atât legislațiunea, cât și guvernul ne-a adus

⁷⁴ I. Grădișteanu, *Cum s-a desfășurat procesul Memorandului*, în „Epoca”, nr. 3 din 7 februarie 1929, p. 1; I. Georgescu, *Aurel Mureșianu*, 1938, p. 53; E. Micu, *Aurel Mureșianu și Memorandul. Contribuții la istoricul Memorandului*, Brașov, 1944, p. 25; *Correspondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p. 183-185; V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1993, p. 182-183; BCU Cluj-Napoca, mss. 4119, *Coresp. Fr. Hossu-Longin*, vol. III, f. 169-172; Idem, mss. sertar 242/4, actul 11.

⁷⁵ „Tribuna”, 1894, nr. 99-100.

la convingerea neștrămutată, că în fața lor pentru noi, vorbă de dreptate nu poate fi”. În zadar au fost date toate promisiunile pentru respectarea drepturilor naționale ale românilor, pentru că în realitate, exclusivismul de rasă a declarat război de exterminare limbii și naționalității noastre”⁷⁶, conchide I. Rațiu.

„*Ceea ce se discută aici, domnilor – continua doctorul Rațiu – este însăși existența poporului român. [Însă] Existența unui popor nu se discută, se afirmă!* De aceea nu ne e în gând, să venim înaintea d-voastră să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața d-voastră, nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba! De aceea nu mai suntem aici acuzați, suntem acuzatori”⁷⁷.

Finalul declarației, prin glasul autorizat al lui Ioan Rațiu, încheia din partea celor acuzați, în chipul cel mai demn procesul de la Cluj: „Nevinovați suntem, dar d-voastră sunteți stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă și pe conștiința noastră, care în această cauză este *conștiința națională a poporului român*. Dacă nu sunteți d-voastră competenți să ne judecați, este însă un alt tribunal mai mare. Mai luminat și desigur mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți: *e tribunalul lumii civilizate*, care vă va osândi odată mai mult și mai aspru, decât v-a osândit până acum ... Declar prin urmare în numele meu și al tuturor colegilor mei acuzați, că pentru cuvintele arătate nu ne putem apăra”⁷⁸.

La încheierea expunerii asistența românească prezentă la proces a izbucnit în urale de „să trăiască”, iar acuzații, ridicându-se în picioare, au declarat că se alătură cu toții celor spuse de Ioan Rațiu, răspunzând provocării președintelui tribunalului de a nu se lipsi de dreptul lor de apărare individuală, „că fiindu-le imposibil făcută apărarea, nu se pot folosi de acest drept iluzoric”⁷⁹.

⁷⁶ Idem, nr. 100 din 14/26 mai 1894.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Idem, nr. 99 din 13/25 mai 1894; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 303-305.

Declarația lui Ioan Rațiu, la care instanța nu se așteptase, a căzut ca un trăznet asupra judecătorilor și juraților de la Cluj. Procurorul general Vita Sándor a luat cuvântul precipitat, negând că în acest proces „ar fi vorba despre o luptă de rasă între două popoare”. Încercând să se apere, v-a recunoaște că de fapt *Memorandul*, „nu atacă pe maghiari, ci atacă valabilitatea și puterea obligatorie a unei legi fundamentale, adusă în dieta țării conform constituțiunii și legilor atunci valabile”, și că antagonismul dintre maghiari și români n-a putut forma baza acuzei deoarece documentul nu a folosit expresii agitatoare⁸⁰.

Era prea târziu, pentru că, deși peste două zile se vor pronunța sentințe grele împotriva membrilor Comitetului Central, prin vorbirea dr. Ioan Rațiu, procesul care a pus în cumpănă existența poporului român s-a încheiat printr-o strălucită victorie morală și politică a memorandiștilor și de afirmare a dezideratelor românești de dreptate, libertate și unitate națională. Transformându-se din „inculpat” în acuzator, în numele tuturor memorandiștilor și al românilor din Transilvania și Ungaria, dr. Ioan Rațiu prin „epocala declarație” cum o caracterizează și George Pop de Băsești⁸¹, a făcut cunoscut lumii întregi că ceea ce se judeca la Cluj nu era doar un simplu act de protest, ci era un proces intentat unei întregi națiuni române.

Ceea ce și-au propus conducătorii români, chiar dacă s-au lovit de rezistența juriului, a reușit pe deplin, dezbaterile demonstrând că nu numai un *Memorand* (care oglindea aspirațiile unui întreg popor) s-a judecat la Cluj, ci și faptul că românii au dat un semn de viață lumii întregi despre nedreptățile la care erau supuși. O națiune întreagă nu putea fi adusă în fața curții cu jurați. La Cluj acuzatul era de fapt regiomul anacronic, nedrept și oprimator al naționalităților din Ungaria. Ziarul maghiar „Hazank” din 13 mai 1894 consemna de altfel că „oricât de greu ne cade, dar suntem siliți să constatăm amăsurat adevărului că în Cluj, în decursul de

⁸⁰ „Tribuna”, nr. 99 din 13/25 mai 1894; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 305-307.

⁸¹ BCU Cluj-Napoca, mss. sertar 242/4, doc. 11.

până acum al procesului, justiția maghiară a suferit un *dezastru hotărât* față de iscusința politică și juridică a acuzaților și apărătorilor”. Iar procurorul Jezzenski Zsigmond mărturisea la sfârșitul procesului lui Teodor Mihali că „voi sunteți condamnați, dar procesul tot noi l-am pierdut”⁸².

După declarația dr. Ioan Rațiu, Iuliu Coroianu în numele acuzaților afirmă că ei nu se mai apără și nu mai fac nici-o altă obiecție. În 25 mai 1894 președintele Tribunalului hotărăște să pună capăt dezbaterilor. El face un expozeu asupra desfășurării procesului și arătând gravitatea delictului comis de acuzați, cere în final juraților să-și rostească verdictul.

În motivația sentinței Tribunalului împotriva lui Iuliu Coroianu (25 mai), se aduce acuza, de altfel recunoscută de el la dezbaterile principale că: a fost redactorul și raportorul *Memorandului* în Comitetul Central; a făcut îndreptările stilistice în text și a executat omiterea unor părți mai extinse, susținând că la textul incriminat de instanță nu s-au făcut modificări; a relevat că unul din scopurile examinării textului a fost acela ca din el să se omită expresiile anticonstituționale sau vrednice de pedeapsă, considerând că *Memorandul* nu atacă puterea obligatorie a legii „uniunii”; a recunoscut că textul definitiv al *Memorandului* a fost stabilit în adunarea Comitetului Central ținută la 26 martie 1892, transcrierea în curat a conceptului, imprimarea și expedierea lui fiind încredințată biroului⁸³.

Curtea cu jurați după o dezbateri de 17 zile declară vinovați pe 14 dintre ei și anume pe: G. Pop de Băsești, V. Lucaciu, D. Comșa, D.P. Barcianu, I. Coroianu, M. Veliciu, T. Mihali, N. Cristea, G. Domide, R. Pațița, A. Suci, I. Rațiu, P. Barbu, D. Roman, Tribunalul regal ca instanță de presă condamnându-i de la 2 luni până la 5 ani cu suportarea cheltuielilor de

⁸² „Tribuna”, nr. 92 din 5/17 mai 1894; M. Lupaș-Vlasiu, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1945, p. 254.

⁸³ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 314.

judecată și suportarea publicării sentinței în presa maghiară și română a timpului⁸⁴.

Iuliu Coroianu va fi condamnat la 2 ani și 8 luni temniță de stat, declarând după pronunțarea ei (13/25 mai) recurs în casație, rezervându-și dreptul de a motiva alături de ceilalți condamnați argumentele respingerii ei. Recursul în casare al celor condamnați contra verdictului juraților și a sentinței de condamnare a fost înaintat la 27 mai 1894, el fiind opera avocaților Amos Frâncu, Aurel Isac, Ștefan Cicio Pop, Coriolan Brediceanu și Iuliu Coroianu⁸⁵.

Urmând să plece la Budapesta, unde Curia regală maghiară trebuia ca la 10 iulie st. n. 1894 să judece cauza românească, Iuliu Coroianu îi scria la 9 iulie 1894 dr. Ioan Rațiu cu privire la autoritățile ungurești că „noi în veci nu ne vom putea identifica cu vederile și dorințele lor” și să fim pregătiți pentru orice hotărâre. Ceea ce s-a și întâmplat, Curia regală respingând la 13 iulie 1894 recursul în casare al condamnării memorandiștilor, declarând că toate dispozițiile procesului de la Cluj sunt juste, legale și corecte⁸⁶.

Prezent în capitala Ungariei împreună cu Vasile Lucaciu, un corespondent al mai multor ziare germane, F.O. Jironschek, le-a luat celor doi un interviu⁸⁷. La întrebarea că ce efect a avut procesul *Memorandului* asupra politicii naționale românești și a celorlalte naționalități, Iuliu Coroianu răspunde:

„Eu cred, că indignațiunea, care se poate observa la români cuprinde și celelalte naționalități ale țării... fiindcă cu indignațiune trebuie să se primească acea procedură bruscă, pe

⁸⁴ După declarația lui Iuliu Coroianu, amenda s-a ridicat la suma totală de 7000 florini, ultima rată fiind plătită băncii care i-a împrumutat de abia în anul 1897 (vezi „Tribuna”, nr. 55 din 9/21 martie 1897; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2425, 2523, 2542, 2550, 2583, 2749/13, 21).

⁸⁵ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. II, p. 325-326, 428-473.

⁸⁶ Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *Op. cit.*, p. 228; I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 319-320, 397, 425-426.

⁸⁷ „Dreptatea”, nr. 137 din 23 iunie/5 iulie 1894; „Tribuna”, nr. 131 din 23 iunie/5 iulie 1894.

care o dezaprobă atât din punct de vedere de drept, cât și politic întreaga lume cultă. În noi românii a provocat această procedură afară de reacțiunea mai nainte amintită și acea convingere, că cercurile politice maghiare nu sunt dispuse să rezolve o astfel de cestiune importantă politică prin justa apreciere a drepturilor reciproce, ci din contra caută prin toate mijloacele forței să ne oprime”. Coroianu remarcă în continuare jocul periculos al ungarilor care „nu se poate împreuna cu adevăratul patriotism”, ei nedorind a sta de vorbă cu românii, care prin conștiința lor națională pe deplin dezvoltată și în limitele legalității constituționale au ținut pe primul plan interesul patriei.

La a doua întrebare că ce părere are despre acțiunea comună a naționalităților și despre aprecierile exprimate la timpul său de unele ziare străine, Iuliu Coroianu răspunde:

„Acțiunea comună a naționalităților este numai cestiune de timp, dacă cumva guvernul maghiar nu ajunge la o convingere mai bună”. El consideră însă că „consecvența finală” a statului ungar va duce inevitabil la inaugurarea acestei colaborări a naționalităților.

După încheierea procesului și condamnarea memorandiștilor, autoritățile maghiare iau alte măsuri represive. La 27 mai 1894 procurorul Vita Sándor cere revocarea tuturor pașapoartelor avute de condamnați și punerea lor sub severă supraveghere polițienească. Peste o lună fură anunțate baroului din Sibiu, Cluj, Tg. Mureș, Dej, Arad și Alba-Iulia pentru a proceda la suspendarea avocaților I. Rațiu, P. Barbu, T. Mihali, A. Suciu, M. Veliciu, R. Patiția și Iuliu Coroianu. La 20 iunie 1894 i se comunică dr. Ioan Rațiu că prin ordinul nr. 321 din 16 iunie 1894 al Ministerului de interne ungar se interzice activitatea Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, a cărei existență nu ar avea o bază legală, solicitându-i-se întocmirea și înaintarea statutelor de funcționare. La 4 iulie 1894 președintele Tribunalului din Cluj dă ordin să li se ia tuturor condamnaților semnamentele personale pentru a nu încerca să emigreze, ca în cele din urmă la

12/24 iulie 1894 să înceapă arestările lor, pentru ca la 29 iulie aceștia să fie urcați în trenurile ce se îndreptau spre închisorile de la Vaț și Seghedin. Primul arestat va fi bineînțeles Iuliu Coroianu (12/24 iulie 1894), fiind condus la gara Clujului de sora sa Clara Maniu și de fratele mai mic, preotul Sabin Coroianu⁸⁸.

Reprezentanții unui popor plecau pe calea temniței, cu fruntea ridicată, dar cu inima frântă de durere. Cei condamnați au fost ridicați de acasă noaptea ca niște ucigași și tâlhari ordinari, ruși din sânul familiilor și al prietenilor iubiți și excortați din temniță în temniță. Cauza pierdea un șir de luptători, dar ideile, convingerile și aspirațiile nu se puteau însă sugruma sau extirpa. Ea va crea însă în locul fiecărui luptător încătușat cauzei i se vor alătura noi luptători.

În timpul procesului ca și după aceea, membrii Comitetului Central au primit o mulțime de aderențe din Transilvania și străinătate, iar în România s-au ținut numeroase mitinguri de protocol contra împrăștiării unui neam întreg. Multe dintre aceste aderențe și încurajări pentru cauza memorandistă, liste de subscripții etc. au fost adresate pe numele avocatului Iuliu Coroianu pentru a fi transmise conducerii partidului⁸⁹. Presa din străinătate a fost și ea de partea memorandiștilor. Agitația va fi mai mare mai ales după condamnarea lor, ceea ce face ca situația să fie neplăcută pentru guvernul maghiar. Însăși Parlamentul ungar ajunge să dezbată în ședințele din mai 1894 situația „revoluționară” din Transilvania din timpul procesului *Memorandului*. Numele lui Iuliu Coroianu fiind pomenit aici de deputatul independist Pázmándy Dénes ca „vătaful lor, e avocat în Cluj și

⁸⁸ I.P. P[app], *Op. cit.*, vol. I, p. 468-478; „Tribuna”, 1894, nr. 148-149, 151; „Dreptatea”, 1894, nr. 156-157; N. Cordoș, *Adunarea generală a alegătorilor români din Transilvania și Ungaria*, în „Acta Musei Porolissensis”, XIX (1995), p. 213-236.

⁸⁹ N. Josan, *Adeziunea populară la mișcarea memorandistă (1892-1895)*, București, 1996; *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania. 1892-1894*, vol. II, București, 1998, p. 457; „Tribuna”, nr. 87 din 29 aprilie/11 mai 1894; „Dreptatea”, nr. 94 din 27 aprilie/9 mai 1894.

sute și mii de acțiuni, concipiate de el, a înaintat judecătoriei în limba maghiară”⁹⁰.

Pe bună dreptate „Tribuna” de la Sibiu consemna atunci că „prin procesul Memorandului cauza noastră a înaintat cu cel puțin douăzeci de ani mai iute decât dacă procesul nu s-ar fi ținut”, punând în fața lumii civilizate europene problema românilor din Austro-Ungaria⁹¹. Iar Take Ionescu politicianul și ministrul român mărturisea, că din zona aceea „chestiunea națională a dobândit în conștiința publică un înțeles înalt și s-a adâncit în sufletele noastre, fără deosebire de partid, cu o putere de care numai realizarea idealului național a putut-o satisface”⁹².

Raportorul Comisie de 50 al adunării generale din 16/28 noiembrie 1894, Ioan Russu-Șirianu, aducând un omagiu memorandiștilor condamnați, afirma că acțiunea lor constituie cea mai strălucită pagină a luptelor naționale, iar „procesul memorandumului rămâne celebru, nu prin faptul că întrânsul a trecut la nemurire o bună parte din ce poporul român are mai distins, dar el a servit cu prilej ca poporul nostru să se manifeste cu o tărie și o conștiință, cum istoria nu mai povestește în tot decursul veacurilor”⁹³. Procesul de la Cluj n-a fost numai un proces între români și unguri, ci într-o însemnată măsură cum remarcă și istoricul Vsile Netea, în monografia *Memorandului* și un proces între două sisteme politice europene, și constelații diplomatice care-și disputau iarăși stăpânirea Europei, vizibile mai clar la începutul secolului al XX-lea.

După cum se știe, condamnații procesului memorandist au fost despărțiți în detenția lor – I. Rațiu, V. Lucaciu și Iuliu Coroianu închiși la Seghedin, iar ceilalți la Vaț – în speranța autorităților ungurești de a suprima mișcarea național românească

⁹⁰ T.V. Păcățianu, *op. cit.*, vol. VII, p. 671-672, 689-691; *Voci Latine. De la frați la frați*, București, 1894, p. 137-138.

⁹¹ „Tribuna”, nr. 86 din 28 aprilie/10 mai 1894.

⁹² C. Xenii, *Take Ionescu. 1858-1922*, ed. a II-a, București, 1932, p. 132.

⁹³ „Tribuna”, nr. 246 din 18/30 noiembrie 1894.

din Transilvania și Ungaria. Conform regulamentului închisorilor de stat, condamnații de la Seghedin au fost internați în camere separate, în corpul de închisoare ordinară numită „Csillag” (Steluța). Nu le era permis să se întâlnească și să comunice între ei, executând pe rând plimbarea de 2 ore ce o puteau face zilnic prin curtea închisorii. Nu li se acceptau decât vizitele permise de directorul închisorii în timpul de plimbare, care abuzând de puterea sa nu acorda aceste permise persoanelor străine. Aveau o cameră separată de primire, unde li se interzicea fumatul, iar poșta era examinată și controlată de asemenea de directorul închisorii. Acesta își permitea să facă abuzuri și la învoirile speciale acordate membrilor de familie⁹⁴.

Alături de aceste manevre și constrângeri și pentru a sonda convingerile politice ale celor trei întemnițați la Seghedin, sunt vizitate în trei rânduri de parlamentarul maghiar Pázmándy Dénes, în speranța câștigării lor pentru ideile politicii guvernamentale. Adept al ideii de stat național unitar maghiar, Pázmándy Dénes aduce în discuție o apropiere maghiaro-română, problema grațierii, a modificării legii electorale și a respectării limbii naționalităților în comune și comitate, în schimbul renunțării la postulatele naționale și a intrării românilor în activitatea parlamentară. Deși Pázmándy Dénes s-a pronunțat că dacă românii nu-și schimbă concepțiile politice, situația lor se poate înrăutăți (legi excepționale contra românilor; închiderea unor gimnazii școlare; suprimarea ziarelor naționale etc.), încercările stăpânirii ungare au eșuat și de această dată. Cei trei au respins cu demnitate propunerile lui Pázmándy, spunându-i că nu s-au intimidat de astfel de amenințări și să transmită guvernului că cu astfel de argumente se vor face de râs în fața lumii civilizate⁹⁵.

Între cei trei frunțași politici români închiși la Seghedin, va exista permanent o strânsă colaborare manifestată prin notele-

⁹⁴ „Tribuna”, 1895, nr. 2, 13, 16, 68, 70, 73.

⁹⁵ B.A.R. București, *Arh. V. Braniște*, fond politice-publice, I, mss. 8, p. 28-30, 99-100, 117; „Tribuna”, nr. 217 din 12/24 octombrie 1894.

însemnări (scrisori) care circulau între ei, în care consemnau propuneri, sugestii și constatări, ca apoi hotărârile sau dispozițiile lor să fie transmise celor de afară pentru continuarea mișcării naționale (regruparea forțelor, convocarea unor adunări protestatere, organizarea Congresului naționalităților etc.)⁹⁶.

Iuliu Coroianu va suporta cu tărie detenția de la Seghedin, cu toate că recunoaște într-o corespondență din 20 iulie 1895, că „aici suntem foarte strict și rău tratați ... și suferim toate greutățile”. În așteptarea oaspeților vizitatori, el era bine dispus, „voios, gătit și parfumat parcă ar fi fost scos dintr-o cutie și nu ar fi fost închis într-o temniță ungurească. Aici, la închisoarea din Seghedin înfiripându-se noua idilă a avocatului Iuliu Coroianu cu Dorina, fiica cea mică a dr. Ioan Rațiu, ce își însoțea tatăl cu restul familiei, ceea ce va duce ulterior la căsătoria celor doi”⁹⁷.

Fiind acuzat de multe ori (de moderați și tribuniști) pentru că ar fi realizat unele activități naționale în schimbul unor câștiguri materiale, Iuliu Coroianu se pare că a refuzat să primească orice sume de bani care proveneau de la terțe persoane, pentru a nu i se reproșa că a fost întreținut de cineva în temnița de la Seghedin. El a luat această măsură și pentru faptul că era nemulțumit de tratamentul discriminatoriu efectuat de *Liga culturală* în asigurarea existenței sale (ca și asupra celor de la Vaț), cum îl informa Emilia Rațiu și Vasile Lucaciu pe S. Periețeanu-Buzău. Cerând scuze lui Periețeanu-Buzău, casierul *Ligii culturale*, pentru „noua incomodare”, Emilia Rațiu dorea să-i vadă pe toți mulțumiți „care în lupta lor sunt lipsiți de mijloacele gospodărești” solicitând „schimbată dispoziția dv. căci nici chiar *eu nu* o pot nicidecum scoate la cale cu puținul ce mi-ați avizat”⁹⁸.

⁹⁶ Muz. Ist. Trans. nr. înv. M. 2450 și 2702; N. Cordoș, *Op. cit.*; Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *op. cit.*, p. 361.

⁹⁷ „Tribuna”, nr. 267 din 15/27 decembrie 1894.

⁹⁸ Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *op. cit.*, p. 270; B.A.R. București, mss. S 14(6-7)/CLXXI.

Pe lângă aceste neajunsuri din această perioadă (toamna anului 1894), Coroianu va fi rechemat la Cluj de autoritățile ungurești pentru un proces de șicanare în legătură cu falsificarea unui pașaport de trecere în România pe banii *Ligii culturale*. Va fi în cele din urmă achitat⁹⁹. În anul următor (1895) suportă alte lovituri și neajunsuri cauzate de susținerea unui proces de moștenire cu neamurile sale din Secuieu (jud. Cluj), sprijinite de autoritățile ungurești (cum remarcă el), ca el să piardă cea mai mare parte a averii sale câștigată cu sudoarea muncii sale, încât abia să se mai poată susține la închisoare. „Era prea firesc lucru ca Eu, ca om politic – scrie Iuliu Coroianu la 20 iulie 1895 din închisoarea Seghedinului unui „frate și nepot” –care stau în temnița ungarilor pentru apărarea drepturilor neamului meu, să devin judecat de ei și de justiția lor în fiește care ceas – pe drept – ori pe nedrept”. Speră să continue judecata în timpul când va fi liber pentru că „nu ași voi însă ca să continuăm cu procesele și neplăcerile, ci ași dori să fim în pace laolaltă”¹⁰⁰.

Pentru a releva și mai puternic sentimentul de solidaritate cu memorandiștii și pentru a exprima iubirea față de cei care sufereau pentru binele neamului lor, cei trei de la Seghedin ca și cei de la Vaț vor fi vizitați la locul detenției aproape zilnic de familie, de numeroși țărani și intelectuali, de tineretul studentesc, de prieteni și confrăți în politică de pe ambele versante ale Carpaților ca: I.C. Grădișteanu, S. Mehedinți, G. Moroianu, Șt. Sihleanu, C. Brediceanu, V. Mangra, G. Popovici, I. Russu-Șirianu, G. Bogdan-Duică, D. Vaida, Al. Vaida Voevod, Șt. Cicio Pop, V. Braniște, S. Albin, E. Dăianu, I. Maniu etc. Vor fi vizitați aici de slovacii Paul Mudron, Samo Daxner, Milos Stefanovič și Gustav Augustini, de sârbul Emil Gavrilla, cu care au susținut și militat pentru continuarea colaborării celor trei popoare în vederea organizării Congresului naționalităților. Vor purta cu unii dintre ei

⁹⁹ B.A.R. București, mss. S 14(6)/CLXXI; S 17(7)/DCCCXIX; „Tribuna”, 1894, nr. 186-187, 245; „Dreptatea”, 1894, nr. 194-195, 251.

¹⁰⁰ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2782.

o vastă corespondență sau vor primi cadouri, albume, telegrame, adeziuni, mesaje și scrisori de felicitare cu mii de semnături, prilejuite de sărbătorile de Crăciun și Anul Nou sau a zilelor onomastice¹⁰¹. Alături de acestea sunt trimise și poezii scrise de țărani, copiate de Felicia Rațiu sau publicate apoi în presa transilvăneană, cum ar fi poezia *LACRIMI MARTIRILOR ROMÂNI*, scrisă de Vioara Magdu din Ecica Română¹⁰² și pe care o reproducem în continuare:

„Prin grădină'n Seghedin
Plâng frunzele de iasmin
De răsună ulița,
De tremură temnița.
De la Seghedin la Vaț
Numai lacrimi de la frați,
Numai lacrimi, jale, dor
Pe fețele tuturor.
Vântule șuierător,
Tu ce'mparți atâta dor,
Mergi la Seghedin și Vaț
La frații întemnițați
Și le du lor mângâieri
De la noi din depărtări,
De la frați, de la surori,
De la frunze verzi, și flori.
Ear'tu Doamne, pre pământ
Cobori să ne vezi plângând,
Să vezi neamul tău muncit

¹⁰¹ B.A.R. București, *Arh. V. Branște*, fond politice-publice, I, mss. 8; „Tribuna”, 1894, nr. 158, 182, 262; 1895, nr. 2, 13, 16-18; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2702; I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902)*, Sibiu, 1928; Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *Op. cit.*, E. Glodariu, *Congresul de la Constanța-moment al solidarității tinerimii universitare cu mișcarea memorandistă*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, *Historia*, 1994, nr. 1-2, p. 139-148; N. Josan, *Op. cit.*

¹⁰² „Dreptatea”, nr. 225 din 14/26 octombrie 1894; „Tribuna”, nr. 16 din 20 ianuarie/1 februarie 1895.

De dușmani greu osândit,
Și spune lui Sânt-Ilie
Să-i învețe omenie”.

Le va închina o strofă și Badea George Cârțan care i-a vizitat pe întemnițați în 1894 și 1895, deși n-a reușit să-i vadă pe toți decât prin geamul închisorii (semnând în „Albumul ...” lui Rubin Pațiția la 7 noiembrie 1894 „George Cârțan păcurariu din Opria Cârțișoara”):

„Eu, cioban George Cârțan
Nici noi bea, nici noi mânca
Pân’ la Seghedin noi da,
De iubiții osândiți,
Ce-s ’în temniță svârliți”¹⁰³.

Într-un asemenea album al domnișoarei Felicia Rațiu în care și-au prezentat gândurile întemnițării de la Vaț și Seghedin, îl găsim și pe Iuliu Coroianu care la 6 septembrie 1894 nota câteva stihuri poetice în care-și manifesta sacrificiul față de neamul românesc:

„Te rog crede – că mi-e bine!
Sufăr orice pentru Tine
Neam de zei și semizei,
Vie torturi vie moarte
Cu credință le iau toate
Eu cred în viitor ...
Prin sabie și omor
Sub zăvoare în Seghedin”¹⁰⁴.

¹⁰³ Muzeul Unirii, nr. înv. D. 3684; Arh. Naționale București, *fond. I. Rațiu*, doc. nr. 503/1895; „Tribuna”, nr. 16 din 20 ianuarie/1 februarie 1895; I. Georgescu, *Op. cit.*, p. 183-184.

¹⁰⁴ A. Rațiu, *Din trecutul orașului Cluj*, Cluj, 1935, p. 18.

Ca urmare a largului ecou pe care l-a avut mișcarea memorandistă în țară și străinătate, ca și de radicalizarea sub impulsul acesteia a luptei naționalităților nemaghiare, se spera în grațierea condamnaților închiși la Vaș și Seghedin de către factorul constituțional. Apropiat doctorului Ioan Rațiu, noul arhiepiscop și mitropolit greco-catolic de Blaj, dr. Victor Mihaly de Apșa, prezent la Viena în noiembrie-decembrie 1894 pentru numirea și instalarea sa, va solicita împăratului și ministrului delegat maghiar, Iuliu Andrassy, grațierea memorandiștilor. Se pare că, cu acest prilej al instalării noului prelat al românilor, monarhul s-a declarat de acord cu eliberarea memorandiștilor, dar nu imediat, ci puțin mai târziu. Împreună cu episcopii ortodocși Ioan Meșianu de la Arad și Nicolae Popea din Caransebeș, mitropolitul Mihaly a înaintat împăratului la 25 martie 1895 și un memoriu în care pentru liniștirea spiritelor cereau grațierea și eliberarea conducătorilor români¹⁰⁵.

Pe lângă acestea, nu puteam însă neglija intervențiile susținute ale regelui Carol I al României pentru grațierea memorandiștilor în fața diferiților diplomați străini, alături de întâlnirile cu ministrul de externe al Austro-Ungariei, contele Gustav Kalnoky (3 iulie 1894) și cu împăratul Franz Joseph în stațiunea balneară Ische din Austria (august 1894 și 1895). Discuțiile purtate probabil în jurul reînnoirii aderării României la Tripla Alianță au cântărit greu în grațierea memorandiștilor. Însăși documentele diplomatice înregistrează că pentru grațierea memorandiștilor a acționat regele Carol I și guvernul conservator, opoziția liberală și chiar o parte a diplomaților europeni prezenți

¹⁰⁵ Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *Op. cit.*, p. 307; B.A.R. București, *Arh. V. Brașiște*, fond politice-publice, I, mss. 8, p. 106; T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 671-672; Gh. Naghi, *Mișcarea memorandistă și clerul din Banat*, în „Mitropolia Banatului”, 1980, nr. 4-6, p. 334; O. Rotaru, *Personalitatea și activitatea dr. Ioan Rațiu reflectată în documentele arhivelor blăjene*, în „Potaissa”, I (1978), p. 187.

în această perioadă la București. Aceștia remarcau de altfel, că „regele Carol a primit încă de la sosirea lui la Ische darul care putea fi cel mai de preț, adică iertarea victimelor răsunătorului proces de la Cluj”¹⁰⁶. Ca urmare a acestor întrevederi, primul ministru maghiar Bánffy Dezső în cuvântarea din 9 septembrie 1895 de la Șimleul Silvaniei, consemnează că pentru ameliorarea situației din țară, guvernul va propune împăratului grațierea condamnaților de la Vaș și Seghedin. Și într-adevăr după câteva zile, la 14 septembrie 1895 împăratul hotărăște să-i grațieze de restul pedepsei pe memorandiști, Ministerul de justiție ungar comunicând telegrafic (ordinul nr. 39.330 din 16 septembrie 1895) în aceeași zi directorilor închisorilor de stat din cele două orașe, punerea în libertate a celor rămași în detenție¹⁰⁷.

Dintr-o notă pentru schimbul de păreri care circula între cei trei fruntași politici români închiși la Seghedin, în problema politicii Partidului Național Român și a intervenției guvernului României pentru grațierea memorandiștilor, Iuliu Coroianu consemnează cu creionul următoarele: „Da, da! Noi numai de pușcărie suntem buni; - nici că am mai avea și altă misiune decât să stăm închiși până-și vor face și juca mendrele inanicii româniismului pe contra lucrării noastre susceptă și dezvoltată cu atâta jertfă și abnegațiune. Apoi pe cine vei solicita ca să vie în ajutorul cauzei (că eu credeam că eliberându-ne pe noi, cauzei se face serviciu) dacă nu pe aceia cari în primul rând au și datoria și ocasiunea, precum și posibilitatea spre a sili dușmanii ca să se

¹⁰⁶ T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația puterilor centrale (1894-1914)*, vol. II, Timișoara, 1982, p. 71-73; *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, București, 1995, p. 345-348, 361-363, 495-499, 509-511; S. Rădulescu-Zoner, *Documente diplomatice inedite cu privire la atitudinea opiniei publice și a cercurilor politice din România față de mișcarea memorandistă*, în „Mehedinți-istorie și cultură”, II (1980), p. 171-179.

¹⁰⁷ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2440 și 2451; „Tribuna”, 1895, nr. 75; „Gazeta Transilvaniei”, 1895, nr. 194; T.V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 686-688; I.P. P[app], *op. cit.*, vol. I, p. 479-480; T. Pavel, *op. cit.*, p. 152.

cumintească. Eu cred că noi pe frații și pe amicii noștri și ai cauzei noastre suntem chiar datori a-i provoca, și a pretinde de la ei ca să se întrepue; *oricine ce-ar zice*. Noi de la unguri nu cerem ca să ne elibereze – asta ar fi o recunoaștere că suntem vinovați, - și un act de slăbiciune; - dar pe românii noștri de bine să-i silim chiar. Așa pricepe eu lucrul! Votez pentru textul original”¹⁰⁸.

Imediat după eliberare, la sugestia dr. Ioan Rațiu, memorandumii urmau să se întrunească la Budapesta pentru a rezolva unele probleme ale partidului, dar și pentru a se înțelege asupra atitudinii pe care aceștia trebuiau să o manifeste față de actul grațierii. În 19 septembrie 1895, după o consultare serioasă, dr. I. Rațiu, V. Lucaciu, I. Coroianu, G. Domide, A. Suci, D.P. Barcianu, D. Comșa, R. Patița și T. Mihali, au hotărât să mulțumească în scris împăratului pentru grațiere. Ca să fie siguri că acest act va ajunge în cel mai scurt timp în mâinile sale, au hotărât ca actul de mulțumire să fie predat ministrului de justiție maghiar cu rugămintea ca acesta să îl înainteze foarte repede împăratului, care chiar în acele zile pleca la manevre în zona Clujului. Cu predarea acestei mulțumiri ministrului Erdélyi Sándor (20 septembrie 1895), ce reprezenta de fapt îndeplinirea unei datorii elementare de curtoazie față de împărat, un omagiu de circumstanță pentru a tona pulsul politicii cercurilor guvernamentale, au fost însărcinați Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu. Era o expresie omagială a recunoștinței și mulțumitei lor pentru redarea libertății și înalta grație dobândită. În sensul urgentării mulțumirii către împărat, Vasile Lucaciu (la inițiativa sa) și Iuliu Coroianu, i-au făcut o vizită și prim-ministrului ungar Bánffy Dezső (19 septembrie), pentru a-l ruga ca până vor putea înainta adresa scrisă, să prezinte el prin viu grai mulțumirile lor, deși cei prezenți la Budapesta nu s-au învoit cu ea, considerând acțiunea lui Lucaciu ca un pas greșit. Se pare că era o adevărată absurditate politică în acel moment, fără o matură chibzuință, ceea ce va

¹⁰⁸ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2450. Din păcate documentul din care am citat textul de mai sus este incomplet.

produce ulterior unele disensiuni și reprobări ale acestui pas considerat de unii ca fiind greșit¹⁰⁹.

În aceste împrejurări, membrii grațiați ai Comitetului Central s-au simțit obligați să explice și să motiveze opiniei publice românești adresa de mulțumire față de împărat și să precizeze atitudinea viitoare a partidului printr-un „manifest” dat publicității de abia la 6/18 februarie 1896. Doctorul Ioan Rațiu preconizase inițial la Budapesta, după eliberarea memorandiștilor, ca proiectul acestui manifest să fie redactat de Vasile Lucaciu¹¹⁰.

Semnatarii declarau că n-au cerut grațierea, socotind gestul împăratului ca „un act de înaltă intervențiune”, pe care-l consideră ca un sentiment de dreptate pentru poporul român. Se angajau să continue lupta din toate puterile și cu orice jertfă pentru egala îndreptățire a tuturor popoarelor, pentru conservarea și dezvoltarea existenței naționale. Făcând o trecere în revistă a postulatelor naționale și a acțiunilor românești de la 1848 la 1896, autorii „manifestului” cer și pretind acum ca și în trecut respectarea principiilor nepieritoare ale libertății, egalității și fraternității, în numele dreptății, culturii și civilizației. Se afirmă că poporul român pretinde imperios îndeplinirea justelor sale postulate la care niciodată nu poate renunța, iar ei mandatarii și depozitarii voinței poporului român în procesul politic național, își vor îndeplini datoria, asigurând că nu se vor da îndărăt de la nici o jertfă pentru realizarea programului național din 1881¹¹¹.

La baza acestui „Manifest” redactat în faza de proiect de Iuliu Coroianu, va sta ca model declarația dr. Ioan Rațiu întocmită cu scopul de a fi publicată după ieșirea din închisoare și rămasă în manuscris. Ea sintetizează vederile președintelui Partidului

¹⁰⁹ „Tribuna”, 1895, nr. 201, 203, 207-208; 1896, nr. 21, 205-206, 218, 220; „Revista Orăștiei”, 1896, nr. 39; N. Cordoș, *Din corespondența Vasile Lucaciu-Ioan Rațiu (1894-1896)*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj-Napoca”, XXXVI (1997), p. 275-296; „Foaia poporului”, 1895, nr. 38-39.

¹¹⁰ „Tribuna”, nr. 27 din 6/18 februarie 1896; Muz. Ist. Trans., nr. inv. M. 2482; N. Cordoș, *op. cit.*, p. 278.

¹¹¹ *Ibidem*.

Național Român, preconizând continuarea activității politico-naționale. Semnatarii acestui „manifest” trebuiau să fie toți membrii grațiați ai Comitetului Central, dar din păcate el a fost semnat doar de dr. I. Rațiu, G. Pop de Băsești, T. Mihali, R. Patiția, P. Barbu, G. Domide și Iuliu Coroianu¹¹².

Pentru publicarea „Manifestului” aceștia vor fi osândiți în 6 martie 1896 la închisoare variind între 5 și 15 zile și cu plata unei amenzi între 50 și 120 florini, pe motivul că ei nu aveau dreptul de a se prezenta ca și conducători ai unui partid desființat teoretic prin ordonanțele guvernului ungar din anii 1894/95. În aceste condiții, Iuliu Coroianu este condamnat și el de poliția clujeană la 10 zile arest și 75 florini amendă¹¹³.

Anterior acestei condamnări, la 27 februarie George Pop de Băsești le scrie dr. Rațiu și lui Iuliu Coroianu cerându-le să-i comunice de urgență ce ținută să ia, el sugerându-le ca toți să procedeze solidar și uniform, dându-le chiar câteva exemple. Contestația din 7 martie 1896 înaintată de Iuliu Coroianu pentru casarea dispoziției de acuzare ca delict de presă pentru publicarea „Manifestului” celor eliberați din închisoare, respectă întrucâtva aceste indicații. Iuliu Coroianu protestează împotriva interzicerii Partidului Național Român prin ordonanța din 1894 a lui Hyeronimi Károly, considerând-o ca o măsură arbitrară, ilegală și pe care e ridicol să o ia în serios. Arată mai departe că e membru legal al Partidului Național Român, care este apărat și recunoscut de constituție ca și alte partide din Ungaria și că în această calitate a semnat „Manifestul”. Nu crede că cererea lui de protest va avea vre-o șansă, dar consideră că e de datoria lui să o facă pentru că știe că guvernul a abuzat de puterea lui, delictul putând fi judecat

¹¹² Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2482, 2509, 2540; „Tribuna”, 1896, nr. 37, 43, 51, 54-56, 202-203, 207.

¹¹³ St. Mândruț, *Septimiu Albini despre procesele politice ale românilor din Transilvania în anii 1895-1898*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XXVI (1983-1984), p. 472; „Tribuna”, nr. 44 din 25 februarie/8 martie 1896.

în instanța tribunalului. Contestația va fi respinsă fiind și el obligat să intre la 5 septembrie st. n. 1896 în arestul poliției de la Cluj pentru executarea pedepsei la fel ca și ceilalți politicieni români în localitățile de baștină¹¹⁴. Se încheia astfel o etapă însemnată din viața avocatului Iuliu Coroianu. Era trist dar măreț un epilog pe drumul martiriului național.

¹¹⁴ „Tribuna”, nr. 187 din 25 august/6 septembrie 1896; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2514 (ciorna actului scrisă de Casiu Maniu în limba maghiară); T. Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, 1994, p. 251-252.

**VI. CRIZA PARTIDULUI NAȚIONAL
ROMÂN.
APORTUL LA REVITALIZAREA
MIȘCĂRII NAȚIONALE
DIN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA
(1895-1905)**

La scurt timp după eliberarea memorandiștilor, va începe refluxul lupei naționale a românilor transilvăneni, Comitetul Central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria fiind cuprins la sfârșitul anului 1895 de frământări și disensiuni interne. Extinse la nivelul întregului partid, ele au surprins pe majoritatea contemporanilor. Surpriza, în parte, era întemeiată, deoarece în anii mișcării memorandiste, Comitetul Central se manifestase solidar, părănd a avea la bază o disciplină internă de nezdruccinat. Solidaritatea dovedită de români, în această perioadă, a determinat cercurile guvernamentale să înmulțească și să înăsprească metodele ce trebuiau să ducă la deznaționalizarea popoarelor nemaghiare, în vederea accelerării procesului de transformare a Ungarie istorice mulținaționale, într-un stat național unitar.

Disciplina și unitatea fuseseră însă de scurtă durată deoarece Comitetul Central manifestase fenomenul de criză încă în timpul mișcării memorandiste. Geneza *Memorandului*, ducerea lui la Viena, procesul memorandist ca și întemnițarea fruntașilor politică ai românilor transilvăneni la Vaș și Seghedin, au amânat însă declanșarea crizei.

Ea s-a datorat unor cauze complexe și variate, interne și externe. Dintre acestea determinantă pentru criză a fost existența în sânul Partidului Național Român a concepțiilor diferite privitoare la ajutorul pe care-l putea primi lupta de eliberare națională pentru unirea Transilvaniei cu România din partea partidelor politice de guvernământ de la București. De altfel și „Tribuna” de la Sibiu într-un articol de fond din 6/18 ianuarie 1896 constata că, de fapt criza are un „fond politic”, care lovea în independența politicii Partidului Național Român atât față de Budapesta, cât și față de București. În această deosebire de vederi, scrie articolul, nu se observă punctul de vedere principal al Comitetului Central în „conduita politicii noastre mai ales față de frații români din regatul vecin”, ce nu a fost respectată chiar de organele de presă

ale Partidului Național Român și de mandatarii lăsați în locul conducerii memorandiste închisă la Vaș și Seghedin. Finalul articolului concluziona: „cauza națională numai și numai de aici de acasă poate fi condusă și reprezentată” de acei bărbați care aveau dreptul de dispoziție și comandă ca mandatar ai Partidului Național Român în coordonarea politicii naționale¹.

Dar, în același timp o cauză internă importantă a crizei a fost generată și de structura organizatorică a partidului, baza lui formând-o cercurile electorale în cadrul cărora erau constituite cluburi și subcluburi ale Partidului Național Român. Acestea își trimiteau câte doi reprezentanți la conferințele naționale, unde în calitate de for suprem, ele discutau și aprobau hotărârile ce trebuiau respectate de membrii partidului. Totodată, alegeau Comitetul Central, care avea datoria de a se îngriji de ducerea la îndeplinire a hotărârilor luate, pe baza programului din 1881 în perioada dintre conferințe. Acestei structuri organizatorice îi lipseau un statut sau regulament, care să precizeze drepturile și îndatoririle fiecărui membru de partid, inclusiv ale celor din Comitetul Central. Inexistența unui astfel de statut a făcut ca respectarea programului și a hotărârilor conferințelor să depindă de convingerea și bunăvoința fiecăruia. Neexistând posibilitatea sancționării indisciplinei, apariția tendințelor anarhice a fost inevitabilă. Ambițiile personale sau de grup au putut astfel să se manifeste în voie. Așa se explică greutățile pe care le-a avut de înfruntat Comitetul Central în anii definitivării *Memorandului*, ca și după aceea².

La acestea se pot adăuga conflictul dintre generațiile mai tinere și cele mai vârstnice din sânul Partidului Național Român și într-o măsură anumită de orientarea tactică și strategică de viitor a partidului, de lupta dintre pasiviști și activiști.

¹ „Tribuna”, nr. 4 din 6/18 ianuarie 1896.

² Din raportul lui Vasile Lucaciu la Conferința națională a partidului din 21-22 ianuarie 1892 reiese că în intervalul anilor 1890-1892 s-a realizat elaborarea unui proiect de regulament cu privire la afacerile interne ale Partidului Național Român (vezi T.V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VII, p. 489-504).

În toate polemicele ca și atacurile anonime ori deschise din sânul Partidului Național Român, sau dintre ziarele românești, trebuie văzută însă și o expresie a democrației burgheze, pentru că deși cu păreri deosebite, bărbații politici ai vremii, se respectau ca oameni, și mai ales se știau solidariza în jurul marilor obiective naționale. În peisajul politic cunoscut, toate aceste polemici duceau la clarificări de o parte și de cealaltă, sporind eficiența luptei naționale, chiar dacă în fond criza a fost un episod cu multe consecințe negative ce s-a repercutat defavorabil asupra activității partidului și ale organelor sale de presă³.

Iuliu Coroianu va rămâne atașat, trup și suflet în timpul detenției de la Seghedin, chiar înainte ca și după aceea, grupării dr. Ioan Rațiu, așa cum de altfel mărturisea încă la 20 noiembrie 1889 că va fi de partea taberei „care conlucra sincer spre realizarea dorințelor și justelor aspirații a scumpei noastre națiuni”⁴.

La 30 martie st. n. 1895 alături de cei 10 înțemnițați la Vaț și Seghedin (I. Rațiu, V. Lucaciu, G. Pop de Băsești, R. Pațița, G. Domide, T. Mihali, D.P. Barcianu, D. Comșa, A. Suci, M. Veliciu) prin semnăturile lor originale și Iuliu Coroianu îl autorizează pe Nicolae Cristea cu prilejul eliberării sale, să grăbească transferarea proprietății *Institutului Tipografic* din Sibiu pe seama președintelui Comitetului Central al Partidului Național Român, dr. Ioan Rațiu, N. Cristea să devină singur sau alături de Vasile Mangra șef al redacției și administrației celor două ziare: „Tribuna” și „Foaia poporului”. Nicolae Cristea era însărcinat prin aceste documente a se îngriji și a dispune ca numitele ziare să fie redactate pe viitor în spiritul programului național și nu a „politicii de îndulcire” (de reconciliere maghiaro-română), promovată de Dimitrie A. Sturza, șeful Partidului Național Liberal din România⁵.

³ Problema crizei Partidului Național Român este tratată pe larg în lucrările istoricilor români: L. Boia, L. Botezan, N. Cordoș.

⁴ Muz. Ist. Trans., nr. înv., M. 2775/a.

⁵ Idem, nr. înv. M. 2462 și M. 2464; „Tribuna”, nr. 263 din 2/14 dec. 1898; K. Hitchins, *Op. cit.*, p. 63-64.

Imediat după eliberare din închisorile de la Vaț și Seghedin, cum am mai arătat în capitolul precedent, la sugestia dr. Ioan Rațiu, memorandiștii se întrunesc la Budapesta pentru a se înțelege asupra atitudinii pe care aceștia trebuia să o manifeste față de actul grațierii⁶.

La 21 septembrie 1895, Iuliu Coroianu alături de I. Rațiu, V. Lucaciu, T. Mihali, A. Suciu, R. Patiția și G. Domide semnează la Budapesta un document prin care-l împuternicesc pe dr. Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român, să pună capăt indisciplinei și frondei redactorilor recalcitranți de la „Tribuna” din Sibiu. Era o continuare a documentelor eliberate: primul la 29 decembrie 1894 din Seghedin de Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu prin care îl împuterniceau pe Vasile Mangra să preia funcția de redactor șef în locul lui Septimiu Albini la „Tribuna” și director la *Institutul Tipografic* din Sibiu începând cu luna ianuarie 1895, fixându-i și măsurile ce urma a le lua⁷; următoarele două documente semnate de toți cei 11 întemnițați la Vaț și Seghedin la 30 martie 1895, îl însărcinau pe Nicolae Cristea eliberat din închisoare în acele zile, să se ocupe cu transferarea *Institutului Tipografic* pe seama dr. Ioan Rațiu⁸.

Pentru a acționa în consens cu mandatul încredințat la 21 septembrie 1895 în direcția repunerii partidului în drept asupra proprietății sale, dr. Ioan Rațiu convoacă la Sibiu în 15-16 noiembrie 1895 o întrunire confidențială „pentru a ne sfătui frățeste asupra situațiunei actuale politice”⁹. Prezenți aici 19 fruntași politici români din cele două Comitete naționale, Iuliu Coroianu își aduce aportul la redactarea și prezentarea unui proiect prin care

⁶ N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 275-296; „Tribuna”, 1895, nr. 201, 203, 207-208; „Foaia poporului”, 1895, nr. 38; Dr. Ioan Rațiu, *Repriviri și lămuriri*, în „Tribuna”, nr. 205 din 18/30 septembrie 1896.

⁷ T. Pavel, *Op. cit.*, p. 162-163; Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, *op. cit.*, p. 324; Arh. Naționale București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 237/1894.

⁸ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2462, 2464-2465; I. Georgescu, *Op. cit.*, p. 168.

⁹ N. Cordoș, M.M. Jude, *Din frământările Partidului Național Român transilvănean între anii 1894-1898*, în mss.

Comitetul Central stabilit la 1892 se constituia într-un consorțiu comercial, societate pe acțiuni cu drept de proprietate asupra *Institutului Tipografic* și a celor două ziare.

Motivul principal al înființării acestei societăți era ca *Institutul Tipografic* să devină cu adevărat proprietatea Partidului Național Român, ce-l care îl finanța cu adevărat¹⁰. Astfel că la 28 martie/9 aprilie 1896 în hotelul „Împăratul romanilor” din Sibiu are loc adunarea constituantă a societății pe acțiuni „Tipografia română”, prin prezența a 11 acționari revenindu-i fiecăruia din numărul de 400 acțiuni a 100 de coroane preț nominal, după cum urmează: 60 (I. Rațiu, I. Coroianu, D. Vaida); 50 (George Pop de Băsești, R. Patiția); 30 (D. Ciuta, Al. Filip, G. Tripon); 25 (T. Mihali); 5 (G. Domide). Adunarea alege în direcțiune pe un termen de 3 ani de zile pe I. Rațiu, R. Patiția, G. Pop de Băsești, D. Vaida și I. Coroianu, realeși în unanimitate de voturi pe o altă perioadă de 3 ani la 15 iunie st. n 1899¹¹.

Înaintând în mai-iunie 1896 prin dr. Ioan Rațiu cererea pentru înregistrarea firmei și a statutelor la judecătoria regală din Sibiu în registrul firmelor comerciale asociate, validarea se face la 5 iunie 1896 de către Tribunalul regesc din Sibiu ca instanță comercială, autorizată de prefectul Comitatului Sibiu la 25 iunie st. n. 1896, *Institutul Tipografic* încetând să mai existe și în locul lui înregistrându-se societatea pe acțiuni *Tipografia*. Aceasta avea în subordine bineînțeles și cele două ziare care aparțineau Partidului Național Român („Tribuna” și „Foaia Poporului”), reprezentat prin Comitetul său central ales la 1892¹².

Ieșind din închisoarea de la Seghedin, Iuliu Coroianu își va relua activitatea de avocat la Cluj, rămânând atașat trup și suflet grupării dr. Ioan Rațiu, așa cum mărturisea el încă la 20

¹⁰ „Revista Orăștiei”, nr. 4 din 20 ianuarie/2 februarie 1896.

¹¹ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2533 și M. 2581-2582; „Tribuna”, nr. 122 din 5/17 iunie 1899; I. Georgescu, *Op. cit.*, p. 172.

¹² Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2502, M. 2528, M. 2749/28; „Tribuna”, nr. 131 din 14/26 iunie 1896.

noiembrie 1889, deoarece aceasta „conlucră sincer spre realizarea dorințelor și justelor aspirațiuni a scumpei noastre națiuni”¹³. Criticat și blamat de tribuniști, gazetiști și de moderații bănățeni, Coroianu va rămâne alături de dr. Ioan Rațiu până la moartea lui în decembrie 1902.

Este prezent la consultarea confidențială din 10-11 ianuarie st. n. 1896 de la Sibiu cu scopul de a aplană pe cale pașnică divergențele ce s-au născut pe marginea hotărârilor luate la 15-16 noiembrie 1895 asupra averii Partidului Național Român. Ea nerezolvând problemele partidului, și la solicitarea dr. Vasile Lucaciu se convoacă o nouă ședință plenară a conducerii partidului ce va avea loc la 1 februarie 1896 tot la Sibiu. Prezent aici și Iuliu Coroianu, dr. Ioan Rațiu va reuși ca la această ședință să-și impună voința definitivă la *Institutul Tipografic* și la cele două ziare prin înlăturarea tribuniștilor recalcitranți, obținând în realitate numai o jumătate de victorie. Pacea și solidaritatea din sânul Comitetului Central nu s-a restabilit însă pentru că autoritatea și prestigiul tuturor s-au năruit, deși majoritatea aderenților Partidului Național Român erau de partea grupării dr. Ioan Rațiu¹⁴.

Întrunirea confidențială a Partidului Național Român din 15-16 noiembrie 1895 îl însărcinează pe dr. Ioan Rațiu să redacteze un manifest care să explice opiniei publice adresa de mulțumiri față de împărat privind grațierea memorandiștilor condamnați (Budapesta, 20 septembrie 1895) și să marcheze acțiunile viitoare ale partidului. El va fi dat publicității de abia la 6/18 februarie 1896, fiind semnat numai de I. Rațiu, G. Pop de Băsești, T. Mihali, R. Patiția, P. Barbu, G. Domide și avocatul Iuliu Coroianu.

La baza acestui „Manifest” redactat în faza de proiect de Iuliu Coroianu, va sta ca model declarația lui Ioan Rațiu întocmită

¹³ B.A.R., S 54(37)/CCVII; Idem, coresp. nr. 79509; Arh. Naționale, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 152/1895; Coresp. G. Bogdan-Duică – Vasile Lucaciu (Muzeul Unirii, Alba Iulia, nr. 5443).

¹⁴ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2529.

cu scopul de a fi publicată după ieșirea din închisoare și rămasă în manuscris, preconizând continuarea activității politico-naționale. Cu compunerea acestui manifest fusese de fapt însărcinat Vasile Lucaciu, secretarul general al Comitetului Central pe când memorandumii se aflau la Budapesta imediat după grațiere, părintele abandonând ulterior acțiunea și la sugestiile dr. Rațiu, după ce el se alăturase grupării tribuniste¹⁵.

În acest „manifest” cei 7 semnatori declarau că n-au cerut grațierea, socotind gestul împăratului ca „un act de înaltă intervențiune”, pe care-l consideră ca un sentiment de dreptate pentru poporul român. Ei se angajau pe mai departe să continue lupta din toate puterile și cu orice jertfă pentru egala îndreptățire a tuturor popoarelor, pentru conservarea și dezvoltarea existenței naționale. Făcând o trecere în revistă a postulatelor naționale și a acțiunilor românești de la 1848 la 1896, autorul principal al „manifestului” (Iuliu Coroianu) și cu completările celorlalți semnatori, cer și pretind acum ca și în trecut respectarea principiilor nepieritoare ale libertății, egalității și fraternității, în numele dreptății, culturii și civilizației. Semnatorii afirmă că poporul român pretinde imperios îndeplinirea justelor sale postulate la care n-a renunțat niciodată, iar ei, mandatarii și depozitarii voinței poporului român în procesul politic național, își vor îndeplini datoria, asigurând că nu se vor da îndărăt de la nici o jertfă pentru realizarea programului național din 1881¹⁶.

Prin circularea poștală a șpaltului respectivului „manifest” (aflat în faza de proiect) între conducătorii partidului care să-și facă observațiile de rigoare și apoi să-l semneze, „Cabinetul negru” al Secției de naționalități din cadrul Ministerului de interne al Ungariei, le violează corespondența, dând publicității mai repede conținutul acestui document. Sub formă de rezumat, ziarul maghiar „Pester Lloyd” publică „Manifestul” chiar în aceeași zi cu ziarul „Tribuna”, încercând să zădărnicească acțiuni și planuri ale

¹⁵ N. Cordoș, *Op. cit.*, p. 278-279.

¹⁶ „Tribuna”, nr. 27 din 6/18 februarie 1896; Muz. ist. Trans., nr. înv. M. 2482.

Partidului Național Român¹⁷. De la această întâmplare și de la altele ce au avut loc în această perioadă, mulți fruntași politici ai generației tinere credeau că indiscreția se datora lui Iuliu Coroianu pe care-l considerau „un agent unguresc în mijlocul nostru”, făcându-se prin această discreditare a unuia din cei mai tenace luptători pentru cauza națională, jocul politic al guvernanților de la Budapesta¹⁸.

Pentru publicarea „Manifestului” cei 7 vor fi osândiți la închisoare variind între 5 și 15 zile și cu plata unei amenzi între 50 și 120 florini, pe motivul că ei nu aveau dreptul de a se prezenta ca și conducători ai unui partid politic desființat teoretic prin ordonanțele guvernului maghiar din anii 1894-1895¹⁹.

Sprijinit de Iuliu Coroianu, dr. Ioan Rațiu se străduiește să întregască conducerea partidului, făcând propuneri ce vizau o mulțime de fruntași politici din toate părțile locuite de români, pentru că planul alegerii unui nou Comitet Central într-o conferință națională nu era acceptat de guvernul maghiar²⁰. În același timp, elita politică și intelectuală românească va fi invitată la o nouă consfătuire pentru 28 martie/9 aprilie 1896 la Sibiu²¹. Nu știm cum s-au desfășurat lucrările consfătuirii, cert este că la 2 mai 1896 dr. Ioan Rațiu lansează o nouă convocare pentru „membrii conducători ai Partidului Național Român”, la o conferință ce urma să aibă loc în 15 mai st. n. 1896 la Sibiu. N-a avut loc nici aceasta, fiind interzisă prin ordonanța primarului orașului Sibiu din 11 mai 1896 care nu permitea ținerea unei adunări românești ce era contrară legii naționalităților nr. 44 din

¹⁷ B.A.R., mss. rom. 5268, f. 16-19 (Coresp. G. Bogdan-Duică către bucovineanul George Popovici, Sibiu, 5 mai 1896).

¹⁸ „Tribuna”, 1896, nr. 27 și 31.

¹⁹ Idem, 1896, nr. 37, 43, 51, 54-56, 202-203, 207.

²⁰ Dr. Ioan Suciuc, *Arădanii și Partidul Național Român. Adevăruri istorice. Reamintiri de interes național-istoric*, Arad, 1926, p. 9-10.

²¹ Arhivele Naționale, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 293/1896.

1868. Protestul și recursul energetic redactat de Iuliu Coroianu în contra ținerii conferinței, nu a dus la nici un rezultat²².

Merită de consemnat aici rolul pe care l-a avut Iuliu Coroianu în derularea corespondenței dr. Ioan Rațiu cu Alexandru Mocioni ca urmare a invitării acestuia din urmă la consfătuirea fixată pentru 28 martie/9 aprilie 1896. În urma neacceptării categorice a prezenței la Sibiu, dr. Ioan Rațiu îi va răspunde la 30 aprilie 1896 lui Alexandru Mocioni prin pana avocatului Iuliu Coroianu, că invitația pentru consultarea frățească nu avea în proiect analiza critică a rezultatelor activității și jertfelor aduse cauzei naționale de până atunci, pentru că: „opinia publică s-a exprimat de mult în acest merit atât aici acasă cât și în străinătate într-o formă care mă îndreptățește a vă asigura să stați dumnea-voastră singuri în aprecierile comunicate din cari cu onoare conchid la o nervositate și pesimism enorm”. În numele președintelui, Iuliu Coroianu condamnă pe acei bărbați care au atentat în sânul partidului la bazele muncii și progresului național, concluzionând că „bunul geniu al națiunii noastre” a făcut ca partidul să nu stea în așteptare „până la marea zi a unei confla-grații europene”, care după Alexandru Mocioni ar fi rezolvat problema națională în Austro-Ungaria. Rezultatul mișcării memorandiste, continuă Iuliu Coroianu, nu a fost cel indicat de Alexandru Mocioni ci: deșteptarea conștiinței naționale, a făcut cunoscută cauza românească în lumea cultă și a ridicat-o la nivelul unei cauze de interes european; a deșteptat simpatiile lumii occidentale, românii fiind cunoscuți acum și considerați ca un popor viu și ca factor în viața statului austro-ungar²³.

²² „Tribuna”, 1896, nr. 96-97, 112, 194, 259-260; T.V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 83-84; Arhiva Mureșenilor Brașov, Coresp. A. Frâncu nr. 13156.

²³ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2508.

Încheierea prematură a ciclului parlamentar 1892-1896 chiar cu câteva luni mai devreme, alertează pe români. La Sibiu, doctorul Rațiu, în fața noilor evenimente politice, va lansa la 6 octombrie 1896 o altă convocare pentru o nouă conferință confidențială, în vederea stabilirii atitudinii românilor transilvăneni în fața alegerilor parlamentare. Planificată pentru 14 octombrie st. n. 1896 la Sibiu, conferința confidențială avea ca scop consultarea elitei politice românești din toate părțile țării în fața iminentelor alegeri parlamentare. Dintre cei 50 de invitați au participat un număr de 35 de fruntași politici. Cei prezenți aici au hotărât convocarea Conferinței naționale a românilor din Transilvania și Ungaria, lansând invitarea pentru întrunirea ei la 24 octombrie st. n. 1896 la Sibiu, interzisă în cele din urmă de primarul Drotleff²⁴.

Doctorul Ioan Rațiu, deși pedepsit de poliția din Sibiu la 10 zile arest și cu plata unei amenzi de 70 florini pentru că a convocat conferința din 24 octombrie 1896, nu se va lăsa descurajat nici de data aceasta, militând în continuare pentru strângerea rândurilor tuturor fruntașilor românilor. Grupările Partidului Național Român au decretat în cele din urmă pasivitatea generală pentru aceste alegeri conform hotărârii partidului din 1887, atâta timp cât o abatere de la această hotărâre nu se putea face fără decizia Conferinței naționale²⁵.

Având ferma speranță într-un viitor mai bun, dr. Rațiu, îl ruga în octombrie-noiembrie 1896 pe Iuliu Coroianu, să redacteze în cel mai scurt timp contra opririi conferinței „un protest energetic, destinat mai mult pentru străinătate, decât pentru publicul nostru”. Indicațiile dr. Ioan Rațiu prevedeau ca lucrarea „să fie calmă, să vorbească mai mult mintea decât sentimentul”, acuzând tendința guvernului de a maghiariza toate naționalitățile și „mai vârtos” pe români. Solicită să nu se condamne întreaga națiune maghiară,

²⁴ St. Mândruț, *Op. cit.*, p. 473; R. Păiușan, *Mișcarea națională a românilor bănățeni între anii 1895-1905*, în „Analele Banatului”, seria nouă, arheologie-istorie, III (1994), p. 387-388.

²⁵ *Ibidem*.

militând pentru schimbarea pașnică a legilor bisericești etc., care să nu poată da ocazia de condamnare a celor ce urmau să subscrie protestul²⁶.

Protestul a fost redactat și tipărit de Iuliu Coroianu, proiectul fiind expedit de dr. Rațiu elitei românești la 22 decembrie 1896 st. n., pentru a fi scris în primul rând de delegații convocați la Conferința națională a partidului și apoi de ceilalți fruntași ai poporului român, urmărind a se publica deodată în toate ziarele românești și apoi în cele franceze și germane. În cele din urmă, protestul nu a găsit o unitate de vederi și a rămas în forma de șpalt fără a se face corecturile așteptate, el nefiind dat publicității²⁷.

Protestul face pentru început o trecere în revistă a situației românilor din Transilvania și Ungaria de la procesul Memorandumului pus la cele de guvernul șovinist poreclit „liberal” și până la desființarea Partidului Național Român pe care l-a declarat printr-un simplu ordin ministerial ilegal și anticonstituțional. Șirul de prigoniri îndreptat contra românilor n-a încetat nici după grațierea memorandiștilor, guvernul condamnând la moarte politică însuși naționalitatea română, declarând „că nu admite principiul național ca bază a vreunei organizațiuni sau conferențe”, ceea ce însemna că dorea astfel „ștergerea naționalității române, ca entitate politică în țară”.

Nu libera dezvoltare a fiecărei națiuni e ideea fundamentală a politicii ce se practica în Ungaria – menționa protestul – ci suprimarea tuturor popoarelor nemaghiare pe toate căile și prin toate mijloacele, spre a se ajunge la „utopia în veci nerealizabilă, a unității de rasă maghiară pentru întreg teritoriul acestei țări”. Apărând interesele și visurile rasei maghiare care deținea și puterea publică, autorul proiectului constata că liberalismul e o ironie, constituționalismul e o glumă, iar sistemul reprezentativ

²⁶ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2749/4.

²⁷ Idem, nr. înv. M. 2485; „Tribuna”, 1897, nr. 1-2, 4-5, 11-12; B.C.U. Cluj-Napoca, mss. sertar 241/1, 404/5a (scrisoarea nr. 10).

era o minciună sfruntată. Parlamentul reprezenta voința guvernului și nu a corpului electoral, nu voința liber exprimată a cetățenilor. Violența, corupția și brutalitatea în alegeri face ca 11 din 16 milioane de locuitori ai Ungariei să fie lipsite de reprezentanții lor firești în acest simulacru de reprezentare națională. Administrația și justiția s-au transformat în mâinile guvernului în arme de presiune și deznaționalizare. Volnicia și bunul plac tronează peste tot și țin loc de legi care de fapt nu se aplică decât atunci când sunt îndreptate în contra cetățenilor nemaghiari. De sus și până jos și în toate direcțiile anomalie, arbitrariu, corupție, forță brutală, iată tabloul vieții publice din Ungaria, cum concluzionează Iuliu Coroianu: „Și nu suntem noi singuri cari constatăm acest trist adevăr: îl constată sârbii, îl constată slovacii, îl constată croații, îl constată germanii, îl constată chiar maghiarii”, care nu s-au înhămat la carul guvernului, îl constată orice om onest și nepreocupat ... „Sunt amărâte și profund nemulțumite în sufletul lor aceste popoare, pentru că ele cer libertatea de a se dezvolta naționalicește și li se răspunde cu tendință de a le suprima – pentru că ele cer egalitate înaintea legilor și li se răspunde cu arbitrar și bun plac, - pentru că ele cer dreptate, și li se răspunde cu temnițele, cu vârful baionetelor și cu gloanțele”²⁸.

Autorul continuă analiza situației din Ungaria trecând în revistă legislația în vigoare care lovește de fapt în toți cetățenii țării, precum sunt de pildă legile religioase care lovesc pe naționalități mai mult decât pe maghiari, deoarece ele constituie pentru ei o lovitură dată numai sentimentalismului lor religios, „în timp ce pentru noi ele constituie în același timp și o lovitură dată sentimentelor noastre naționale”. Iuliu Coroianu nu neglijează nici legea electorală, de presă și chiar cea de reglementare a drepturilor și raporturilor de proprietate deosebită în Transilvania de cele aplicate pentru restul Ungariei. Și de la sine se înțelege că aceste dispoziții excepționale și aplicarea lor draconică prin măsurile arbitrare ale guvernului, ajung a face mai greu accesul

²⁸ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2485.

românilor la dreptul de vot, de a înăbuși libera exprimare a convingerilor românești: de amestec prin dispozițiile ministeriale în afacerile bisericilor naționale; în afacerile școlilor confesionale; rezervându-și drepturi decisive de control asupra funcționării acestor instituții de cultură, fondate și întreținute conform legii de bisericele românești prin donații particulare. Aceste măsuri arbitrare au fost continuate: prin confiscarea și deturnarea de la destinația lor a fondurilor grănicerești; prin colonizări de maghiari pe moșiile statului situate în regiunile cele mai românești; prin înființarea de societăți de maghiarizare și azile speciale pentru copii, care răpiți de la sânul mamei lor la vârsta de trei ani erau obligați să învețe limba maghiară, pentru că „un tricolor, un cântec național, o vorbă, o șoaptă erau pentru procurori motive îndestulătoare de intervenție în numele ordinii publice (statale) tulburate”²⁹.

Trecând la analiza situației politice a românilor din Transilvania și Ungaria, Coroianu consemnează că aceștia au fost în neputință de exercitare a drepturilor cetățenești renunțând la 1869 de a fi reprezentați în parlamentul de la Budapesta, „adoptând pasivitatea ca linie a noastră de conduită în alegeri”. Fruntașii românilor, reprezentând pe alegătorii români din diferite părți ale țării s-au întrunit în conferințe naționale, luând decizii privitoare la organizarea și funcționarea Partidului Național Român, formulând dezideratele programului său. Cu toate acestea, autoritățile maghiare le-au răpit rând pe rând românilor toate drepturile lor (de a mai ține conferințe politice, bisericești, școlastice, culturale ori literare; să se decică de la dreptul civic, electoral, al întrunirilor; de a se mai organiza în partid politic pentru apărarea intereselor de viață etc.), interzicându-le a mai figura în public cu caracter distinct național, fie în biserică, școală, fie în reuniunile lor, ce însemna de fapt a „tăgădui” ce aveau mai scump și mai sacru, „naționalitatea noastră română, pe care părinții și protopărinții noștri au păstrat-o neatinsă de-a lungul vremurilor,

²⁹ *Ibidem.*

pe care nimeni nu ne-a tăgăduit-o până astăzi și pe care neatinsă voim să o transmitem urmașilor noștri”³⁰.

Denunțând opiniei publice europene regimul la care românii erau supuși la sfârșitul sec. al XIX-lea, autorul documentului protestează în final împotriva prigonirilor sistematice la care ei erau supuși, enumerându-le din nou cum ar fi: contra numeroaselor procese intentate pe pretexte de nimica; contra regimului de poliție și jandarmerie la care erau supuși; contra persecuțiilor ce se făceau presei și mai ales ziaristilor români și conducătorilor partidului; contra ordinelor de dizolvare a Partidului Național Român și a opririi sistematice a conferințelor naționale³¹.

În finalul documentului, Iuliu Coroianu protestează cu cea mai mare indignare în contra ignorării existenței naționale a românilor și a nerecunoașterii naționalității sale, în contra nerespectării legii despre egala îndreptățire a naționalităților și mai ales în contra abuzului de putere de a întoarce această lege „care s-a creat anume spre asigurarea dezvoltării noastre naționale, împotriva însăși a vieții noastre naționale”. „Protestăm – accentuează Iuliu Coroianu – în contra tendințelor de maghiarizare și suprimare, în contra întregului sistem de forță și brutalitate practicat de guvernul acestei țări, și îndreptat în contra existenței noastre. Suntem români, voim să rămânem români întotdeauna”³².

Cunoscător a sufletului românului ardelean, Iuliu Coroianu reliefează cum nu se poate mai bine starea lui actuală, consemnând: „Conștiința națională a neamului nostru; totdeauna vie, s-a afirmat, după vremuri în diferite forme și s-a transmis până la noi, ca o tradiție sfântă din generație în generație; iar astăzi, când popoarele din lumea întreagă se deșteaptă la o viață națională proprie, astăzi când marile principii de libertate, egalitate și fraternitate au pătruns adânc până la masele cele mai profunde și au răzbătut departe, până dincolo de marginile continentului

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

nostru, această conștiință națională ne zice mai cu tărie decât oricând, că noi trebuie să vorbim limba lor frumoasă, să perpetuăm datinile lor, să ținem la legea lor și să dezvoltăm pe toate terenele geniul nostru național, potrivit cu puterile și mijloacele noastre. Voind acestea, noi pe nimeni nu ne gândim să nedreptățim, în dauna nimănui nu înțelegem să ne dezvoltăm: voim numai să exercităm un drept firesc al nostru, fără a aduce cea mai mică vătămare popoarelor conlocuitoare în această țară, intereselor și aspirațiilor lor îndreptățite, căci noi știm și recunoaștem, că ceea ce e drept pentru noi e drept și pentru ele ... Noi n-am părăsit niciodată calea legilor, - și în calea legilor voim să rămânem și pe viitor. În asemenea condițiuni, a dori, a cere, a pretinde egalitatea înaintea legilor și libertatea de a ne dezvolta în geniul specific al rasei noastre, este a dori, a cere, a pretinde un drept ce ne aparține, un drept în veci imprescriptibil”³³.

Deși protestul a fost bine redactat, conținând multe adevăruri cum remarca Francisc Hossu-Longin în scrisoarea lui din 28 decembrie 1896 către Amos Frâncu, el era de părere ca acest proiect să fie stilizat în alți termeni și cu alte argumente „mai ponderoase”. Gruparea gazetistă contesta de fapt textul apelului pentru că era redactat de Iuliu Coroianu la comanda dr. Ioan Rațiu, în care nu aveau încredere, ea solicitând în primul rând refacerea organizării politice și apoi publicarea unui asemenea protest³⁴.

Pasaje din acest protest vor fi publicate însă în presa maghiară (spre exemplu de „Pester Lloyd”), așa cum făcuse „Cabinetul negru” al Secției naționalităților și cu „Manifestul” partidului din februarie 1896. Violând corespondența purtată de dr. Ioan Rațiu cu fruntașii români pentru a se analiza și subscrie proiectul ce urma a fi dat publicității, autoritățile ungurești încercau o nouă lovitură de învrăjpire a acestora și de dezmembrare a mișcării naționale³⁵.

³³ *Ibidem*.

³⁴ B.C.U. Cluj-Napoca, *fond A. Frâncu*, mss. sertar 404/5 a (scrisoarea nr. 10).

³⁵ „Tribuna”, 1897, nr. 1-2, 4-5, 11-12.

O asemenea încercare a fost și conflictul dintre dr. Ioan Rațiu și Iuliu Coroianu pe deoparte și dr. Vasile Lucaciu secretarul general al Partidului Național Român, pe de altă parte, care a afectat activitatea politică națională în cursul anului 1896³⁶. Chemat în cursul verii de dr. Ioan Rațiu la Sibiu în speranța aplanării conflictului, părintele Lucaciu trecut de partea vechilor tribuniști, nu se va supune dispozițiilor președintelui și nici majorității Comitetului Central, polemica și învinuirile reciproce dintre cele două personalități continuând până în toamna anului 1896.

După „o meditare serioasă”, dr. Ioan Rațiu era convins că aplanarea conflictului nu se putea face decât prin organizarea unui juriu care să fie alcătuit din reprezentanți ai tuturor nuanțelor: „radicali, moderați, Dreptatiști, Gazetiști, chiar și Telegrafiști”, declarând lui George Pop de Băsești că se supune sentinței aduse de acest tribunal”, chiar și în cazul când părintele Lucaciu nu ar fi de acord cu această soluție³⁷. Președintele Ioan Rațiu propune ca loc al întâlnirii în primul rând Blajul și apoi Șimleul Silvaniei, Clujul, Bistrița, Năsăudul, Lugojul sau Sibiul, rugându-l pe Băsești să vorbească personal și urgent cu Vasile Lucaciu, care să-și prezinte în scris acceptarea sau neacceptarea acțiunii de împăcare, după care să se constituie juriul respectiv³⁸.

George Pop de Băsești urgencează tratativele și în 5 septembrie 1896 îl însărcinează pe Demetriu Suci, avocat în Cehul Silvaniei și pe preotul Ioan Pop ca delegați ai „conferinței naționale”, pentru a lua legătura a doua zi cu privire la constituirea juriului de împăcare³⁹. Demetriu Suci și Ioan Pop se conformează celor solicitate de George Pop de Băsești și în 6 septembrie 1896 obțin de la Vasile Lucaciu declarația prin care acesta este de acord în principiu cu juriul propus, solicitând în prealabil o

³⁶ N. Cordoș, *O încercare de aplanare a crizei Partidului Național Român (1896)*, în „Acta Musei Napocensis”, 35-36, istorie II (1998-1999), p. 113-121.

³⁷ *Ibidem*, anexa I; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2525.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ N. Cordoș, *op. cit.*, anexa II; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2527.

întâlnire personală cu dr. Ioan Rațiu și Iuliu Coroianu în casa lui Băsești, pentru a le dovedi toate afirmațiile sale „și astfel să li se deie ocasiune de a-și regla poziția față de chestia națională”⁴⁰. În 7 septembrie 1896 documentele redactate cu privire la această acțiune vor fi trimise de Băsești, dr. Ioan Rațiu la Sibiu, propunându-i ca loc al convenirii în primul rând Dejul și apoi Clujul, convenabile protagoniștilor⁴¹.

În paralel, la 5 septembrie 1896, din încredințarea avocatului clujean Iuliu Coroianu, preotul Nicolau P. Rațiu și dr. Cassiu Maniu se deplasează la Șișești pentru a lua legătura cu Vasile Lucaciu în acțiunea de retragere a „nedemnelor expresiuni, ce se cuprind în publicațiunile apărute în „Revista Orăștiei”, îndreptate în contra lui Iuliu Coroianu, precum și a familiei dlui dr. Ioan Rațiu”. La această provocare, în procesul-verbal redactat la Baia Mare în 5 septembrie 1896, Vasile Lucaciu a declarat că: „În cele scrise de mine nu se află nici o ofensă și deneg a da satisfacțiunea cerută. Dl. Iuliu Coroianu numai atunci poate cere satisfacțiune de la mine, dacă mai întâiu îi voi da eu absolutoriu”⁴². Aceste document de împăcare a fost trimis de Iuliu Coroianu la 7 septembrie st. n. 1896 din Cluj pentru a fi publicat în paginile „Tribunei” de la Sibiu. Publicarea lui va aduce peste câteva zile intervenția părintelui Vasile Lucaciu care solicita ziarului să considere procesul-verbal o „rectificare”, ceea ce redacția n-o face, considerând că de fapt este același lucru și că afacerea personală dintre cei 2 protagoniști s-a încheiat. Alte afaceri, „de natură gravă” ce le avea cu Iuliu Coroianu, cum consemna Vasile Lucaciu urmau a și le rezolva între ei⁴³.

Acțiunea, deși a demarat foarte repede, va cunoaște o perioadă de stagnare. Juriul de onoare pentru judecarea și aplanarea diferendelor ivite între Ioan Rațiu, Iuliu Coroianu și Vasile Lucaciu, constituit din Dionisie Vaida ca președinte, Petru Truția

⁴⁰ Idem, *op. cit.*, anexa III; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2520.

⁴¹ Idem, *op. cit.*, anexa IV; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2524.

⁴² „Tribuna”, nr. 190 din 29 august/10 septembrie 1896.

⁴³ Idem, nr. 195 din 5/17 septembrie 1896.

notar și membrii Teodor Mihali și Alexandru Filip se întâlnește la 15 octombrie 1896 la Sibiu. Cei trei fruntași politici (I. Rațiu, I. Coroianu și V. Lucaciu), au declarat că recunosc autoritatea juriului constituit de Comitetul național pentru „conplanarea și judecarea diferențelor ivite între ei”. Părintele Vasile Lucaciu recunoaște cel dintâi că stă pe baza programului național din 1881, a hotărârilor conferințelor naționale și a „enunțaiunilor Comitetului”, declarând că nu a fost angajatul nici unui partid politic din afara patriei. El a exprimat și regrete pentru cuvintele vătămătoare spuse la adresa celor doi pe care le revocă. Ioan Rațiu și Iuliu Coroianu au făcut și ei declarații asemănătoare, luând act de declarația secretarului general, exprimându-și numai regretul pentru atacurile aduse de alții în paginile „Tribunei” împotriva lui Vasile Lucaciu și pe care ei nu le-au influențat⁴⁴.

Tonul reținut al declarațiilor lui Rațiu și Coroianu arată că împăcarea n-a avut loc pe baza unei încrederi și sincerități reciproce. Față de aprecierile apărute în presă cu privire la protocolul încheiat la 15 octombrie 1896, juriul de onoare a fost nevoit să declare din nou în noiembrie 1896: „că afacerea ivită între susnumiții domni, o privesc terminată prin declarațiunile lor cuprinse în citatul protocol și prin lămuririle detaliate făcute de ambele părți. Afară de aceasta juriul consideră, că declarațiunile cuprinse în acel protocol iese îndeajuns la iveală, că partea politică a controverselor ivite între numiții domni a fost tratată și lămurită pe deplin, până ce s-a ajuns la aplanarea neînțelegerilor reciproce. Tratarea specială a tuturor împrejurărilor, pe baza cărora juriul a trebuit să pronunțe verdictul său cunoscut, a fost și este considerată superfluă și nepotună, pentru că de o parte ar fi contra discrețiunii impusă de regulile bunei cuviințe, pe de altă parte ar fi contra intereselor cauzei naționale, cari interese cu deosebită atenție au fost luate în considerare din partea juriului, când a declarat afacerea de încheiată”⁴⁵.

⁴⁴ N. Cordoș, *op. cit.*, anexa VI; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2521.

⁴⁵ „Tribuna”, nr. 238 din 29 octombrie/1 noiembrie 1896.

Pe aceeași linie a conduitei sale, Iuliu Coroianu va încerca să aplaneze și conflictele dintre grupările mișcării naționale din Transilvania și Ungaria și cele două partide istorice din România. Va face astfel o călătorie la București spre sfârșitul anului 1896 unde va conferi cu conservatorul Tache Ionescu pentru a-l îndupleca pe acesta ca în deplină înțelegere cu Dimitrie A. Sturdza, șeful Partidului Național Liberal și prim ministrul României, „chestiunea națională să fie privită de un ceva ce stă deasupra tuturor partidelor”⁴⁶. Cu toate acestea, încercările de a restabili înțelegerea între toate grupările existente au rămas zadarnice, deoarece și în continuare au persistat învinuiri reciproce și pătimase cu grave acuzații ce au făcut ca mișcarea națională să decadă din ce în ce mai mult, vorbindu-se chiar despre destrămarea ei.

După acuzațiile nedrepte ale lui Ioan Russu-Șirianu, vinovat de această situație din mișcarea națională era considerat Iuliu Coroianu („cărora azi Coroianu, le este inspirator”). Dar gruparea dr. Ioan Rațiu din care făcea parte și avocatul Coroianu, sprijinită de majoritatea aderenților Partidului Național Român cerea strângerea rândurilor în jurul acestuia și a programului de la 1881, prin întărirea solidarității, susținând că schimbarea tacticii să fie făcută de masele românești și nu de fracțiunile politice. Gruparea nu considera pasivitatea față de alegerile parlamentare ca un „principiu de inactivitate, cerând prin paginile „Tribunei” să se înceapă o nouă serie de acțiuni sistematice, prin care poporul român să-și arate necazurile, stările, dorințele și pretențiile sale spre binele cauzei naționale”⁴⁷.

Anul 1897, va aduce și încercări de împăcare, deoarece oprirea celor două conferințe proiectate în 1896, va îndemna grupările din sânul partidului să se gândească la organizarea unor acțiuni sistematice. Pentru aplanarea crizei și scoaterea mișcării naționale din amorțeală milita și Bucureștiul, prin reprezentanții

⁴⁶ Idem, nr. 276 din 15/27 decembrie 1896.

⁴⁷ Idem, 1897, nr. 222, 246-248; B.A.R., S 25 (19)/CLXXI; Arh. Naț. București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 288/1897; Muz. Ist. Trans., nr. inv. M. 2571.

Ligii culturale care întrețineau legături cu Partidul Național Român din Transilvania și Ungaria prin Iuliu Coroianu, prezent la congresul ei din 24 ianuarie 1897⁴⁸.

Atitudinea adoptată de liderii grupărilor de la Sibiu și Arad care n-au înțeles să-și facă concesii reciproce la sfârșitul anului 1897, va demonstra însă că posibilitatea de a se reface unitatea Comitetului Central memorandist era departe de a se realiza. Însuși Iuliu Coroianu, într-o scrisoare expediată președintelui dr. Ioan Rațiu, din București, la 5/17 noiembrie 1897 ataca gruparea „dezertoare” de la Arad care continua a face jocul politic al lui D.A. Sturdza, „care a avut cutezanța a lua în mână cauza neamului românesc din Transilvania și Ungaria, spre a o folosi de mijloc intereselor sale personale”. După ce face o trecere în revistă a scopurilor urmărite de D.A. Sturdza în politica națională prin gruparea de la Arad, Iuliu Coroianu îl roagă pe Rațiu să facă „tot posibilul ca lucrarea lor nefericită și contrarie intereselor națiunii române să fie contrabalansată”, și el consfințind „întru toate la cele ce ați hotărât, și regret din inimă că nu pot fi acasă să lucru și eu în scopul demascării acestor mișei în fața neamului românesc”⁴⁹.

Nici gruparea de la Arad nu se lasă mai prejos în privința acuzațiilor la adresa lui Iuliu Coroianu, condamându-l că alături de Elie Dăianu și Onoiu Tilea (alt ginere al dr. Ioan Rațiu), conduc treburile „Tribunei” de la Sibiu, numită „organul trinității” și-l influențează în rău pe Ioan Rațiu. Alți fruntași politici (I. Slavici, V. Lucaciu, T.V. Păcățian, A.C. Popovici), Fr. Hossu-Longin, Iustin Ardelean etc., nemulțumiți și ei de activitatea politică a celor trei, dar mai ales de cea a avocatului Iuliu Coroianu îl batjocoreau pe acesta cu denumirile de „famosul Gyula bácsi”, „Dariusul Clujului” sau „regele neîncoronat și Dauphinul românilor din Transilvania și Ungaria”. Într-un concept de scrisoare redactat la 7 sept. 1898, dr. Ioan Rațiu

⁴⁸ „Tribuna”, nr. 12 din 17/29 ianuarie 1897; B.A.R., S 25 (19)/CLXXI; Arh. Naț. București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 369/1897.

⁴⁹ Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2564.

combătea afirmațiile de mai sus ca neîntemeiate, consemnând că ei sunt toți solidari, „toată sarcina lucrărilor noastre naționale, de mai mulți ani de zile, au rămas aproape numai pe umerii noștri, a câtorva, și cu deosebire pot afirma, că întru toate am lucrat în deplină coînțelegere ...”⁵⁰.

Împlinindu-se în 3/15 mai 1898 o jumătate de veac de la marea adunare de pe *Câmpul Libertății* de la Blaj, la 25 martie 1898 are loc la Cluj, în casele lui Iuliu Coroianu o consfătuire a aderenților dr. Ioan Rațiu, convocată în principiu pentru discutarea modalităților de sărbătorire a acestui eveniment. Au participat I. Rațiu, G. Pop de Băsești, D. Ciuta, Al. Filip, D. Vaida, T. Mihali și bineînțeles Iuliu Coroianu⁵¹. La 28 aprilie/10 mai 1898 dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, Dionisie Vaida, Teodor Mihali, Rubin Patiția și Dimitrie Ciuta lansează pentru toată suflarea românească un *Apel pentru sărbarea de 3/15 maiu*, care să celebreze la Blaj solemn memoria celei mai mari și mai mărețe adunări a poporului român. Amintind faptele de la 1848 de pe *Câmpul Libertății* de la Blaj, jurământul depus de revoluționari, programul aprobat pe baza căruia s-a alcătuit și programul Partidului Național Român, apelul redactat tot de Iuliu Coroianu se adresa fraților români că, „vom învinge, pentru că un popor care a știut da dovezi așa de strălucite de conștiință și de maturitatea sa politică, cum au dat românii la 1848, este un popor de viață, menit să săvârșească încă fapte mari în istoria omenirii”⁵². Acestora, în convocarea de a doua și a treia zi (29-30 aprilie/11-12 mai 1898) li se mai adaugă și alți semnatari ca Alexandru Filip, George Ilea, Alexiu Pop, Basil Podoabă, Cassiu Maniu, Iuliu Maniu etc., care în ferma lor convingere că răspund

⁵⁰ Idem, nr. înv. M. 2583; „Tribuna”, nr. 77 din 10/22 aprilie 1898; B.C.U. Cluj-Napoca, *fond A. Frâncu*, mss. sertar 356/2 (doc. nr. 13); B.A.R., S 25 (19)/CCXXI; Arh. Naț. București, *fond I. Rațiu*, doc. nr. 369/1897, 379/1898; Muz. Unirii, doc. nr. 5215 și 5222.

⁵¹ „Tribuna poporului”, nr. 63 din 2/14 aprilie 1898.

⁵² „Tribuna”, nr. 91 din 28 aprilie/10 mai 1898; Muz. Ist. Trans., nr. înv. M. 2728.

unei dorințe generale reclamate de opinia publică și sentimentul obștesc al poporului român: „subscriși convocăm prin aceasta, la Blaj, pe ziua de 3/15 mai 1898 o *adunare publică* de popor în scopul de a celebra în mod festiv memoria acestei epocale adunări a părinților și străbunilor noștri”⁵³.

Adunarea n-a avut însă loc, autoritățile guvernamentale interzicând la 29 aprilie/11 mai 1898 organizarea ei. Cu toate acestea, Iuliu Coroianu, Vasile Lucaciu, Ștefan Cicio Pop, George Ilea, Cassiu Maniu, Iuliu Maniu și Elie Dăianu s-au încumetat să fie prezenți la Blaj, de unde au trimis telegrame de salutare către frații și binevoitorii cauzei românilor transilvăneni de la București, Roma și Paris⁵⁴.

Elita politică românească, spera ca anul 1899 să aducă în monarhia austro-ungară o renaștere a egalei îndreptățiri naționale proclamată de împărat în anii Revoluției de la 1848/49. „Tribuna” de la Sibiu lansa chemarea că deoarece în monarhie se preparau evenimente mari, românii trebuiau să se găsească pregătiți și solidari, cerând ca disidenții să recunoască disciplina de partid, iar masele să reînceapă a sprijini lupta națională pe toate terenurile și cu toate mijloacele pentru reactivizarea Partidului Național Român⁵⁵.

⁵³ „Tribuna”, nr. 92-93 din 29-30 aprilie/11-12 mai 1898.

⁵⁴ Idem, nr. 97 din 5/17 mai 1898.

⁵⁵ Idem, 1899, nr. 1.

VII. SFÂRȘITUL

Obosit și dezamăgit de politică speră că ar putea să-și schimbe destinul prin legalizarea tumultoasei sale idile cu frumoasa și delicata Dorina Rațiu, fiica președintelui Ioan Rațiu.

Drumul este însă greu, canoanele bisericii greco-catolice erau un adevărat zăgaz în calea divorțului de Cornelia, fiica preotului din Morlaca (jud. Cluj). Dorința sa e un adevărat scandal care împarte societatea românească în două – pentru și împotriva. Împotriva era și influentul Vasile Lucaciu.

Divorțul se pronunță totuși în 1895 și abia după 2 ani ajunge Iuliu Coroianu să se căsătorească a doua oară. Nunta cu Dorina are loc în august 1897 și „Gazeta Transilvaniei” îl felicită.

Viața de familie nu i-a fost binecuvântată și în 7 iunie 1904 moartea i-o răpește pe iubita Dorina, cruzimea sorții o înfruntă cu inima zdrobită de durere.

Într-o scrisoare plină de durere către Felicia și Emilia Rațiu, expediată din Cluj la 21 iunie 1904, Iuliu Coroianu se plânge de greaua pierdere suferită¹.

Anul 1904, hotărât, n-a fost unul fast pentru Iuliu Coroianu. Acum, în 11 decembrie cumpără de la Societatea „Credit-Gesellschaft für Industrie” din Berlin, prin reprezentantul ei Boér Béla, locuitor în Abrud, două concesiuni miniere de aur și de argint în Baia de Arieș.

Erau două mine mari. Prima, „Mátyás Király” cu o suprafață de 189.465 m² și a doua, „Szent István” de 180.465 m².

La 14 decembrie 1921 minele sunt întăbulate pe Iuliu Maniu care le-a cumpărat de la unchiul său Iuliu Coroianu, cu suma de 100.000 lei.

În 18 decembrie 1904, Iuliu Coroianu a mai cumpărat de la aceeași societate, prin împuternicitul ei Otto Roeder, din Baia de Arieș, cu prețul de 166.000 coroane încă 4 mine tot pe teritoriul Băii de Arieș („Francis”, „Neu Carol”, „Barbara” și „Sf. Nicolae”). Banii i-a luat împrumut de la banca „Albina” din Sibiu.

¹ Fondul Radu Rațiu – Turda.

În 1914, dreptul de proprietate a fost trecut asupra lui Iuliu Maniu și minele au fost trecute definitiv, pe numele aceluiși Iuliu Maniu, care le-a cumpărat de la Iuliu Coroianu în 14 decembrie 1921 cu suma de 100.000 de lei².

El mai avea și alte mine în județele Turda și Hunedoara, pe care le vinde între 1921-1923, tot lui Iuliu Maniu³.

Deși multe și mari, minele menționate se pare că nu i-au adus veniturile fabuloase la care spera, din moment ce, între 1907-1918 cât a locuit la Budapesta ca avocat, căsătorit a treia oară cu o ungueroaică, pe nume Ana Nyári, a trăit, după spusele lui Valeriu Braniște, într-o „mare mizerie”⁴.

Cu Ana Nyári a avut și o fetiță, Clara Hóordó⁵.

După moartea Dorinei încearcă să se adune și se avântă nu numai în afaceri cu mine de aur și argint, ci și în profesia sa de avocat, călătorind adesea în interesul proceselor de care se ocupa.

Unul dintre aceste procese se desfășura la București și era al Emiliei Rațiu. Despre el întreține o bogată corespondență cu Felicia Rațiu⁶.

Din epistola expediată Feliciei Rațiu din Cluj, 19 noiembrie 1905, aflăm că Iuliu Coroianu este din nou „*árva gyermek*” [copil orfan] singur și cu multe griji dar, din fericire, „cu o putere de lucru voinică”⁷.

În procesul de familie al Emiliei Rațiu, Iuliu Coroianu făcea mereu naveta Cluj-București-Budapesta și în afară de întâlnirile în interesul procesului reiese că avea întâlniri și cu oameni politici. La București trăgea la Grand Hotel din Boulevard⁸.

² Ioan Russu Abrudan, *Aurul românesc. Istoria lui din vechime până azi*, „Cartea românească”, București, 1933, p. 283.

³ Idem, *op. cit.*, p. 284.

⁴ Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 188.

⁵ Vezi cap. II, nota 25.

⁶ Scrisorile se află în Fondul Radu Rațiu de la Turda. Coresp. I.C.F.R.

⁷ Fond R. Rațiu – Turda.

⁸ *Ibidem*, Coresp. I.C.F.R.

În 26 februarie 1906 scrie din București Felicie și Emiliei Rațiu, cerându-le să intervină pe lângă Virgil Arion și Take Ionescu să poată duce procesul la bun sfârșit, adică să nu mai fie amânat⁹.

De la Budapesta, unde era tot pentru un proces, îi face într-o altă scrisoare aceleiași Felicia Rațiu o mărturisire care îl onorează și ne spune mai mult despre caracterul său: „eu toată viața mea am ajutat pe cei orfani și am stăruit a le sta întru ajutor celor slabi și lezați”¹⁰.

În călătoriile sale la București, bănuim că avea și unele contacte politice interesante și că aducea de acolo informații prețioase pentru mișcarea națională.

Vizitele îi erau întoarse, după cum reiese tot dintr-o scrisoare către Felicia Rațiu. Aici „scapă” mai degrabă una din puținele informații care dovedesc că „divorțul” său față de politică nu era chiar atât de radical.

Îi comunică fostei sale cumnate, că la Cluj a sosit Virgil Arion împreună cu doamna Zoe în vizită la Iuliu Coroianu... și acolo se aflau, tocmai atunci, prezenți Gh. Pop de Băsești, T. Mihali și Al. Vaida Voevod... sosiși să discute „afaceri politice”...

Situația dă de gândit și pentru că Virgil Arion îi solicită lui Iuliu Coroianu să plece imediat la budapesta, după care să fie prezent în bucurești, pentru... „o afacere mare”¹¹

În mai 1906, Iuliu Coroianu se află iarăși la București unde urma să se dezbată finalul procesului fixat pe 12 mai 1906. Aici este vizitat de V. Arion, și el însuși vizitează palatul regal pentru a-și aduce omagiile în ziua de naștere a reginei, prin depunerea unei cărți de vizită¹².

Din corespondența cu Felicia Rațiu mai aflăm și alte lucruri definitorii pentru profilul său spiritual, cum ar fi poziția

⁹ *Ibid, loc. cit.*

¹⁰ *Ibid, Budapesta, 13 februarie 1906.*

¹¹ *Ibid, Cluj, 25 februarie 1906.*

¹² *Ibid, București, 7 mai 1906.*

față de distincții. Astfel, la întrebarea Feliciei dacă C. Diaconovici va fi decorat de statul român, Iuliu Coroianu îi răspunde în scrisoarea din 13 mai 1906 expediată din București: „știți voi prea bine cât pond am pus noi și înțeleg pe scumpul nostru Tăicuț, și pe mine pe decorații?! – Nimic, - ba și mai puțin!” [...] „Să fim decorați în intimitățile spiritelor noastre cu decorarea conștiinței că după puteri ne-am împlinit datorințele ce le aveam trimiși fiind pe acest glob al suferințelor! – Iată decorația la care aderez și Eu, și care o doresc tuturor alor mei și ai noștri”¹³.

Tot corespondența cu Felicia Rațiu ne mai oferă o apreciere personală despre „cauza națională”. Scriind despre căderea în alegeri a lui George Pop de Băsești, prețuindu-i lupta, notează: „Cauza națională este o acuză mare și sfântă cu care nu este ertat a se juca de-a mâța oarba!”¹⁴

În 1910, Iuliu Coroianu îi mulțumește lui Ioan Micu Moldovan care i-a înlesnit primirea sumei de 2300 de coroane de la banca „Albina”, ceea ce însemna că începuseră marile probleme financiare, mai ales că a suferit o mare nedreptate în cauza Topliței¹⁵. O altă dovadă că problemele sale financiare se agravează este scrisoarea lui Iuliu Maniu din care reiese că I. Coroianu i se plânsese anterior de „mizeria” materială în care se zbătea și în urma căreia cere disperat ajutor¹⁶, situația prelungindu-se și în 1917.

În fine, pentru că viața de avocat la Budapesta devenise, se pare, extrem de grea, punând la socoteală și greutatea și lipsurile cauzate de Primul Război Mondial, în toamna anului 1918 Iuliu Coroianu se mută la Baia de Arieș pentru a fi mai aproape de minele sale de aur și argint. De acolo, se va muta mai târziu la

¹³ *Ibid*, bucurești, 13 mai 1906.

¹⁴ *Ibid*, București, 29 mai 1906.

¹⁵ Arhiva istorică, fond I.M. Moldovan, doc. 2497. I. Coroianu către I.M. Moldovan, Budapesta, 5 iunie 1910.

¹⁶ Scrisoare în posesia lui Puiu Boilă (Cluj). I. Maniu către I. Coroianu, blaj, 25/VI, 1913.

Cojocna, unde la 29 martie 1927 se stinge mândru și singur, la 80 de ani.

După atâtea mizerii și eșecuri din ultimii ani de viață, destinul i-a hărăzit totuși o mare împlinire aceea că lupta sa și sacrificiile îndurate, n-au fost în zadar.

Militantul Iuliu Coroianu a avut satisfacția să vadă cu ochii săi realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, luând parte activă la ea ca reprezentant a două localități: Șimleu Silvaniei (Sălaj) și Dumbrăveni – Ibașfalău (comitatul Târnava Mică), votând la alba Iulia, alături de ceilalți reprezentanți, Unirea Transilvaniei cu România.

La 23 noiembrie 1918 la Baia de Arieș, Senatul național român numește delegați din partea comunei, pe Ioan Țâr, I. Gavrilă și Nicolae Ighin pentru adunarea de la hotelul „Elisabeta” din Turda din 24 noiembrie 1918 pentru alegerea celor 5 delegați la Alba Iulia pentru votarea Unirii¹⁷. Printre delegații aleși se va număra și Iuliu Coroianu¹⁸.

El a fost apoi ales în Marele Sfat Național Român, un adevărat parlament al Transilvaniei compus din 250 de membri.

El va fi numit membru ordinar al resortului de agricultură al Consiliului dirigent, militând aici pentru ștergerea tuturor titlurilor de noblețe, desființarea fidei-comisiilor și sistarea tuturor proceselor urbariale și de comasare, prin care se spoliau țărani români.

A luat cuvântul în ședința Marelui Sfat Național din 8 august 1918 făcând un istoric al luptelor din trecut ale românilor pentru dreptul la pământ. A susținut puternic proiectul de reformă agrară arătând că ea se cuvine de drept țăranilor¹⁹.

După alegerile parlamentare din noiembrie 1919 a fost ales senator în primul parlament al României Mari.

În ședința din 28 decembrie, I. Coroianu împreună cu alți juriști rugau Senatul României să introducă dispozițiile legii

¹⁷ Const. Mustață, *Timp și timpuri peste Baia de Arieș*, Cluj-Napoca, 1995, p. 152.

¹⁹ *Patria*, I, nr. 140 din 9 august 1919.

Beranger în Codul Penal²⁰. Tot în această ședință face o expunere despre situația românilor din Transilvania și celelalte părți locuite de români „care au fost cei dintâi dintre toate popoarele Europei Centrale care s-au jertfit și au pus bazele libertății, egalității și frățietății”. În final, îi îndeamnă pe români să „lucreze mână în mână, cu încredere unii în alții pentru a pune temelile mărețului templu al Marii Români”²¹.

În arhiva Muzeului de Istorie al Transilvaniei se găsesc o mulțime de legitimații de călătorie eliberate de Consiliul Dirigent²² care atestă cât de activ a fost bătrânul memorandist de 72 de ani care se pare a fi întinerit în ceea ce privește dorința de a participa cât mai intens la edificarea noii Români.

Îl vedem parcă pe Iuliu Coroianu renăscut la o nouă viață de luptă, cu statura sa potrivită (mijlocie), cu ochii albaștrii, părul alb și barba așșderea, la 72 de ani, călătorind cu automobilul la Sibiu, Baia de Arieș, Blaj, Turda, Cluj și în alte localități, ducând peste tot pe unde trecea vestea eliberării românilor de sub oprimarea străină și realizarea unei societăți mai drepte și mai umane decât aceea a vechiului regim asupritor căzut.

Încearcă și mai târziu să fie de folos cu pana, redactând împreună cu Romul Boilă un Memoriu: „*O reprivire politico-juridică asupra raportului neamului românesc cu ungurii și habsburgii*”²³ scris pentru Conferința de pace de la Paris în perioada (18 ian. 1919 – 21 ian. 1920).

Chiar dacă nu mai era un politician al zilei, atașamentul său față de cauza națională pentru care a luptat toată viața și-o dovedește până la sfârșitul vieții.

²⁰ Gabriela Dănilă, *Iuliu Coroianu în viața publică românească transilvăneană de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 405.

²¹ Idem, *op. cit.*, Cf. *Desbaterile Senatului*, vol. 1, p. 117 și *Monitorul oficial*, nr. 172, 1919, p. 9719.

²² Muzeul Ist. Trans., nr. M. 2779b, 2779d, 2779e. M. 2780.

²³ *Ibidem*, nr. M. 2778.

După Marea Unire, el înțelege că românii au nevoie de o *reformă morală* adâncă și cu prestigiul său, va sta alături de noile speranțe ale țării și de tineret. Semnătura sa se află pe „*Chemare către tinerimea română*” lansată la Cluj în 5 aprilie 1926, alături de E. Hațiegan. V.V. Tilea, I. Goia și alți 73 de tineri, care doresc reformarea morală și politică a țării, desăvârșirea unui naționalism luminat integral, armonie între confesiuni, legalitate și administrație cinstită, manifestare liberă a voinței poporului, validitatea elementelor cinstite din toate provinciile României.

În final, „*chemarea*” e un apel patetic și generos către toți tinerii de bine care prin unire să dea ajutor Partidului național Român pentru a duce la izbândă mărețele idei salvatoare pentru neam și țară²⁴.

Atașamentul față de cauza națională reiese și din epistola lui Aurel Isac către Iuliu Coroianu din 12 martie 1927. A. Isac este nemulțumit de „profeții actuali” care au *șters istoria* din inima poporului. El depune mărturie și pentru Coroianu: „Noi știm ce e lupta, suferința pentru idealul nostru național – de la 1869 tot împreună am luptat pretutindenea – ne-am apărat și am contribuit la România mare” [...] «Noi cunoaștem istoria și beneficiile ei „Numai înainte” a fost deviza noastră – o susținem și acum».

În încheiere îl compătimește că este bolnav și-l informează că și el e suferind încă din 1923²⁵.

Bănuim că această scrisoare a fost ultima mângâiere a bătrânului memorandist, care, tot în luna martie, după 8 zile de suferință, marți, 29 martie 1927, ora 18³⁰ și-a dat ultima suflare²⁶.

Înmormântarea a fost grandioasă, adevărate funeralii naționale.

La mormântul său vorbesc Sever Stoica, Victor Macavei (canonic în Blaj), prefectul Marțian Căluțiu, Ioan Suci (decanul

²⁴ B.A.R., Arh. V. Moldovan, „*Memoriile mele*”, vol. III; p. 174.

²⁵ Muz. Ist. Trans., nr. M. 2773. Cluj, 12 martie 1927.

²⁶ *Patria*, IX, nr. 65 din 30 mart. 1927, nr. 66 din 31 mart., nr. 67 din 1 apr. 1927.

baroului clujean), Gavril Tripon, prof. Ghiulea, studentul Caius Bardoși, I. Mureșanu, iar în convoi se aflau Iuliu Maniu, Al. Vaida Voevod, Mih. Popovici și mulți alții.

Toți erau de acord că decesul lui Iuliu Coroianu înseamnă „un stejar mai puțin în pădurea uriașilor de altădată”.

Toată lumea era conștientă că generația lui Iuliu Coroianu a pregătit sufletește poporul român pentru ziua cea mare a Unirii într-o singură țară.

INDICI

A

- Ardeal – 7, 33, 47, 72, 152.
Abrud – 55, 86, 97, 199.
Adamovici, Gherasim – 49.
Agrișteu – 30.
Alba-Iulia – 159.
Albini, Septimiu – 61, 62, 69,
80, 107, 109, 111, 115, 117,
129, 130, 137, 143, 145,
164, 178.
Almășan, I. – 35, 58.
Almășian, V. – 34.
Andrassy, Iuliu – 167.
Anglia – 34.
Apponyi, Albert – 137.
Arad – 33, 69, 71, 125, 159,
167, 194.
Ardelean, Iustin – 194.
Arion, C.C. – 33.
Arion, Virgil – 201.
Așchileul Mare – 29.
Atanasiu, V. – 85.
Augustini, Gustav – 164.
Austria – 167.
Austro-Ungaria – 21, 79, 81, 83,
99, 118, 134, 139, 142, 161,
167, 183.
Avarvarei, Ofelia – 11.

B

- Babeș, Vicențiu – 23, 37, 52, 54,
62, 65, 67, 80, 82, 83, 88,
89, 91, 92, 93, 94, 95, 96,

- 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 106, 107.
Bădăcin – 116.
Baia de Arieș – 199, 202, 203,
204.
Baia Mare – 67, 69, 70, 119,
191.
Baldi, L. – 58.
Banat – 47.
Bánffy, Bela – 33.
Bánffy, Dezsö – 168, 169.
Barbu, G. – 107.
Barbu, P. – 137, 157, 159, 171,
180.
Barbul, Gavrilă – 70.
Bardoși, Caius – 206.
Barițiu, George – 22, 30, 36, 47,
52, 53, 54, 55, 60, 62, 80,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88.
Bărnățiu, Simion – 29, 38, 63.
Berescu, I. – 35.
Bergmann, L. – 117.
Berlin – 199.
Bethlen, Geza – 116.
Bianu, Ioan – 62, 63, 66, 68, 94,
95, 107, 112, 135, 143.
Bistrița – 97, 190.
Blaga, I. – 58.
Blaj – 23, 29, 31, 50, 55, 61, 71,
135, 147, 167, 190, 195,
196, 204, 205.
Bob, Ioan – 49.
Bobota – 29.
Bocșa Română – 29.
Boér, Béla – 199.

Boerescu, I.C. – 126.
Bogdan, I. – 107, 143.
Bogdan-Duică, G. – 107, 164.
Bohățel, Alexandru – 35, 36, 37,
56, 57, 58, 84, 85.
Boilă, Romul – 204.
Bokross, Elek – 46.
Boșca-Mălin, E. – 24.
Botezan, Liviu – 9.
Braniște, Valeriu – 38, 74, 164,
200.
Brânzeu, Nicolae – 153.
Brașov – 10, 35, 87.
Brătianu, Gr. T. – 107, 126.
Brătianu, Ion C. – 34, 65, 67, 94,
95.
Braun, Adolf – 116, 117.
Brediceanu, Coriolan – 65, 92,
93, 96, 141, 158, 164, 180.
Brote, Eugen – 23, 80, 83, 94,
97, 102, 108, 110, 111, 112,
115, 117, 128, 129, 130,
137, 142, 143.
București – 60, 63, 94, 100, 105,
107, 111, 112, 125, 126,
135, 142, 143, 144, 145,
168, 175, 193, 194, 196,
200, 201, 202.
Budapesta – 32, 33, 38, 46, 50,
51, 56, 68, 74, 78, 89, 93,
94, 96, 99, 103, 116, 117,
128, 135, 138, 142, 158,
169, 170, 175, 178, 180,
181, 182, 187, 200, 201,
202.
Bunea, Augustin – 147, 148.
Buzău – 153, 163.

C

Calimah, Th. – 126.
Căluțiu, Marțian – 205.
Cantacuzino, Gh. – 126.
Cantacuzino, Gr. – 143.
Carol I – 94, 111, 112, 126, 143,
167.
Cârțan, George – 166.
Ceorteza, T. – 58.
Chiffa, Grigore – 32.
Chioar – 84.
Ciato, D. – 35.
Cipariu, Timotei – 29.
Ciuta, D. – 179, 195.
Cluj – 9, 29, 164, 199.
Cluj-Napoca – 8, 10, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 45, 46,
47, 48, 53, 55, 56, 57, 58,
59, 60, 61, 62, 63, 67, 69,
81, 84, 85, 92, 93, 95, 96,
101, 105, 111, 127, 128,
130, 131, 133, 135, 136,
137, 138, 140, 141, 143,
144, 145, 146, 147, 148,
155, 156, 158, 159, 160,
161, 168, 169, 172, 190,
191, 195, 200, 201, 204,
205.
Cojocna – 47, 57, 58, 85, 203.
Comșa, Demetriu – 129, 133,
137, 152, 157, 169, 177.
Comșa, Dimitrie – 21.
Coșca Mică – 87.
Cordoș, Nicolae – 7, 8, 9, 10,
13.
Coroianu, Antoniu – 29.
Coroianu, Clara – 38.

Coroianu, Demetriu – 29, 31.

Coroianu, Gyula (vezi Iuliu Coroianu) – 147.

Coroianu, Iuliu – 9, 10, 12, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 125, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206.

Coroianu, Lucreția – 38.

Coroianu, Sabin – 38.

Coroieni – 30.

Cosma, Augustu – 58.

Cosma, Partenie – 45, 46, 47, 62, 64, 65, 66, 67, 80.

Costea, N. – 80, 131, 145.

Craidorolț – 29, 30, 148.

Crainic, R. – 137.

Crasna – 33.

Cristea, Nicolae – 110, 152, 157, 177, 178.

Cserna, Vincze – 71.

D

Dăianu, Elie – 164, 194, 196.

Daicoviciu, Constantin – 7.

Daicoviciu, Hadrian – 7.

Daxner, Samo – 164.

Dănilă, Gabriela – 24.

Debrețin – 70, 71, 73, 74.

Dej – 97, 159, 191.

Delavrancea, Barbu Ștefănescu – 33, 143.

Deva – 10, 55.

Deva – 10, 55.

Diaconovici, Corneliu – 104, 202.

Disescu, C. C. – 126.

Domide, G. – 137, 149, 152, 157, 169, 171, 177, 179, 180.

Dordea, Ioan – 11.

Dorolț – 24, 29, 131, 148.

Dragavilma – 30.

Dragomir, Lia – 11.

Drăgan, Ioan – 11

Drotleff – 184.

Dulfu, Petre – 31.

Dumbrăveni – 203.

Dunea, I. – 137.

E

Erdélyi, Ioan – 38.

Erdélyi, Sándor – 169.

Erdélyi, Traian – 92.

Europa – 53, 71, 95, 100, 126, 134, 161, 204.

F

- Falk, Miksa – 137.
 Feiurd – 58.
 Feleac – 33.
 Filip, Alexandru – 137, 179, 192, 195.
 Filipescu, N. – 143.
 Fleva, N. – 143.
 Florescu, I.E. – 126.
 Francisc Iosif I – 30.
 Frâncu, Amos – 35, 141, 153, 158, 189.
 Frâncu, Amos – 35, 70, 141, 153, 158, 189.
 Frâncu, Ludovic – 70.
 Franța – 8, 34.
 Franz Joseph – 167.

G

- Galea, I. – 58.
 Gavrilă, I. – 203.
 Gavrilla, Emil – 164.
 Gergescu, I. – 87.
 Germania – 34, 135.
 Gherla – 29, 30, 36, 38, 70, 97.
 Ghiriș – 58.
 Ghiulea – 206.
 Gilău – 57, 58.
 Goia, I. – 205.
 Grădișteanu, I. C. – 126, 164.
 Grădișteanu, Ionaș – 111, 153.
 Grădișteanu, Ionel – 33.
 Grădișteanu, P. – 126, 143.
 Gustav, Kalnoky – 167.

H

- Hațeg – 84.
 Hațiegan, E. – 205.
 Hieronymi, Károly – 135, 136.
 Hofburg – 95.
 Hóordó, Clara – 200.
 Hóordó, Clarica – 39
 Hossu, Nicolae – 70.
 Hossu-Longin, Francisc – 31, 32, 34, 35, 47, 53, 140, 189, 194.
 Hossu-Longin, Ioan – 58.
 Hyeronimi, Károly – 171.

I

- Ibașfalău – 203.
 Ighin, Nicolae – 203.
 Ignat, V. – 137.
 Ilea, George – 35, 57, 58, 141, 195, 196.
 Întorsătura Buzăului – 9.
 Ionescu, Take – 33, 161, 193, 201.
 Iorga, Nicolae – 118.
 Iosika, Sámuel – 137.
 Isac, Aurel – 31, 34, 45, 48, 53, 58, 61, 141, 153, 158, 205.
 Ische – 167, 168.
 Jeszenski, Zsigmond – 157.
 Jironschek, F.O. – 158.

K

- Karulyfalva – 30.
 Kogălniceanu, Mihail – 94, 95.
 Koncz, Ernő – 38.

L

Lahovary, Gh. Em. – 126.
Laslo, I. – 35.
Laszlo, I. – 58.
Lazăr de Purcăreți, G. – 137.
Lazăr, Aurel – 31.
Lazăr, Aurel – 31.
Lazăr, G. – 137.
Lazăr, G. – 31.
Lazăr, Ioachim – 10.
Lechințan, Vasile – 24.
Lehmann, Robert – 148.
Lengheru, Ioan – 51.
Leopold al II-lea – 49.
Lica, D. – 137.
Lucaciu, Vasile – 10, 22, 23, 38,
62, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74,
80, 86, 87, 89, 92, 93, 94, 95,
97, 102, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 115, 117, 119, 125,
137, 142, 143, 145, 148, 149,
152, 153, 157, 158, 161, 163,
169, 170, 177, 178, 180, 181,
190, 191, 192, 194, 196, 199.
Lugoj – 190.
Lupu, Emilia – 38.
Lupu, Teodor – 38.

M

Macavei, Victor – 205.
Măcelariu, Elie – 51.
Măcelariu, Ilie – 32.
Magdu, Vioara – 165.
Mairescu, Titu – 126.
Mănăștur – 32.
Mândruț, Stelian – 9.

Mangra, Aurel – 74, 164, 177,
178.
Maniu, Cassiu – 92, 191, 195,
196.
Maniu, Clara – 160.
Maniu, Ioan – 38, 63.
Maniu, Iuliu – 35, 39, 74, 116,
117, 164, 195, 196, 199, 200,
202, 206.
Maniu, Vasile – 107.
Manole, Diamandi – 141.
Mărgău – 9.
Maria Tereza – 49.
Mărișel – 58.
Mehedinți, S. – 164.
Mera, I. T. – 137, 143.
Metianu, Ioan – 33.
Meșianu, Ioan – 56, 167.
Mica, Vasile – 32.
Micu Clain, Inocențiu – 49.
Micu, Emil – 87.
Miercurea – 47.
Mihali, Teodor – 31, 70, 127, 137,
149, 152, 157, 159, 169, 171, 177,
179, 180, 192, 195, 201.
Mihaly de Apșa, Victor – 167.
Mocioni, Alexandru – 37, 88,
89, 91, 92, 94, 97, 99, 106,
107, 135, 183.
Moldovan, Grigore – 31, 32.
Moldovan, Ioan Micu – 61, 202.
Morfill, W.R. – 143.
Morlaca – 38, 199.
Moroianu, G. – 164.
Mudron, Paul – 164.
Munteanu, Ecaterina – 29.
Munteanu, Ecaterina – 29.
Munteanu, I. – 137.

Munteanu, I. – 137.
Munteanu, V. – 87.
Munteanu, V. – 87.
Mureș (județ) – 30.
Mureșanu, I. – 206.
Mureșianu, Andrei – 22, 35.
Mureșianu, Aurel – 47, 51, 62,
83, 85, 87, 93, 96, 104, 107,
108, 110, 140, 141, 153.

N

Năsăud – 84, 97, 190.
Nenițescu, I. – 107.
Nichita, I. – 137.
Nicoară, Vincentiu – 36.
Nicola, Grigore – 31.
Noțig – 29.
Nyári, Ana – 39, 200.

O

Olteanu, A. – 153.
Opria Cârțișoara – 166.
Oradea – 32, 38.
Orăscu, Al. – 126.
Orăscu, N. – 143.

P

Păcățian, T. V. – 194.
Pamfile, Ioan – 32.
Panu, Gheorghe – 33, 126.
Paris – 196, 204.
Pațița, Rubin – 51, 149, 157,
169, 204.
Pațița, Rubin – 137, 159, 166,
171, 178, 179, 180, 195.

Păucescu, Gr. – 126.
Pázmándy, Dénes – 160, 162.
Pecica Română – 165.
Pencescu, Gr. – 143.
Periețeanu, S. – 153, 163.
Peteanu, I. – 58.
Petran, Ioan – 37.
Pick, R. – 115.
Podoabă, Basiliu – 35, 37, 85,
195.
Podoabă, Vasile – 58.
Polverejan, Șerban – 11.
Poni, P. – 126.
Pop de Băsești, George – 21, 23,
70, 80, 86, 91, 93, 95, 97,
100, 102, 107, 108, 109, 115,
117, 135, 137, 145, 152, 156,
157, 171, 177, 179, 180, 190,
195, 201, 202.
Pop, Alesiu – 53, 61.
Pop, Carolina – 38.
Pop, Emeric – 35, 37, 58, 85.
Pop, Grigore – 30.
Pop, Iulia – 24.
Pop, Iuliana – 29, 30.
Pop, Ștefan Cicio – 158, 196.
Popea, Nicolae – 167.
Popea, Victor – 135.
Popescu, I. – 80.
Popovici Barcianu, Daniil – 109,
129, 137, 143, 152, 169,
177.
Popovici, Aurel C. – 10, 80,
109, 137, 143, 194.
Popovici, Daniil – 129.
Popovici, G. – 164.
Popovici, Mih. – 206.
Pop-Păcurar, Cornel – 61.

Poppu, A. – 92.
Prodan, David – 8.
Pumnul, Aron – 29.

R

Rațiu, Dorina (Tita) – 39, 199.
Rațiu, Emilia – 163, 199, 200, 201.
Rațiu, Felicia – 165, 166, 200, 201, 202.
Rațiu, Ioan – 10, 21, 23, 38, 45, 51, 69, 71, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 108, 110, 112, 113, 115, 116, 117, 125, 126, 129, 134, 135, 136, 137, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 167, 169, 170, 171, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 199.
Rațiu, Nicolau P. – 35, 191.
Roeder, Otto – 199.
Roma – 196.
Roman, D. – 157.
Roman, N. – 137.
România – 8, 25, 34, 62, 68, 73, 94, 95, 106, 107, 111, 112, 118, 134, 142, 143, 144, 145, 160, 164, 167, 168, 175, 177, 193, 203, 204, 205.
Romanul, Miron – 62.
Romean, V. – 80.

Ronean, D. – 137.
Roneanul, Miron – 56.
Roșescu, Iuliu – 58, 85.
Roșescu, T. – 58.
Rosner, Ervin – 137.
Rusia – 68.
Russu Șirianu – 107, 161, 164, 193.
Russu, I. – 35.

S

Sălaj – 29, 203.
Santău – 29.
Sătmar – 67.
Satu Mare – 29, 68, 69, 74.
Schmidt, Alexandru – 69.
Secuieu – 164.
Seghedin – 38, 39, 123, 128, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 175, 176, 177, 178, 179.
Sibiu – 22, 35, 38, 45, 46, 47, 54, 55, 56, 60, 61, 64, 66, 67, 69, 80, 83, 84, 87, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 113, 115, 116, 117, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 144, 159, 161, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 190, 191, 192, 194, 196, 199, 204.
Sihleanu, Șt. – 164.
Silași, Grigore – 31, 36, 58, 85.
Silivaș – 29.
Șimleul Silvaniei – 29, 30, 31, 33, 38, 69, 71, 125, 168, 190, 203.

Șișești – 69, 70, 191.
Slavici, Ioan – 36, 60, 61, 62,
67, 80, 83, 84, 94, 107, 112,
143, 194.
Stan, G. – 113.
Stănescu, M.B. – 34.
Stefanovič, Milos – 148, 164.
Sterca Șuluțiu, Alexandru – 31.
Sterca Șuluțiu, Iosif – 44, 46.
Stoica, Sever – 205.
Sturdza, Dimitrie A. – 94, 95,
177, 193, 194.
Suciu, A. – 137, 143, 152, 157,
159, 169, 177, 178, 205.
Suciu, Demetriu – 190.
Suciu, Ioan – 205.
Szabo, Ioan – 70.
Szapáry, Gyula – 114.
Szentkereszty, Zsigmond – 147.
Szilagyi, Dezső – 137.

T

Țâr, Ioan – 203.
Țârgu Mureș – 159.
Târnava Mică – 203.
Tășnad – 29.
Tăuții de Sus – 67.
Thalman, Gustav – 116.
Tilea, Onoiu – 194.
Tilea, V. V. – 205.
Tisza, Kálmán – 65.
Trăilă, Ilie – 32.
Transilvania – 10, 21, 22, 23, 25,
31, 33, 36, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 51, 52, 59, 61, 63, 67,
70, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 89,
90, 92, 94, 105, 106, 107,

109, 113, 114, 117, 118, 120,
125, 126, 131, 133, 134, 136,
144, 145, 149, 150, 152, 153,
154, 156, 159, 160, 162, 173,
175, 184, 185, 186, 187, 193,
194, 199, 203, 204.

Trefort, Agoston – 55.
Tripon, Gavrilă – 31, 35, 137,
149, 179, 206.
Tripon, Gavrilă – 31, 35, 137,
149, 179, 206.
Trombițaș, Anania – 47, 80.
Truță, A. – 35.
Truția, Andrei – 37, 85.
Truția, Petru – 191.
Turda – 69, 71, 90, 101, 113,
116, 125, 200, 203, 204.

U

Ungaria – 21, 23, 33, 48, 51, 52,
61, 64, 67, 72, 78, 80, 91,
90, 99, 105, 106, 107, 109,
113, 114, 115, 116, 117,
118, 119, 125, 128, 131,
133, 134, 135, 137, 143,
144, 149, 150, 153, 154,
156, 158, 159, 162, 171,
173, 175, 181, 184, 185,
186, 187, 193, 194.
Urechia, V.A. – 126, 143.
Urmanczy – 43.

V

Vaida Voevod, Alexandru – 24,
164, 201, 206.
Vaida, Dionisie – 164, 179, 191.

Vaț – 60, 160, 161, 163, 164,
165, 166, 167, 168, 175, 176,
177, 178.

Velescu, Ștefan – 145.

Veliciu, M. – 149, 152, 157,
159, 177.

Viena – 69, 78, 95, 96, 99, 105,
109, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 125, 126, 131,
141, 144, 167, 175.

Vilma Mică – 30.

Vitá, Sándor – 130.

Vita, Sándor – 137, 149, 153,
156, 159.

Vlad, Aurel – 74.

Vlahuță, Alexandru – 145.

X

Xenopol, A. D. – 143

Comenzi

Str. Ciucaș, nr. 5, bl. L-1, ap. 15.

Tel. / Fax: 0264/425626,

Tel.: 0746/752191; 0740-139984; 0788-100248

O.P. nr. 1; C.P. 190, Cluj-Napoca,

E-mail: editura_argonaut@yahoo.com

office@edituraargonaut.ro

www.edituraargonaut.ro

Comanda 31/2006

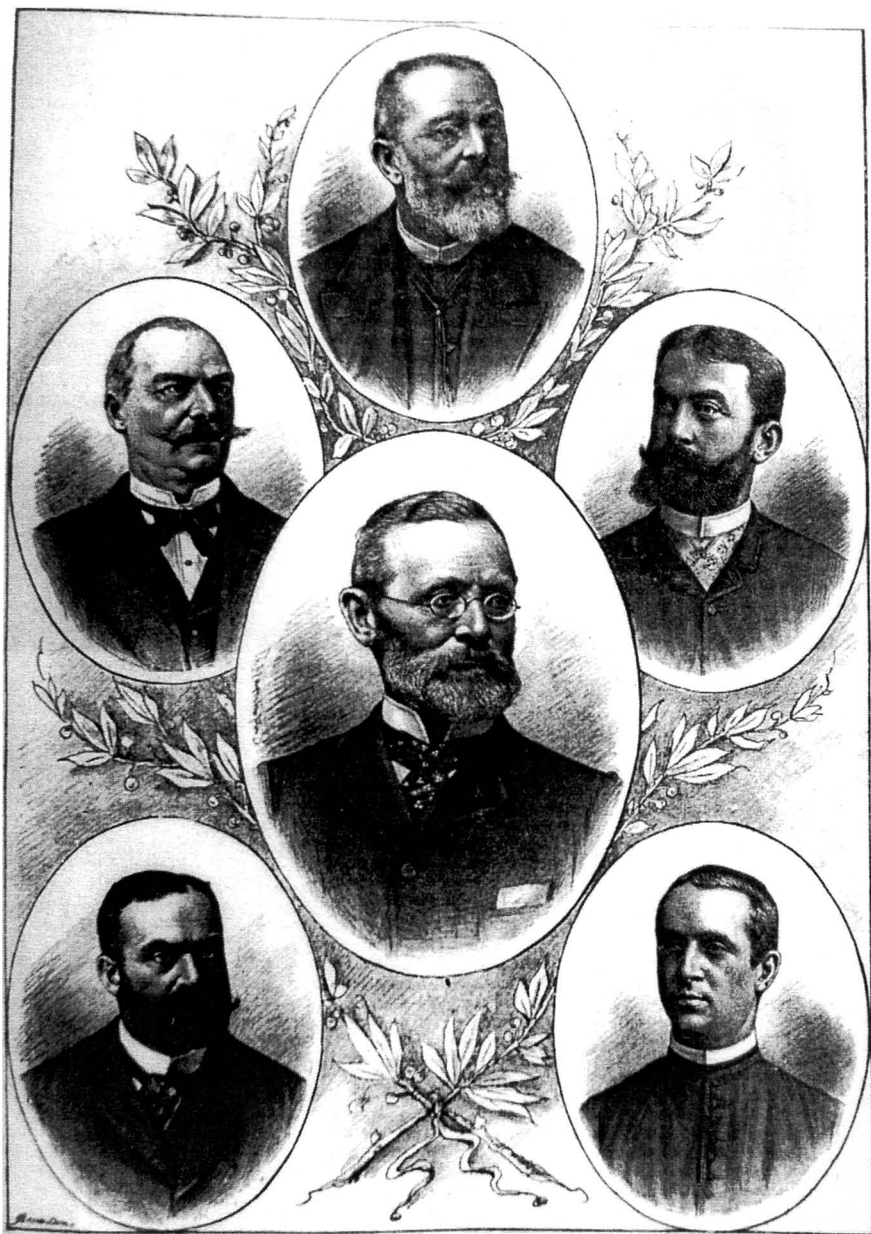
Tiraj 300 exemplare

Iuliu Coroianu
în familie.

Iuliu Coroianu
și nepoata.

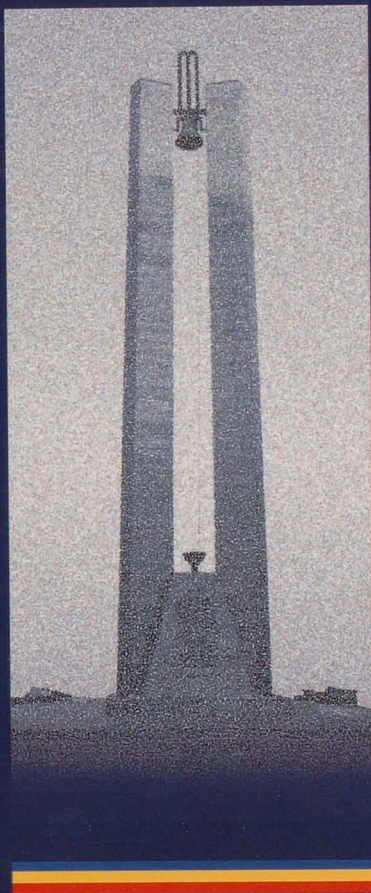

Dr. Ioan Rațiu
Iuliu Coroianu

George Pop de Băsești
Vicențiu Babeș

Eugen Brote
Dr. Vasile Lucaciu

Seria:
● Documente ● Istorie ● Mărturii ●

ISBN 978-973-109-014-6

